

PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL DI QONAXA
ŞER DE MÎNAKÊN BAXLER Û SÛRÊ

SEREDERÎKIRINA BI TRAWMAYÊN ZAROKAN RE

WERGERA JI TIRKÎ:
ABDULSITTAR ÖZMEN

**SEREDERÎKIRINA
BI TRAWMAYÊN ZAROKAN RE
PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL DI QONAXA ŞER DE
MÎNAKÊN BAXLER Û SÛRÊ**

WEŞANÊN DÎSA

ENSTÎTUYA DIYARBEKIRÊ BO LÊKOLÎNÊN SIYASÎ Û CIVAKÎ
(DÎSA)

**SEREDERÎKIRINA BI TRAWMAYÊN ZAROKAN RE
PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL DI QONAXA ŞER DE
MÎNAKÊN BAXLER Û SÛRÊ**

WEŞANÊN DİSA

Nivîskar: Anter Ali, Atalay Göçer, Aysel Fidan, Derya Çok, Erdal Aladağ, Ezgi İçöz Özgür, Gülçin Şanlı, Gülistan Barık, Leyla Turhan, Mehmet Basri Çelik, Murat Burtakuşin, Müzeyyen Sündük, Özden Yılmaz Bilgin, Zeynep Biter

Birêvebirina projeyê: Atalay Göçer

Wergera ji tirkî: Abdulsittar Özmen

Sererastkirin: Siyabend Aslan

Sêwirana bergê: Şendoğan Yazıcı

Rûpelsazî: Şendoğan Yazıcı

Wêneyê bergê: Veysel Mamuk

Amadekarê çapê: Atalay Göçer, DİSA

Çapa yekem: Nîsan 2018

Chê çapê: MATSİS MATBAA SİSTEMLERİ - Tefvîkbey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy / İSTANBUL Tel: 0212 624 21 11

ISBN: 978-605-5458-33-1

Copyright © Nîsan 2018

Hemû mafên vê weşanê parastî ne. Bêyî destûra Enstîtuya Diyarbekirê bo Lêkolînên Siyasî û Cîvakî (DİSA) tu beşên wê nikarin bîn zêdekirin

**DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CİVAKÎ**

**DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH**

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No: 12
21100 YENİŞEHİR/ DİYARBAKIR

Tel: 0412 228 1442

Faks: 0412 224 1442

www.disa.org.tr

disa@disa.org.tr

facebook.com/disadiyarbakir

twitter.com/disadiyarbakir

Rapora bi navê Serederîkirina bi Trawmayên Zarokan re / Piştevaniya Psîko-sosyal di Qonaxa Şer de / Mînakên Baxler û Sûrê, weke beşek ji projeya Enstîtuya Diyarbekirê bo Lêkolînên Siyasî û Civakî (DİSA) ya bi navê *Challenging Trauma of Children in Conflict Zones* hat amadekirin. Balyozxaneya Holandayê û Desteya Bajêr ya Diyarbekirê jî alîkarên projeyê ne. Dibe ku fikren di raporê de bi fikren Dîsa, Balyozxaneya Holandayê û Konseya Bajêr ya Diyarbekirê re bi temamî hev negirin.

Bi hevkarî û alîkariya:

Kingdom of the Netherlands

NAVEROK

SPASÎ	7
PÊŞGOTIN	9
DESTPÊK	11
A) Qada xebatê, wergîrî û rêbaza wê	12
B) Çarçoveya raporê	13
C) Çawaniya temsîlê ya raporê	13
BEŞA YEKEM	15
NÊZÎKAHÎTÊDAN Û TÊGEHÊN DERBARÊ XEBATA PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL	15
Trawma	15
<i>Windayî</i>	16
<i>Windabûna milk</i>	16
<i>Windabûna berdewamiya çandî</i>	17
<i>Windabûna ziman û cih</i>	17
<i>Windabûna mirovên ku ji wan tê hezkirin</i>	17
<i>Bandora windayîyan li ser zarokan çi ye?</i>	17
<i>Şîngîrêdan</i>	18
<i>Zarokên bêxwedî yên ku ji dêûbav/malbatên xwe dûr ketine</i>	18
<i>Dûçarbûna şidetê</i>	19
<i>Awayên dûçarbûna şidetê bo zarokan</i>	19
<i>Dûçarbûna şidetê çi bandorê li zarokan dike?</i>	20
<i>Pêwîstiya bixwevehatinê</i>	21
Piştevaniya psîko-sosyal ya piştî trawmayê, piştevaniya psîko-sosyal di qonaxa şer an piştî şer de	22
Trawmayên duyemane	24
Trawmayên civakî	25
Trawmayên aloz û trawmayên ku veguhêzîne domdariyê	27
<i>Rêbaza nebeziyê di serederîkirina trawmayên aloz de</i>	28
Nêrîneke rexneyî li nexweşiya stresê ya piştî trawmayê	29
GIRÎNGIYA ZIMANÊ DAYÎKÊ BO GEŞEDANA EZÎTIYA ZAROKAN Û SEREDERÎKIRINA TRAWMAYÊ	31
Geşedana venasînî ya zarokan û faktora zimanê dayîkê	31
Têgihîştina eziyê ya zarokan	31

Dikotomiya zimanê dayîkê û yê fermî	32
Duzimanî	33
<i>Duzimaniya zêdeker</i>	33
<i>Duzimaniya kêmkêr</i>	33
Bikarneanîna zimanê dayîkê di perwerdehiyê de	34
Nîvzimanî	35
Aloziya têgehan	35
Hesta bêqîmetiyê, şerm, trawma	36
Bo serederîkirina trawmayan girîngiya zimanê dayîkê	36
BO XEBATÊN PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL HÛNER,	
LÎSTIK Û PSÎKO-DRAMA	39
Terapiya hûnerê ya derbirîner û erka wê bo piştevaniya psîko-sosyal	39
Bi rêbazên terapiya bi lîstikê bo zarokan xebat.....	42
Erka psîko-dramayê.....	44
LI DIYARBEKIR Û PARÊZGEHÊN DERDORÊ XEBATÊN PIŞTEVANIYA	
PSÎKO-SOSYAL BO ZAROKAN/DI QONAXA ŞER AN PIŞTÎ ŞER DE	48
BEŞA DUYEM	51
SEREDERÎKIRINA BI TRAWMAYÊN ZAROKAN RE DI ŞER DE /	
MÎNAKÊN BAXLER Û SÛRÊ	51
Sûr û Baxler: Şer û bandora şer	51
Nirxandina xebatên piştevaniya psîko-sosyal	54
<i>Amadekarî û plansazî</i>	54
<i>Motivasyon</i>	56
<i>Hilbijartina xwebexşan û pênasêkirina peywira wan</i>	57
<i>Xebatên bihêzbûnê</i>	60
<i>Hevdîtinên bi malbatan re/serdana malan</i>	63
<i>Nirxandina cihê xebatê</i>	68
<i>Peywendî bi saziyên alîkarê xebatê re</i>	71
<i>Avakirina komên zarokan û destnîşankirina</i>	
<i>peywira berpirs û alîkarên rojê</i>	72
<i>Sepandin</i>	75
<i>Nirxandina alîkaran</i>	75
<i>Motivasyona derbarê xebatê</i>	75

<i>Qonaxa amadekirina bernameyê</i>	76
<i>Danûstandina bi zarokan re</i>	77
<i>Hevahengî û aştiya komê</i>	78
<i>Rêbaz û amûr</i>	79
<i>Hevahengiya hevkarên</i>	80
<i>Nirxandinên piştî xebatê (nivîskî/devkî)</i>	81
<i>Duzimanî</i>	82
<i>Danûstandina bi malbatan re</i>	83
<i>Qonaxa rastlêhatin û birêvebirinê ya trawmayên zarokan</i>	84
<i>Azmûna xebateke derbarê zarokên ku serboriyên me yek in û ew di vê jiyane de hestyartir in</i>	85
<i>Nirxandina koma koordînasyon û rêxistinê</i>	87
<i>Çaudêriya koordînasyonê, mekanîzmaya lêvegerîn û piştevanîyê</i>	87
<i>Şiyana çareserkirina pirsgerêkan û jiheqderketina qeyranê</i>	89
<i>Awayên ragihandinê</i>	90
<i>Nirxandina asta bandorkeriya xebatê</i>	91
<i>Naverok, rêbaz û amûr</i>	91
<i>Dem</i>	93
<i>Bikêrhatîbûn hem bo alîkar hem bo zarokan</i>	93
<i>Asteng</i>	94
<i>Derfet</i>	95
<i>Dane û çauderiyên derbarê zarokan</i>	96
<i>Guherînên nişêtên derbarê trawmayê yên ku berê hatine çaudêrikirin</i>	96
<i>Guherînên ku di dema xebatê de dikarin rasterast bîn çaudêrikirin</i>	100
<i>Bandora guherbarên têkildarî zarokan li ser xebatê</i>	103

BO ENCAMÊ	107
------------------------	-----

ÇAVKANÎ	113
----------------------	-----

PÊVEK	119
--------------------	-----

Forma hevdîtinê malbatan	119
Bernameya xebatê ya hefteyî	123
Pêşniyar bo xebata komî ya bi terapiya hûnerên derbirîner	125
Rêbazên psîko-dramayê yên ku pêwîst e alîkar di supervîzyonê de bi kar binin	133

SPASÎ

Pêkhatina vê raporê û xebata piştevaniya psîko-sosyal ku tê de hatiye vegotin bi ked û tevkarîya zêde ya gelek kesan pêkan bû. Ji sêwirandina xebatê heta nivîsînê yên ku di her merhaleyê de bi nirxandin, rexne, pêşniyar û nêrînên xwe rê nîşanî me dane Ahmet Elinç, Anter Ali, Arjen İmret, Arzu Akar, Aynur Özbay, Bahar Timur, Betül Balta, Canan Can, Cejna Sezgin, Çınar Yurtsever, Dilek Erik, Ebru Demir, Ebru Ekici, Elif Bağrıyanık, Enver Birim, Erdal Aladağ, Erkan Keskin, Eyüp Karadeniz, Fatma Üstündağ, Fatma Yılmaz, Fatoş Taştekin, Ferat Demir, Gulan Yaklav, Gülbin Bozan, Gülçin Şanlı, Gülistan Barık, Hatice Seçkin, Leyla Turhan, Mehmet Basri Çelik, Mesut Sümerkan, Mizgin Yıldırım, Muhlis Önerarı, Murat Burtakuçin, Münevver Uyanık, Nergiz Çelebi, Nevin Tiyenç, Özge Çelik, Rıdvan Şan, Selda Ekin, Semra Erdinç, Sinem Yaruk, Süleyman Çelik, Şengül Yıldız, Ümit Çetiner, Veysel Şahin, Yasir Orak û Zeydin Duran hertim bi me re bûn. Bo xwegihandina malbatên ku dê hevdîtin bi wan re bê kirin bi koordînasyona Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr re seferber bûn. Wan bixwe hevdîtin kirin û nirxandinên wan yên li ser daneyên xebatê asoya me fireh kir. Em spasiya Ezgi İçöz Özgür, Gülesra Güllü, Mehmet Basri Çelik, Mehmet Emin Gün, Özden Yılmaz Bilgin, Özenç Kabasakal, Serhat Nasıroğlu, Sinem Yaruk û Zeynep Biterê dikin bo ku bi perwerdehiyên xwe hevkarên ku xebata piştevaniya psîko-sosyal bi rê ve dibirin, geş kirin. Techîzatên teknîkî ku pêwîstî bi wan hebû li ser navê DîSAyê Atalay Göçer û li ser navê Konseya Bajêr ya Diyarbekirê Ayşe Erol, Emrah Önerarı û Erdal Tensık peyda kirin. Ji DîSAyê Melike Elik û ji Konseya Bajêr ya Diyarbekirê Feyziye Sümer û Zelal Ölçen xwe ji alîkariyê nedan paş. Ji bo pêkanîna hevdîtinên malbatên Baxler û Sûrê em herî zêde deyndarê ji Solînê Navenda Xebatên Zarok û Malbatan ya Pir-armancî Aynur Özbay, ji Weqfa ZANê Zübeyde Oysal û muxtarên taxên Sûrê Ali Ürün, Ali Kizgin, Behzat Sular, Muhsin Sanay û Şefik Güler in. Ku Diyarbekirîyan bo piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan deriyên xwe ji me re venekira û hest û ramanên xwe bi me re parve nekira ev xebat nedibû. Kevser Çelik di nav vê xebata piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan de xwedî kedeke bêhempa ye. Ku ew û xebatkarên servîsê Çiçek İpek, Elif Doğan, İsmet Üçlü, Mustafa İpek, Nusret Selçuk û Rezzan Eken nebana ev xebat ne mimkin bû. Em spasiyên zarokan radigihînin Şule Şenol bo ku bi pêlîstokên darîn alîkariya wan kir. Divê ji bilî Okan Altekin, Süleyman Sayar û Yıldız Tahtacı ku di merhaleya nivîsê de me berê xwe da nêrînên wan, kesên ku di vê qadê de dixebitin û me ji wan sûd wergirt jî ji bîr nekin. Bi vê mabestê em spasiya Ezgi Koman û Ebru Ergin dikin ku di Komeleya Zarokan Gundem de dixebitin û komeleya wan bi Biryarnameya Hikmê Qanûnê hat girtin.

PÊŞGOTIN

Zarok di qonaxa şer de, di nav şidetê de jiyana xwe ji dest didin. Li gel vê, trawmayan dijîn û dibin şahidên van trawmayan. Ew zarokên ku hesta ewlehiyê bi wan re lawaz dibe hêvîşikestî dibin û ji xeyalên pêşerojê bêpar li ber xwe didin. Ji bo em wê bandora neyînî ya fîzîkî û derûnî ji holê rakin bar dikeve ser milê me hemûyan.

Piştewaniya ku em bi qencî dikin dibe ku bandora trawmayê zêde bike û birînê kurtir bike. Piştewaniya psîko-sosyal ew e ku em bêyî ku xwê li birînê bikin pê re serî derkevin. Divê piştewanî li gorî mercên xebata piştewaniya psîko-sosyal bê kirin.

Ev xebat li Baxler û Sûrê ku bi dehan zarok û bi sedan sîvîl li wan hatiye kuştin û bi hezaran kes ji wan koçber bûye, bo zarokên ku dûçarî şer bûne û şahidên wî şerî ne, hat kirin.

Zarok ji her alî ve bi dezawantaj bûn û armanca me ev bû ku em trawmayên wan yê derbarê qonaxa şer, ne bi temamî be jî derman bikin. Ji bilî vê me xwest bêjin malbatan em bi we re ne û bo danûstandina wan û zarokan piştewaniyê bikin. Em dê bi zarok û malbatan re têkiliyên xwe bidomînin.

Ferqa vê xebatê ji yê din ew e ku di qonaxa şer de pêkhatiye. Di nav xebatê de bi Biryarnemeya Hiqmê Qanûnê (BHQ) destê hinek alîkaran ji kare wan hat kişandin, hinek ji kar hatin avêtin. Ev ji bo zarokên ku bi trawma dijîn dûçarbûna trawmaya duyemane bû. Veşartina vê rewşê ji zarokan ferqa vê xebatê nîşanî me dide. Loma divê neyê jibîrkirin ku di qonaxa şer de xebata piştewaniya psîko-sosyal dijwar e.

Bi vê taybetmendiya xwe ev xebat mînakekê karîger e bo serederîkirina bi trawmayên zarokên re ku di heman mercî de li cihên cuda yê cihanê dijîn.

Divê bo pêkhatina vê xebata piştewaniya psîko-sosyal ku bi alîkariya Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekir ji aliyê Enstîtuya Diyarbekirê bo Lêkolînên Siyasî û Civakî (Diyarbakir Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü-DİSA) ve hat birêvebirin hevkarî û alîkariya Nûnertiya Diyarbekir ya Weqfa Mirovan ya Tirkîyeyê, Şaxa Diyarbekir ya Komeleya Pisporekî Xizmeta Civakî, Însiyatîfa Derûnnasên Mezopotamyayê, Navenda Zarok û Malbatan ya Pir-armanc Solîn û Weqfa Zanê û li gel wan Navenda Çandê ya Cegerxwîn, Komeleya Zarokan Gundem ku bi BHQê hat girtin û Konservatuwara Aram Tigran neyê jibîrkirin.

Ev xebat bi hevkarîya xwebexş ya gelek derûnnas, şêwirmend û rêberên derûnî, pîsporên xizmeta civakî, perwerdekarên pêşdibistanê û perwerdekarên ku bi şaxên cuda yên hûnerê mijûl in pêkhat.

Spasî bo,

Alîkarên vê xebatê, saziyên ku hevkarî kirin,

Atalay Göçer ê ku li ser navê DîSA bi fedakarî rêvebirîya vê xebatê kir,

Koordînatore gîştî yê DîSA Murad Akıncılar bo ku di her merhaleyê de alîkarî kir, koordînatore projeyê Melike Elik,

Xebatkarên Konseya Bajêr ya Diyarbekir û Balyozxaneya Holandayê.

Necdet İpekyüz

Serokê Lijneya Rêvebiriyê yê DîSAyê

DESTPÊK

Di Peymana Mafên Zarokan ya Neteweyên Yekbûyî de derbarê mafê zarokan dibêje ku: “Kesayetiya zarokan ancax di nav malbatê de bi hezkirin, xweşbîni û şahiyê tam û bi hevahengî geş bibe.” Yek ji faktorên ku rê li ber geşedana zarokan digire jî mixabin şer û pevçûn e. Lewra zarok ji bilî ku ji ber şer jiyana xwe ji dest bidin; mecbûr dimînin malên xwe terk bikin, seqet bimînin, bibin şahidê zilm û zordariyê, birîndar bibin, bibin şîrikê sucên têkildarî şer û bi êş û kulan zirarê bidin zaroktiya xwe (UNICEF, 2004: 39). Piştî şer, ewlehiya zarokan êdî ne bi wan ne bi mezinan ne bi siberojê dimîne û têkiliya wan ya bi jiyane re qels dibe. Bo ku ev hesta ewlehiyê û têkilî dîsa xurt bibe divê zirara ku şer daye beden û derûniyê ji holê bê rakirin. Û ji bo vê jî divê hinek merc bèn cih. Xebatên piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan bi vê mebestê tên kirin.

Bi van xebatan armanc ew e ku geşedana zarokan ya derûnî û civakî ku qels bûye bê dirustkirin û zarok jî bibin parçeyek ji hevsengiya civakî.

Ev xalên bingehîn; dikarin weke ewlehî, agahdarkirina derbarê derûniyê, bidestxistina derbirîna hestan, rêbazên serederîkirinê, xurtkirina nirxê xwebûnê û bipêşxistina nêrînên erênî yê têkildarî pêşerojê bèn xulasekirin (Cohen, Mannarino û Rogal, 2001; Kar, 2009).

Di nav xebatên piştevaniya psîko-sosyal bo zarokên ku di bin bandora şer de mane xebatên komî yan takekesî xwedî cihekî girîng in. Piştî karesatên civakî yê mîna şer xebatên komî, ji ber ku di demeke kurt de piştevaniya gelek zarokan bê kirin, sûdwertir in. Herwiha tecribeyên komên zarokên dûçarî trawmayên hevpar ji bilî ku bi wan bide zanîn ku ne bi tenê ne, bo bextewarî û têkiliyeke xurt bi jiyane re jî sûdwer in. Em difikirin ku gava zarok di nav komê de fêrî rêyên nû yê çareserîkirina pirsgirêkan bibin û derfetê bibînin ku biceribînin dê ji tecribeyên serederîkirinê yê hev jî sûd wergerin. (Barenbaum û hev., 2004; Yule, 2002).

Li gel vê ji bilî xebatên komî yê demkurt ku bo trawmayên di qonaxa şer de tên kirin, bo başkirina tendirustiya zihnî ya zarokên ku pêdiviya wan bi piştevaniyeke xurttir heye divê terapiyên takakesî yê demdirêj bèn kirin (Yule, 2002; Yule û hev., 2000; Yule û hev., 1999).

Di vê raporê de çarçoveya têgînî ya xebata piştevaniya psîko-sosyal tê pêşkêşkirin. Pêşniyarên bo serederîkirina trawmayê û nêzikahîtdanên cuda

yên derbarê xebatê, li gel xebata piştevaniya psîko-sosyal ku di navbera Kanûna pêşî 2016 û Kanûna pêşî 2017an li Diyarbekirê hatiye kirin tên dahûrîn. Bi vî awayî dê mijarên ku me li jor behs kirin bi hûrgilî bîn vegotin û rûvedanên wan yên li Diyarbekirê bi awayekî zelal derkevin pêşberî me û em dê bi mînakên xebata piştevaniya psîko-sosyal binêrin bê ka di qonaxa şer de mekanîzmayên serederîkirinê yê trawmayên zarokan kîjan in?

A) Qada xebatê, wergirî û rêbaza wê

Di vê raporê de bo fêmkirina rewşa zarokên ku li Sûr û Baxlerê ducarî şer bûne û şahidiya wê deme kirine, rêbazên serederîkirina trawmayê û bandora xebatên piştevaniya psîko-sosyal, li gorî daneyên hevdiîtinên malbatan tên dahûrîn. Ev rêbaz û pêşniyar ji aliyê koma piştevaniya psîko-sosyal ku di bin banê DiSA û Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekir de dixebite ve hatin bikaranîn. Xebata piştevaniya psîko-sosyal li 5 taxên li ser Baxlerê (Kaynartepe, 5 Nisan, Mevlana Halit, Fatih û Muradiye) û 5 taxên li ser Sûrê (Melik Ahmet, İskenderpaşa, Alipaşa, Ziya Gökalp û Abdaldede) bo zarokan hatiye kirin.

Gava em li rewşa van taxan ya civakî-aborî dinêrin em dibînin ku zarok ji gelek tiştan bêpar in. Armanca me ew bû ku em bandora trawmayên derbarê şer kêmbikin û ne bi temamî jî zarokan ber bi başiyê ve bibin.

Di nav van de zimanê dayîkê xwedî cihê girîng e. Lewra gava zimanê ku li derve tê axaftin bi yê malê re li hev bike hestên ewlehî û hezkirinê xurt dibin û piştevanî hêsantir dibe.

Ji ber şer, rewşa aborî û şert û mercên din zarok ji hûner û lîstikê dûr ketine. Bi vê mebestê bandora terapotîk ya hûner û lîstikê hatiye çavdêrîkirin.

Gava piştevaniya psîko-sosyal li derî cihê şer hatiye kirin bandora wê ya erênî zêdetir bûye.

Loma di vê raporê de rola erênî ya cih, hûner û zimanê dayîkê bo piştevaniya psîko-sosyal tê dahûrîn.

Bo dahûrînê; perwerdehî, hevdiîtinên ku bi malbatan re hatine kirin, nîrxandina bernameya xebatê (bi rêya forman hatine sepandin) û nêrîn û çavdêriyên koma koordînasyonê diyarker in.

B) Çarçoveya raporê

Rapor ji sê beşan pêktê. Di beşa yekem de çarçoveya têgehî hatiye pêşkêşkirin. Ev dê dahûrîna xebata piştewaniya psîko-sosyal ku di navbera Kanûna pêşî 2016 û Kanûna pêşî 2017an de hatiye kirin hêsan bike. Di vê beşe de li gel vê, mînakên xebatên piştewaniya psîko-sosyal yên ku li Diyarbekir û Mêrdînê bûne, hatine pêşkêşkirin û hevkarîya van xebatan bo xebata ku tê kirin derdikeve pêşberî me.

Beşa duyem ya raporê nixandinên xebata piştewaniya psîko-sosyal bo zarokên Baxler û Sûrê vedihewîne. Daneyên vê xebatê xwe dispêrin çavdêriyên koma koordînasyonê û nixandinên perwerdekar û alîkaran. Di beşa dawî de şert û mercên xebatê, têkildarî qonaxa şer tên nixandin û pêşniyar tên rêzkirin.

C) Çawaniya temsîlê ya raporê

Ev rapor, dikare li gel tespîtên resen yên derbarê xebata piştewaniya psîko-sosyal ku di qonaxa şer de hat kirin weke pêşniyara helwestekê jî bê dîtin. Ji ber ku qada xebatê Diyarbekir e dikare ji bo parêzgeh û navçeyên din ku bi giştî kurd li wan dijîn û di bin bandora şer de ne jî bê bikaranîn. Taybetmendiya wê ew e ku ne tenê ji bo cihên ku kurd lê dijîn, li cihên cuda yên cîhanê ku di qonaxa şer de ne jî ji bo serederîkirina trawmayên zarokên di heman mercî de karîger e. Armanca me em vê xebatê bidin nasîn.

BEŞA YEKEM

NÊZÎKAHÎTÊDAN Û TÊGEHÊN DERBARÊ XEBATA PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL

Ji bo heremên qada şer bi qasî alîkariya mirovî (vehewîn, bidestxistina xwarin û vexwarinê, alîkariya fizîkî û hwd.) piştevaniya psîko-sosyal jî ji bo kesên ku di bin bandora şer de mane girîng e. Di vê beşê de bo ku çarçoveya xebata piştevaniya psîko-sosyal bê pêşkeşkirin tegeh hatin ravekirin, nîqaş û rêbaz hatin dahûrîn û bi mînakên xizmeta piştevaniya psîko-sosyal ku bo zarokan hat kirin nêzîkahîtêdanên alternatîf hatin nirxandin.

Trawma

Bi pênaseyeke gelemperî trawma ew e ku mirov bi sedema rûdanekê ji aliyê fizîkî ve tûşî xetereyê bibe û hestên tirs, bêçaretî û xofê bijî (Çolak, Kokurcan & Özsan, 2010). Bi gotineke din trawma; bertekên normal yê li hemberî tecrîbeyên tundrew ku aqil ji heq wan dernakeve (Herman, 1992; van der Kolk, McFarlane & Weisaeth, 1996).

Rûdanên ku dibin sedema trawmayê jiyana mirov ya fizîkî tehdît dikin. Karesatên xwezayî, şer, êrîşên fizîkî û zayendî, destdirêjiya di zaroktiyê de, işkence, revandina bi zorê, qezayên hatûçûnê rûdanên trawmatîk in ku mirov ji nav wan dernakeve.

Mirov bi sê awayî tûşî van rûdanan dibe:

1. Dûçarbûna rasterast,
2. Şahîdbûn, piştevaniya kesên tûşî rûdanê,
3. Gava mirov pê dihise ku yekî/e li ber dil biqîmet dûçarî rûdanên trawmatîk bûye (Aker, 2012).

Li gorî Herman (2017) rûdanên trawmatîk sîstemên tevgerê yê asayî ku hesta pêzanîne, kontrolê û danûstandinê ava dikin, hildiweşînin. Dibin sedema xerabûna têkiliyên mirovî yê hezkirin, hevaltî, û malbatê û mirov ber bi qeyraneke heyînparêzî diajon. Nîşaneyên trawmaya derûnî yê bingehîn "tirs zêde, bêçaretî, bêkontrolî, û gefa li ser hebûnê" ye. (Andreasen, 1985; veg. Herman, 2017). Têkildarî van hestan, bi mirovan re lêdana dil ya zêde, hilçeniqîn, şaşekorî, di danûstandinê de kêmasî û hwd. derdikeve holê. Bandora rûdanên trawmatîk piştî dawîbûna rûdanan jî didome (APA, 1994).

Mirov di astên curbicur de di bin bandora rûdanên trawmatîk de dimînin. Mirov dûçarî rûdanên trawmayên weke hev bibin jî bertekên wan li gorî guherbarên weke awayê rûdanê, şidet û berdewamiya wê, taybetmendiyên erdnîgarî, polîtîk, dîrokî, çandî, abarî-civakî yên wê civakê, kesayetî, malbat, temen, zayend, serpêhatiyên trawmatîk û hebûna çavkanî û piştevaniya sosyal bo serederîkirina trawmayê tên guherîn (Carl, 2007; Bulut, 2009).

Temen jî faktoreke diyarker e bo şideta trawmayê. Zarok û ciwan li gorî mezinan li hember rûdanên trawmatîk bêmefer in. Xebatên derbarê îstîsmara zarokan didin xuyakirin ku di navbera temen û psîko-patolojiyê de hevgerîyeke berevajî heye (Green, 1983; veg. Herman, 2017). Sedema vê ew e ku rûdana trawmatîk; hesta ewlehiyê ya bingehîn û nirxa xwebûnê ya êrênî ku di zaroktiyê de ava bûye, hildiweşîne (Janoff-Bulman, 1985; veg. Herman, 2017).

Martha Bragin (2007) dibêje, trawma nêrîna zarokan ya li cîhanê diguhere, şer jî bi heman awayî bandorê li zarokan dike. Ji bilî vê, şer dibe sedema guherîneke mayînde di jiyana zarokan de û bi her awayî bandorê li wan dike. Geşepêdana zarokan ya berî şer û piştî şer qonaxeke aloz e ku hêmanên fîzîkî, çandî, derûnî û civakî vedihewîne. Herçiqasî bi zarokan re qebiliyeteke xurt ya hevahengiyê hebe jî ew nikarin xwe ji bandora şer ya nêyînî biparêzin. “Windayî” û “dûçarbûna şidetê” hêmanên nêyînî ne. Bo ravekirina têgehên “windayî û şidde” gotara Bragin “The psychological effects of war on children: A psychosocial approach” bû rêbereke baş bo me.

Windayî

Windabûna xwişk û bira, xizm û kesên ku ji wan tê hezkirin, qelîteya jiyana û windayiya çandî, windayiyên zarokan yên di qonaxa şer de ne.

Windabûna milk

Zarok ji ber şer pêşî milkê xwe winda dikin. Carinan jiyana wan ya ku li gorî yên din rehet e ber bi hejarî û bêpariyê ve diçe. Carinan xaniyê wan hildiweşe, taxa ku lê dijîn, pêlîstokên wan, ajalên wan yên kedî û hawirdora wan hew tê naskirin. Loma zarok ji ber şer hesta xwe ya rehetî û ewlehiyê ku ji hînbûna hawir tê, winda dikin.

1 Bragin, di gotara xwe de, ji bo şidetê “excessive violence” bi kar tîne. Ev, tê wateya “zêde, gelek.” Ji ber ku ev wateya pêlîstokê şidetê dide, me dil nekir vê tegehê bi kar bînin. Herwiha di vir de em behsa şideta di şer de dikin.

Windabûna berdewamiya çandî

Şer, bandorê li ser qadên jiyana civakî dike. Dê û bav rîtûelên weke cejnan yê civakê didomînin û ev bo xweşguzariya zarokan karîger e. Lê hest û ramanên ku rîtûelên jiyane dorpêç dikin ji ber tirs û sawa dê û bavan diguherin. Merc tên wê astê ku rîtûel neyên şopandin, diguherin û bi temamî ji bîr dibin.

Windabûna ziman û cih

Carinan ji ber şer qadên jiyane hildiweşin û hew tên bikaranîn yan jî dê û bav, bo ewlehiya zarokan û xwe gelek tiştên ku berê bi dest xistine (xanî, derdora civakî, ziman, daneheviya madî, kar û hwd.) winda bikin jî koçî deverên din dikin. Di rewşên wisa de zarok jî mal, heval tew ziman û welatê xwe jî winda dikin.

Windabûna mirovên ku ji wan tê hezkirin

Di qonaxên şer de dibe ku kesên ku zarok ji wan hez dikin jî jiyana xwe ji dest bidin. Dê û bav û kesên ku tên hezkirin jiyana xwe ji dest nedin jî dibe ku ji zarokên xwe dûr bikevin. Dibe ku zarok ji hindikayî ve dê û bavê xwe, xwişk û birayên xwe yan jî ji malbata mezin yekî/ê winda bikin.

Bo nimûne gava malbat mecbûr bimîne bireve devereke din dibe ku zarok di nav wê kaosê de winda bibin. Ev jî dê wan mecbûr bike ku hewl bidin bi serê xwe bijîn. Di rewşên wisa de dê pêdiviyê bi kesên ku piştevaniya serederîkirina dijwariyê bidinê û qedrê wî/ê zanibin bibînin. Carinan jî dibe ku gava zarok koç dikin û ji qada şer direvin bi sedema ku kesekî/e mezin ne bi wan re ye û ewraqên xelet hatine amadekirin rastî astengan bîn. Carinan dibe ku malbat gava zarok li dibistanê ye mecbûr maye bireve û ji bo ewlehiyê, bêçare zarokê/a xwe emanetî kesên xerîb kiribin.

Ji bilî vê carinan şert û mercên jiyane êdî hew destûrê dide ku malbat ji heq pirsgirêkan derkeve. Dibe ku dê û bav êdî nikarîbin pêdiviyên xwe yê bingehîn bi dest bixin. An jî dibe ku kesên ku li zarokan dinêrin nexweş bikevin, bîn kuştin an dîlgirtin. Û dibe ku ev hemû bibin sedem ku zarok bi serê xwe li hember bandora şer têbikoşin.

Bandora windayîyan li ser zarokan çî ye?

Zarok di mehên pêşîyên jiyana xwe de bi yê ku li wan dinêrin re peywendiyêke xurt ava dikin. Lêbelê ev peywendî ne tenê bi dabînkirina pêdiviyên fîzîkî, di heman demê de bi dabînkirina pêdiviyên hestî (vehewîn, hezjêkirin û hwd.)

ava dibe. Zarok bi kesên din yên derdora xwe re jî peywendiyêke parêzkar ya hestî girêdidin. Lêkolîneke ku di qonaxa Şerê Cihanê yê Duyem de hatiye kirin derxistiye holê ku rewşa hestî ya zarokan li gorî nêzîkbûna dê û bavên wan û berdewamiya jiyana derdora naskirî rû dide (Freud & Burlingame, 1943; veg. Bragin, 2007). Gava zarok ferq dikin ku xwediyan wan ne li bal wan in xemgîn dibin. Xebata ku Neteweyên Yekbûyî di qonaxa şer de li ser zarokan kiriye dide xuyakirin ku zarokên ji hezkiriyên xwe dîrxistî zîrektir û bextewartir in (Graça Machel, 1996; veg. Bragin, 2007).

Zarokên ku malên xwe û rîtûelên xwe yên jiyana wînda kirine gava pê dihisin ku rewşa wan xeter e dibe ku bêhtir bixwazin dilê me li ser wan be. Di demên wisa de hesta ku nikarin xwe biparêzin bi wan re çêdibe. Bi taybetî gava yekî/e nêzîkî xwe wînda dikin têkoşîna wan a bi wê rewşê re dijwar dibe û meyla reftar û helwestên nû yên neyînî zêde dibe.

Şîngirêdan

Zarok jî merhaleyên şîngirêdan û xemgîniyê weke mezinan dijîn. Merhaleyên şîngirêdanê bi vî awayî ne:

Înkar: Zarok di vê merhaleyê de mirina kesê/a mirî qebûl nakin.

Hêrs/Lixweneanîn: Di merhaleya duyem de zarok difikirin ku yan yê/a mirî ew terk kirine yan jî hinek dixwazin wan ji hev dûr bixin. Zarokên biçûk di vê merhaleyê de hêrs û kerbê didin der lêbelê yên hinekî mezintir bi sedema ku di nav civakê de şermezar nebin, hestên xwe nadin der.

Giftûgo: Di vê merhaleyê de zarok ji bo ku yê/a windayî li wan vegere “giftigoyeke bazarê” dikin. Weke mînak; bawer in ku gava bitebitin dê yê/a mirî vegere.

Depresyon: Zarok bi rêya vê hêrsbariya xweyîkirî ku serederîkirina wê dijwar e difikirin ku xatir ji yê/a mirî nexwestine. Tew ku dev ji xemgîniyê berdîn dê heta hetayê yê/a mirî ji bîr bikin û bêçare û bêkes bimînin.

Qebûlkirin: Di vê merhaleyê de qebûl dikin ku bêyî yê/a mirî jî dikarin jiyana xwe bidomînin.

Zarokên bêxwedî yên ku ji dêûbav/malbatên xwe dûr ketine

Di qonaxa şer û pevçûnê de zarok mecbûr dimînin ji kesên nêzîkî xwe veqetin. Ev ji ber ku di qonaxa ku pêdiviyê gelekî bi wan dibîne û di nav tevliheviyekê de dibe bandoreke mezin li zarokan dike. Li gel ku zarok tîstîstîmarkirin jî

car caran mecbûr dimînin ku barê mezinan hilgirin ser milê xwe û berpîrsî û parêzkariya yên ji xwe biçûktir bikin.

Zarokên ku ji malbata xwe dûr ketine, yên ku ji dê û bavên xwe û wasiyên xwe yên yasayî û malbatî (ne şert e ku ji xizmên wî/ê be) veqetiya ne. Ji ber vê, dibe ku di nav van kesan de zarokên ku ji aliyê malbatên din ve tîr xwedîkirin jî hebin.

Zarokên bêxwedî (di heman demê de weke biçûkên bêxwedî jî tîr binavkirin), ew zarok in ku ji dê û bavên xwe, xizmên xwe dûr ketine û ji aliyê berpirsekî yasayî yan nerîtî ve li wan nayê nêrîn.

Sêwî, zarokên ku dê û bavên wan mirine. Li hin welatan zarokên ku dê yan bavê xwe jî wînda kiribin sêwî tîr binavkirin.

Ev pênase destnîşan dikin ku bê ka hebûna hin mirovên ku ji yekî/ê hez bikin û lê xwedî derkevin çiqasî girîng e. Ku bi xeletî jî be gava zarokên di bin bandora şer de weke “sêwî” bîr binavkirin, dê ev bibe sedema şandina devereke dûr ku ji malbatê cihê bibin û windabûna kesên bo wan gelekî birûmet.

Dûçarbûna şidetê

Ji bilî ku zarok di şer de jiyana xwe yan jî kesên ku jê hez dike ji dest bidin rasterast dûçarî şidetê dibin û şahidiya wê dikin. Herwiha dibe ku bi wê bandorê ew şidetê bi kar bînin. Şahidiya şidetê jî ji hindikayî ve bi qasî dûçarbûna şidetê an jî bikaranîna şidetê bo zarokan bandorker e?

Nerazîbûnên zarokan li hember şidetê di sê merhaleyan de derdikevin pêşberî me:

- *dûrketina ji tecrîbe û înkare,*
- *hîskirina hêrsa zêde,*
- *xweyekdîtina weke yê/a êrîşkar.*

Awayên dûçarbûna şidetê bo zarokan

a) Şahîdbûn

Di qonaxa şer de zarok mecbûr dimînin bibin şahidê curbicur hilweşîn, kuştin û mirinê. Zarok rasterast nebûbin hedefa mirovkujî destdirêjî û îşkencê jî şahîdbûn binhişîya zarokan dipêçe û dev ji wan bernade.

b) Dûçarbûna rasterast

Di qonaxa şer de dibe ku zarok rasterast dûçarî şidetê bibin. Dibe ku aliyekî şer ji bo ku zirarê bide nifşên aliyê din, dibistan û navendên ku tê de tîn parastin bikin hedef ji xwe re. Tew carinan tirsê ku dê wan bibin şer dixin dilê zarokan.

Dibe ku zarok di qonaxa şer de bi hin awayan bîn bikaranîn. Bo mînak; dibe ku gava mekanizmaya avahî û wesayîten ku dixwazin bîn bombebaran kirin amade bikin, dest deynin ser zarokan. Zarok zirarê ji teqemenî yên leşkerî û mayînen ku neteqîne jî dibînin.

Lewra cihê lîstîka wan êdî bûye qada şer yan jî dibe ku qada ku berê şer lê dibû bûye qada lîstîka zarokan. Herwiha dibe ku di qonaxa şer û pevçûnê de dûçarî şideta zayendî (destdirêjî, îstîsmar, îstîsmara zayendî û hwd.) bibin û weke “çekên şer” bîn bikaranîn.

c) Yên ku ber bi sûc ve diçe/bikêrê nerasterast

Di roja me de bikaranîna zarokan bo şer û pevçûnê girîngtirîn pîrsgîrêk e. Gava zarok di şer de weke aliyekî cih bigirin, çekan bi kar binin ew dê bi pîrsgîrêkên derûnî û fîzîkî re rû bi rû bimînin.

Zarok carinan jî bo ji şidetê birevin û xwe biparêzin tevî komên çekdar dibin. Zarok li vir, bi hêrsa ku malbatên xwe, hezkiriyên xwe winda kirine nizanin dê çi bikin û bi komên çekdar re tevdigerin. Carinan jî dibe ku gava malbat bi temamî tevî şer bibe zarok jî li rex wan dest bi şer bikin.

Dûçarbûna şidetê çi bandorê li zarokan dike?

Zihnê zarokên ku gelekî dûçarî rûdanên tundrew bûne di têgihîştina agahiyan de zehmetê dikişîne. Dibe ku li gel zarokên ku dûçarî şidetê bûne yan şidetê bi kar tînin, zarokên ku tenê şahidiya şidetê dikin jî di bin bandora wê de bimînin û helwestên curbicur bidin der. Stresa zarokên ku li Afganîstanê weke leşkeran hatin bikaranîn mînakên girîng yên vê rewşê ne.

Albert Bandura yê ku xebat li ser zarokên şahidê şer kirine (1973) dîtîye gava ku zarokek bi serê xwe jî dibe şahide tevgera tundrew ya mezinekî/ê, bi heman awayî tevdigere. Di qonaxa şer de, zarok gelek caran mecbûr dimînin bibin şahidên şer. Dibe ku zarokên ku şer dîtine, di xewnên xwe de bedenên parçekirî, mirov û ajalên şewitî, bombeyên ku ji xwe re diteqin û zirarê didin hawir, bibînin. Zarok bi sê awayî dûçarî şidetê dibin û helwestên wan jî bi vî rengî ne.

a) Înkaran jî nehebandina jiyane

Zarok li gor geşedana xwe ya venasîni dibe xwedî tecrîbe lê tu tiştî li wan tecrîbeyan bar nake. Zarok tiştên ku dijî bi kabûsan, xewnereşkan, bi flaşbekan û bi lîstikên ku şidetê vedihewînin dubare dijîn. Hinek zarok jî bêyî ku sedemên fîzîkî hebin dibêjin em nexweş in û behsa nîşetên psîko-somatîk yê wek êşa zik, piştê û serî dikin.

b) Hîskirina hêrsa zêde

Dibe ku zarok jî weke kesên din yê ku dûçarî şidetê dibin carinan xwe zêde hêrs hîs bikin. Ev hêrsa zêde û bêhêvîtiya pê re bo wan tirsnak e û sere-derîkirina vê rewşê dijwar e. Zarok tiştên ku jiyane bi wan xweş dike wînda dikin. Û ji ber ku êdî hew zanin çî bikin hestên wan yê bêhêvîti û hersbariyê derdikevin pêş. Dibe ku li hember kiryarên şidetê hestên tohildanê bidin der. Carinan ev hest digihîje asta ku zirarê bide zarokan.

c) Xwewekdîtina weke yê/a êrîşkar

Dibe ku zarok carinan kiryarên şidetê ku bo wan dijmin in weke kesên ku dê zarokan fêm bikin, bifikirin. Lewra dibe ku kesên qenc yê di nav wan de (ew kesên ku dûçarî şidetê bûne lêbelê hewl didin ku hevsengiyekê saz bikin) hêrsbariya zarokan fêm nekin. Tew carinan tenê ji bo ku bînen cezekirin neyîni tevdişerin. Ev dibe sedema ku zarok pê li qaîdeyên civakê bikin. Zarokên ku dûçarî şidetê bûne xwe weke êrîşkar dibînin û hewl didin ji kesayetiya ku ji ber dûçarbûna şidetê hilweşiyaye rizgar bibin, lewra dixwazin xwe dîsa hêzbar hîs bikin û serî li xwewekdîtinê didin. Li aliyê din; li gorî Lêkolînen Garbarino (1991), Winnicott (1956, 1960, 1963) û yê din ev rewş; ne weke ku Bandura dibêje, tenê bi teqlîtkirina êrîşkê ve girêdayî ye. Derveyî teqlîte, zarok ji bo ku tevî civaka mirovên "qenc" bibin bi ceze jî razî dibin (Bragin, 2007). Daxwaz û reftara xwewekdîtinê zarokan ji çîrokên wan dûr dixê û dike korê kesayetiya wan (Kaptanoğlu, 2009).

Pêwîstiya bixwevehatinê

Lêkolîn didin xuyakirin ku zarokên di bin bandora şerê çekdarî de ji bo ku xwe dîsa baş hîs bikin dixwazin tiştên baş bikin. Gava zarokên ku dûçarî şidetê bûne bi başî tevbigerin û di nav civakê de bi qencî bînen nasîn, ev dê bo sere-derîkirina hestên neyîni û rizgarbûna ji xewnereşkên tirsnak bandorker be. Zarokên ku bi vî awayî tevdişerin bawer in ku dê aliyê wan yê erênî geş bibe. Tevgera bi vî awayî dê bibe alîkarê dirustkirina kesayetiya wan ya hilweşiyayî (Winnicott, 1963, Bragin, 2005b, Twemlow, 2000; veg. Bragin 2007).

Piştewaniya psîko-sosyal ya piştî trawmayê, piştewaniya psîko-sosyal di qonaxa şer an piştî şer de

Piştewaniya psîko-sosyal ew xizmet e ku bi awayekî birêkûpêk kapasîteya psîko-sosyal ya kom, malbat û takekesan xurt dike. Tecribeyên navendî yê trawmaya derûnî, lawazbûna têkiliyên bi yê din re ye. Divê mirov bo ku vê têkiliyê xurt bikin bandora şer ji ser xwe biavêjin. Loma armanca xebatê ew e ku vê bandora nêyînî ji holê rake û têkiliyan xurt bike (Herman, 2007).

Divê têkiliyên zarokên ku trawmayê dijîn bi rêya piştewaniya psîko-sosyal ji nû ve bê xurtkirin. Zarokên di nav şer de, di qonaxa şer de jî piştî wê qonaxê jî pêdiviyê bi piştewaniyeke xurt ya psîko-sosyal dibînin.

Rasterê yan nerasterê, hertim yê ku pêşî di bin bandora şerê çekdarî de dimînin, zarok in. Ne zarok şer didin destpêkirin lê yê ku bandora şer ya xedar dijîn zarok in. Bandora neyînî ya şer, bo zarokan dibe sedema wêranbûna derûnî û psîko-sosyal. Lewra di şer de ne tenê rûdaneke trawmatîk heye. Ji tendirustiyê bigire heta perwerdehiyê di her warî de kêmasî rû didin. Hilweşandina dibistanên ku tevgera civakî bi zarokan didin nasîn perwerdehiyê; rûxandina saziyên tendirustiyê xwegîhandina xizmeta tendirustî asteng dike.

Ji bo ku geşedana zarokan didome alîkariya psîko-sosyal ku di qonaxa şer de an jî piştî şer tê kirin gelekî girîng e.

Zarok, gelek caran nikarin hestên xwe yê têkilî trawmayên şer bînin zimên, nîşetên trawmayê di reftarên de xwe didin der. Reftarên ku piştî trawmayên têkildarî şer bi zarokan re tî xuyakirin; hêrsbarî, bêhizûrî, xwetawanbarkirin, tengjîn, diltepînî, hilçeniqîn û êrîşkarî ne. Herwiha hîsa ku dîsa rûdanê dijî, dorpêçbûna bi ramanên ku ji wan direve, bêpergalî û diwariya baldariyê, bêxewî û xewnereşk, guherîna dilbijiya xwarinê, gazinên ji nexweşiyên bedenê yê sedema wan nediyar, reva ji nîşaneyên ku rûdana trawmatîk bi bîr dixin, bêhestî û tîrsa derbarê pêşerojê hin ji wan nîşetên in ku gelekî tî çavdêrîkirin (Erden & Gürdil, 2009).

Tîrsa zêde, bêçaretî, windakirina dilbijiya xwarinê, depresyon, bikaranîna til-yakê di dema bê de, xemgînî, helwestên zayendî yê birîsk jî hinek reftarên neyînî ne ku bi zarokên dûçarî şidetê re tî dîtin.

Herçiqasî nîşetên trawmayê yê piştî şer bişibin hev jî li gorî taybetmendiyên qonaxên geşedanê diguherin. Bo nimûne, dibe ku di qonaxa pêşdibistanê de bi zarokan re nîşetên reftarî û laşî yê weke tîrsa ji cinawiran, zêdebûna

pirsên derbarê şer, bixwederîtin, êşa bêsedem, guherîna tevgerê, hesasiyeta zêde ya li hemberî dangan xuya bikin. Dibe ku zarokên di qonaxa dibistanê de jî li reftarên xwe yê berê vegehin û nîşêtên weke bixwedemîztin, tirsê ji razana bi serê xwe û tariyê bidin xuyakirin. Bergiriya li hember perwerdehî û dibistanê, bêpergalbûna tevgera civakî, xwetawanbarkirin jî hinek nîşêt in ku bi zarokên qonaxa dibistanê re tên dîtin (Erden & Gürdil, 2009).

Mixabin gava em lêdikolin em dibînin ku li deverên din yê cîhanê piştevaniyê piştî şer dikin. Bi sedema ku di qonaxa şer de qeyranên mirovî rû didin piştevaniya psîko-sosyal ne pêwîst e wê kêliyê. Û ev fikrekî serdest e.

Piştevaniya psîko-sosyal, hesta ewlehiyê ku zarokan bi sedema trawmayê wînda kiriye saz dike. Ev xebat, bi çavdêriya pisporan tê kirin. Piştevaniya psîko-sosyal an bi awayekî komî an takekesî tê kirin. Di qonaxa şer de piştevaniya bo koman ji ber ku bi carekê re gelek kesan dide ber xwe, bo ku zarok hîs bikin ku ne bi tenê ne lewra hevalên wan jî heman trawma jiyîne, bo tevgera civakî ku jê bêpar bûne ji nû ve bê sazkin û rêbazên serederîkirina hev fêr bibin sûdwer e. Ji bilî vê zarok bi reftarên xwe yê di nav komê de tên çavdêrîkirin û heke pêdiviya wan bi piştevaniya takekesî hebe rê bo wan tê nîşandan.

Li gorî Gülsen Erden û Gökçe Gürdil (2009) pênc merhaleyên piştevaniya psîko-sosyal hene. Di piştevaniya psîko-sosyal de berî her tiştî divê tu baweriyê bidî zarokan. Ev merhale bo birêvebirina bernameya piştevaniya psîko-sosyal gelekî girîng e. Ewlehiya cihê xebatê parçeyek ji yê pêbawariyê ye. Zarokên ku di bin bandora şer de dimînin ji dengên bilind vediciniqin loma divê xebat li cihên bêdeng û li gorî pêdiviyên wan qonaxên geşedana zarokan bê kirin. Aliyekî din yê pêbaweriyê ew e ku di qonaxa hîlbijartina zarokan de bi wan û malbatên wan re têkiliyeke xurt bê danîn.

Agahdarkirina zarokan ya derbarê serboriyên wan merhaleya duyem ya bernameyê ye. Şer, hesta ewlehiyê ya dê û bavên jî hildiweşîne û ji ber vê gelek caran ew ji agahdarkirinê direvin. Ev rewş, bo zarokan watedarkirina serboriyên zehmet dike û şideta trawmayê zêde dike. Gava zarok derbarê şer û bandora wî ya derûnî bînin agahdarkirinê dê fêr bikin ku helwest û hesta wan normal e û rehet bibin.

Merhaleya piştî agahdarkirinê ferqîkirin û derkirina hestan e. Ev dihêle ku zarok ji nû ve xwe saz bikin û hestên neyînî yê têkildarî şer bidin der. Di qonaxa derbirîna hestan de; lîstik, wênesazî, muzîk, vegotina çîrokan, nivîsandin, xwendina kitêban, nîqaş li ser mijarên diyarkirî, dans, drama û

rêbazên rolkirinê dikarin bên bikaranîn. Ji van rêbazan yê karîger dikarin li gorî geşedana zarokan û warê pisporiya xebatkar bên hilbijartin.

Merhaleya çarem fêrbûna rêbazên serederîkirina stresê û bidestxistina rêyên çareserîkirina pirsgirêkan e. Di vê merhaleyê de zarok, rêbazên heyî yê serederîkirinê ferq dikin û rêbazên ku zarokên din bi kar tînin fêr dibin û pê dihisin ku kaniya civakî ya ku dê piştevanîyê bidiyê çi ye. Xebatên derbarê van destkeftiyan hîsa bihêzbûnê bi zarokan re çêdike. Nîqaşkirina çareserîkirina pirsgirêkekê, danûstandina bi çîrokên ku çareseriyên alternatîf nîşan didin hin rêbazên bo vê merhaleyê ne.

Di merhaleya dawî de çalakîyên ku hêviyê xurt dikin, tînin kirin. Di vê merhaleyê de zarok taybetmendîya xwe ferq dike û têdîgihîje ku dikare wesfê xwe pê bide. Serboriyên xwe yê xweşiyê bi bîr tîne û ev jî hêviya wî/ê ya bi pêşerojê diguhere.

Di piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan de rêbaza ku herî zêde tê bikaranîn lîstîk e. Zarok bi lîstîkê pirsgirêk û hîsên xwe didin der, kapasîteya xwe ya serederîkirinê keşf dikin û rêbazên nû fêr dibin (Erden & Gürdil, 2009).

Trawmayên duyemane

Hin kes rasterast trawmayê najîn, tenê şahidiya wê dikin lêbelê li hember kesên ku trawma dijîn jî xwe berpirsiyar hîs dikin. Stresbariya wan kesan weke “trawmaya duyemane” tê binavkirin. Trawma bandorê ne tenê li malbata wan kesan ku trawma jiyane dike; kesan nêzik, derdor û şahid jî di bin bandora trawmayê de dimînin. Nemaze rûdanên trawmatîk ku bi rêya çapemeniyê û medyaya dîtbarî tînin xwendin an temaşekirin dibin sedema ku hemû civak trawmaya duyemane bijî. Herwiha dibe ku ew kesan profesyonel û xwebexş yê ku piştevanîyê dikin jî dûçarî trawmaya duyemane bibin.

Kesên ku trawmaya duyemane dijîn, nîşêtên trawmaya rasterast nîşan didin. Depresyon, hilweşîna fikre ku cîhan cihekî ewle ye, bêçaretî, xwetawanbarkirin hin nîşêtên ji van in. Kesên dûçarî trawmayê, bo ku serboriyên xwe watedar bikin wê rûdanê hertim difikirin û di xewna xwe de dibînin. Kesên ku trawmaya duyemane dijîn jî bi heman awayî rûdana trawmatîk ya kesan din di hişê xwe de dubare dikin (Gürdil, 2014).

Gava kesek xwe weke yê/a mexdûr bibîne an bi sempatiyê tevbigere trawmaya duyemane rû dide. Xwewekdîtin ew e ku tu xwe bixî şûna yê din û bi nêrîna wan tevbigeri. Dibe ku di qonaxa piştevanîyê de derûnnas, şêwirmendên derûniyê, xebatkarên hawarê, xebatkarên xizmeta civakî û xwebexş jî trawmaya

duyemane bijîn. Şideta trawmaya duyemane li gorî asta perwerdehiyê, pisporiyê, perwerdehiya derbarê trawmayê, îmkanên supervîzyonê û dema wê û nêrîna li piştvanîyê diguhere. Li gel van, şideta rûdana trawmatîk, encama wê bi mirinê, kuştîyên zêde û pêkhatina wê ya bi destê mirovan jî bandora trawmaya duyemane xurt dike (Kahil, Palabıykoğlu, 2017).

Trawmayên civakî

Trawmaya civakî ji aliyê rûdan û bandora xwe ve dişibe trawmayên takakesî. Nîşêtên trawmaya civakî, di rîtûel, têkilî, tevgerên nerîtî û rojane yê civakê de xwe didin der. Erdhêjî, lehî, tsûnamî û karesatên xwezayî, dibin sedema trawmaya civakî. Li gel vê şideta sistematîk û domdar ya ku bi destê mirovan li hember komekê tê bikaranîn trawmaya civakî aloztir dike. Dibe ku serboriyên civakî yê sedema trawmayê, civaka trawmabûyî bi hev ve girêbide an jî dînamîkên civakî hilweşîne.

Domdariya şidetê, şîngîrêdana nîvcomayî, hişê hevpar û şahidi pêkhatiyên trawmaya civakî ne.

Domdariya şidetê

Şertê pêşî yê rizgarbûna ji trawmayê, dîrxistina talûkê û dabînkirina ewlehiyê ye. Piştî vê, qonaxên şîne dest pê dikin û mirov trawmayê ji ser xwe diavêjin. Gava şidet bidome qonaxa şîngîrêdanê dest pê nake û trawma aloz û kûr dibe.

Şîngîrêdana nîvcomayî

Qonaxên ku bi derbekê re naqedin dibin sedema windayiyên girseyî yê weke şer, şîne jî domdar dikin û pakbûnê bi dereng dixin. Qedexkirina şîngîrêdanê ji aliyê serdestan ve, berdewamiya windayiyên û astengên li ber hevparkirina êşê dibin sedema nîvcomayîna şîne. Windakirina mirovan bi zordarî, qedexkirina malên şîne û merasîmên axspartinê, nedana cenazeyan bo malbatan, domdariya şer û kuştinê, windayiyên aborî û bêcîwarbûna ku ji ber şer rû dane; hin hêmanên sedema şîna nîvcomayî ne.

Hişê hevpar û nifşguhêziya trawmayê

Serboriyên civakî, ji aliyê civakê ve tîn pejirandin û bi rêbaz û awayên cuda dubare tîn vegotin û bi demê re weke 'hişê civakî' derdikevin pêşberî me. Hişê avakirî digel ku di bin bandora rîtûelên civakî, dîlan û şahî, çîrokên qehremaniyê ku nixên civakî xurt dikin de dimîne, ji çîrokên trawmatîk jî para xwe distîne. Trawmaya sistematîk ya civakî, li zimên, çalakîyên çandî,

hûnerî, awayên nêrîn û têkiliyên civakê belav dibe. Civakên ku demeke dirêj dûçarî trawmayê bûne, serboriyên xwe yên tundrew dipejirînin û derbasî nifşên din dikin. Ev hişê hevpar yê domdar dibe parçeyek ji yê nasnameyê.

Domdarî, nifşguhêziya trawmayê bivênevê dike. Nifşguhêziya trawmayê dibe sedema alozbûn û mezinbûna pirsgirêkê û çareseriyê jî zehmet dike. Civak bi mekanîzmayên berevaniyê, serboriyên trawmayê ji nû ve hildibirîne û dibe ku ew vegotina avakirî ji rastiye dûr bikeve. Heke ew hişê ku guhêziye, nêzîkî rastiye be dê aliyê sazker yê guhastinê jî diyar bike. Di guhastina hiş de rastî girîng e. Ev dê serederîkirineke dirust û di qonaxa çareseriyê -heke dest pê bike- de rûbirûbûnê pêkan bike.

Şahidbûn

Li welatên ku şideta biserûber li wan heye mirov ji ber ku rasterast bi kiryar re rû bi rû namînin bo serederîkirina trawmayê pêdiviyê bi şahidan dibînin. Ev şahidiya ku pêdivî pê heye ji komên derî şidetê tê hêvîkirin. Bo serederîkirina trawmaya takekesî şahidiya terapîst û derdorê sazker e û mexdûr rehet dike. Mîna vê di trawmayên civakî de jî gava komên derî şidetê bi giştî şahidiya xwe bînin zimên û ji aliyê hestan vê şîngirêdana wan ne weke ya xwe bibînin jî rêzê li şîna wê koma trawmabûyî bigirin dê bi wan bidin hîskirin ku ew ne bi tenê ne û ev jî dê hêza serederîkirinê bide wan (Kaptanoğlu, 2009; Küçükparlak, 2016).

Bi terapiyê başbûna trawmaya civakî ne pêkan e, çareseriyê civakî pêwîst e. Divê ji her qadê mirov daxilî vê qonaxê bibin. Li gorî Nesrin Uçarlar (2015) merhaleyên ku sazkirina civakî pêktînin ev in:

1. Aşkerekirin û qebûlkirina rastiya derbarê mafên bînpêkirî: Divê sûc û bêqanûnî, bi navên xwe bînin qebûlkirin, saziyên fermî û nefermî yên ku kiryar û berpîrs girêdayî wan in û berpîrsên ku kesên trawmabûyî weke "sîstem"ê bi nav dikin bo raya giştî bînin aşkerekirin. Kesên ku dûçarî trawmayê bûne û yên nezî wan derbarê bînpêkirina mafan, rast bînin agahdarkirin. Divê rê li ber profesyonelan bê vekirin ku li qadên ku bêqanûnî lê bûne xebatê bikin û rastiye derbixin holê.
2. Darizandina berpîrs û kiryanan: Divê yên ku li hemberî civakê sûc kirine bînin darizandin. Divê darizandin bi dadperwerî bê kirin û kiryar cezeyê ku heq dikin bistînin. Divê darizandin bi awayê ku raya giştî bikaribe bişopîne bê birêvebirin.
3. Aşkerekirin û destkişandina berpîrsan ji kar: Divê yên ku hikmên qanûnê bi cih anîne û sûc kirine bi navên xwe bînin aşkerekirin.

4. Avakirina komisyona fermî ya rastiyê: Divê di qonaxa rûbirûbûnê de di bin banê dewletê de komîsyonên ku dikarin ji aliyê saziyên sîvîl û mexdûran ve jî bîn kontrolkirin ava bibin.
5. Dana tezmînata madî û piştewaniya civakî: Divê zirara madî û manewî bê dabînkirin lê ev ne bi awayê ku sedeqe yan heqê xwînê tê dan bê kirin. Herwiha divê ji bo piştewaniya psîko-sosyal çi pêwîst be bê kirin.
6. Lêborînxwestina bi awayê fermî: Divê desthilatdar di qonaxa aştîyê de xwedî biryarê be ku dê wê bidomîne û ewlehiyê bide ku tiştên nelirê hew bîn kirin. Loma rêzê ji êşa wan kesan re bigire û li pêşberî raya giştî bi awayekî fermî lêborîne bixwaze.
7. Piştewaniya fermî bo xwedîderketina hişê hevpar: Ji bo ku mirov aqil ji serboriyên xwe bigire, wan dubare neke û bi êş û kulên xwe serbilind be; cihên ku sucên li hember mirovan li wan hatiye kirin, bibin mûze û cihên hişên hevpar. Herwiha divê çandeke siyasî ya ku bikaribe aştîya civakî saz bike û bidomîne bê avakirin û rol bo kesên sîvîl bê dan.

Trawmayên aloz û trawmayên ku veguhêzîne domdariyê

Rewşa ku rûdanên trawmatîk hertim dubare dibin û qonaxa ku bo bidestxistina hesta ewlehiyê ya bingehîn girîng e dest pê nake weke “trawmaya aloz” tê pênasekirin (TÎHV, 2012).

Trawmaya aloz, dikare weke berdewamiya şidetê û windayîyan ya ku bi şer û şideta civakî berê xwe digire jî bê pênasekirin (Bragin, 2007).

Gava mirov bixwaze ji ber êrîşên dubareyî xwe û derdora xwe biguhere û bi ser nekeve dê bêhêz û hêvîşikestî bibe. Şahika Yüksel (2009) di gotara xwe ya ku mijara wê şideta zayendî ya nav malê ye de vê rewşê “nexweşiya stresê ya piştî trawmaya aloz û domdar” bi nav dike. Di nav nîşêtên vê nexweşiya pênasekirî de ji bilî yê NSPTê yê weke dubarekirin, jêrevîn, hişyarkeriya zêde; bêpergaliya rewşa derûnî, di kesayetiyê de guherîn, jihevketin û nîşêtên laşî hene (Herman, 2007; veg. Yüksel, 2009).

Burhanettin Kaya (2009) di gotara xwe ya ku Qetlîama Sêwazê ji aliyê trawmayê dinirxîne de diyarkerên trawmaya domdarbûyî wisa rêz dike:

1. Re-trawmatîzasyon (trawmaya dubareyî): Dubarebûna heman trawmayê ye ku bi gotinê, bi nivîsê li kolanan, li dadgehên, di bîranînan de, di mera-sîmên axspartinê de xwe dide der.

2. Sekonder trawmatîzasyon (trawmaya duyemane): Belavbûna trawmayê li hemû endamên malbatê û civakê. Hemû kesên ku bûne şahid nesîbê xwe ji vê distînin.
3. Rewşxirabiya ku ragihandinê asteng dike: Mirov, kom, civak nikarin derde xwe vebêjin, trawmayên xwe binirxînin û watedar bikin. Derfetên siyasî û civakî nîne ku mirov mafê xwe biparêze.
4. Kêmasiya piştevaniya civakî: Ew helwesta ku birînên wan kes û yên nêzî wan bên dermankirin nîne. Daxwaza ku otêla Madimakê bibe mûze di ser guhên xwe re avêtine û otêl kirine xwaringeh (donercî) ku her kêlî agir lê dibê. Lê di heman demê de li Solîngenê, di nav rûdanan de Neo-naziyan xaniyek şewitandine û malbateke tirk jiyana xwe ji dest daye. Dewleta Elman berpirsiyarî girtiye ser xwe, ew xanî kirine mûze û helwesta ku bibêje civaka xwe “ev ne rast e” aniyê cih.
5. Astengkirina xweifadekirinê: Li Tirkiyeyê bi sedema şerê li hember terore qanûnên ku rê li ber xweifadekirinê digirin ranakin û yên nû li wan zêde dikin... Û pirsên ku hêj jî bersiva wan naye dan (Kaya, 2009).

Rêbaza nebeziyê di serederîkirina trawmayên aloz de

Nebezî ew e ku mirov bi serboriyên dijwar re serî derkeve, li hember wan qewîn be û bikaribe ji wê rewşa xeter bi awayekî xurt rizgar bibe. Ev tegeh bi piranî bi faktorên rîskê re tê bikaranîn. Nebezî, berxwedêriya mirov ya li hember rîskê ye û bi derfetên xweyî, civakî, derdorî pêktê.

Dûçarbûna jiyaneke dijwar an jî gefeke li ser mirov û jiheqderketina vê rewşê an jî sazîkirina hevahengiyê du hêmanên bingeîn yên vê têgehê ne. Loma nebezî qonaxeke dînamîk e ku faktorên rîskê û yên parêzker bandorê li hev dikin (Kaner & Bayraklı, 2010).

Li gorî Teoriya Sîstemê ya Ekolojîk² ya Urie Bronfenbrenner (1995); malbat,

2 Li gorî rêbaza Bronfenbrenner ya Teoriya Sîstemê ya Ekolojîk, geşedana mirov bi hevbandoriya çar sîstemên ku di nav wan de ye pêktê. Ev sîstem di nav hev de ne û têkildarî hev in. Ev, bi rêzê mîqrosîstem, mezosîstem, ekzosîstem û makrosîstem in. Makrosîstem danûstandina zarokan ya bi derdorê re îfade dike ku ev hevbandoriya yekemane ye. Ev danûstandin pêşî bi yên ku zarokan xwedî dikin re dest pê dike. Malbat, dibistan û derdora nêzîk ku zarok bi wan re rasterast di nav têkiliyê de ne, di vê mîkrosîstemê de cih digirin. Mezosîstem danûstandina zarokan ya rasterast ya bi derdorê re îfade dike. Danûstandina bi malbat-dibistan an jî ya malbat-cîranan mînak in bo mezosîstemê. Ekzosîstem ew derdor e ku rasterast bandorê li zarokan dike lêbelê danûstandina zarokan pê re nîne. Polîtîkayên hikûmetê, binyada aborî û civakî ne berbiçav bin jî rasterast bandorê li zarokan dikin. Makrosîstem vê binyada civakî-çandî, olî, polîtîkî, dîrokî û aborî îfade dike ku ne rasterast bandorê li zarokan dike (Ahioglu, Lindberg, 2012).

derdor û binyada civakî faktorên parêzker yên ku di geşedana zarokan de bandorker in. Loma li gel faktorên rîskê yên zarokan, taybetmendiyên takekesî, malbat û piştevaniya civakî jî dikarin weke faktorên geşedanê bîn rêz kirin. Nemaze gava bandora şer ya li ser zarokan bê hesabandin divê bi binyada civakî re li ser nebeziyê bê rawestin. Binyada civakî rê dide ku bi tevahî li rewşa zarokan bê nêrîn.

Hemû civak xwedî mekanîzmayên parastina berxwedêriyê û serederîkirina rewşên dijwar in. Bi van mekanîzmayan zarok ji bandora serboriyên dijwar tînan parastin û dê û bav piştevaniyê didin zarokan ku bi stresa xwe re serî derkevin. Rîtûelên malbatî û merasîmên ku di rewşên dijwar de mirovan rehet dikin hinek ji wan mekanîzmayan in. Heke ev mekanizma hebin di rewşên dijwar de jî pêdiviyên psîko-sosyal tînan bicihkirin. Heke zext li ser van mekanîzmayan hebe û bînan qedexekirin divê civak, bi mebesta ku zarok rêbazên serederîkirinê yên nû bi dest bixin bê xurtkirin. Merasîmên axspartinê, sersaxî, zêmar, çîrokên qehremanî û biserketinê, stran, vegotina polîtîk, pîrozbahiyên ku mirov tînan bal hev, rîtûelên olî, nirxên çandî û manewî, zimanê dayikê, çanda hevpar, zûgotinok, çîrçîrok, lîstîk û hwd. hin mekanîzmeyên serederîkirinê yên civakekê ne.

Nêrîneke rexneyî li nexweşiya stresê ya piştî trawmayê

Kategoriya nexweşiya stresê ya piştî trawmayê bûye sedema ku li cîhanê bo çareserkirina trawmayên zarokan -yên ku di bin bandora şer de mane-rêbazên rojavayî bînan bikaranîn. Pişporên herêmî rexne li NSPTê digirin lewra çanda wan zarokên ku di nav şer de dijîn ji hev cuda ye û welatê wan jî ne yek e. Ev rexne ji çend parzemînan ji aliyê gelek kesan ve tînan kirin. Berî her tiştî teşxîseke wisa şideta serboriyên şer di ser guhê xwe re diavêje û rê li ber wê vedike ku hemû civak bi awayekî patolojîk “trawmabûyî” bînan pênasekirin. Herwiha îfadekirin û watedarkirina stresa derûnî bi awayekî çandî derdikeve holê. Ji ber vê dibe ku bikaranîna rêbazên derveyî bo serboriyên navxweyî zirarê bide mirovan.

Li gorî Alcinda Honwana (2001) tîngeha NSPTê bi awayê çandî tê çêkirin. Pêşî ji bo leşkerên Amerîkayê yên ku li welatên din tevli şer bûne hatiye bikaranîn. Wan dixwest rave bikin ku piştî leşker vedigerin malên xwe jî hevahengiyê bi dest naxin. Piştî vê bo zarokên ku awayên din şidetê dibînan jî hat bikaranîn. Gelek zarokên ku di bin bandora şer de dimînin jiyana xwe didomînin an jî ji şerê nav welatên xwe direvin. Loma tê diyarkirin ku midaxeleyên sûdwer ew in ku berdewam in û bi çandê re li hev dikin.

Elizabeth Lira (1995) û David Becker (1995) dibêjin ku ev pevçûn, ji ber ku mayînde û domdar in, ne “dawi”yek e an jî ne “trawma”yeke taybet e. Ew berê jiyana û geşedana zarokan diguherin û weke rêzerûdanan derdikevin pêşberî me. Peyva stresê helwesta yekî/e ku işkence dîtiye sivik dike. Dibêjin ku ne rewşa ye ji bo peyva stresê “nexweşî” bê gotin lewra ew nerazîbûneke asayî ye li hember rewşa anormal.

Gelek klînîsyenên navnetewî, taybetmendiyên teknîk yê nêrîna ku bo çareserîya pirsgirêkên giran û demdirêj rêbazên tendirustî bi kar tînin, rexne dikin. Sîptomên ku zihnê ji êşê dûr digirin dikarin weke mekanîzmayên berevaniyê bîn dîtin. Dûrxistina ji sîptomê pirsgirêkê çareser nake. A girîng çareserkirina pirsgirêkê ye, piştî wê sîptom ji xwe re ji holê radibin.

Ji bo watedarkirina qonaxên dijwar divê mirov bi hev re biaxive, nîqaşê bike û ji serboriyên xwe aqil bigire. Loma divê pisporên ku li nav civakên trawmabûyî xebatê dikin, bi bernameyên ku saz dikin “duh” û “îro” bigihînin hev. Herwiha dibêjin ku ji bo zarokên ku di qonaxa şer de geşedana wan sekiniye, bernameyên piştevaniyê yê wisa sûdwer in (Becker, 1995; Boyden & Gibbs, 1997; Honwana, 2001; Kos & Derviskadic-Jovanovic, 1998; Lira, 1995; Machel, 1998; Monteiro, 1996; Ressler, Tortorici & Marcelino, 1993). Bertekên li hember şerî û şidetê tecribeyên aloz in ku bîranînên çandî, mercên civakî û dîroka takekesî û malbatî têkilhev dibin û bandorê li hev dikin. Ev hevbandorî dikare ji bo kesên ku jiyana xwe ji dest nedane xwe baş hîs bikin bê bikaranîn (Becker, 1995; Kos & Derviskadic-Jovanovic, 1998; Lira, 1995).

Loughry û Ager (2001) di kitêboka xwe ya perwerdehiyê ya bi navê “Mülteci Deneyimi” (Tecribeya Penaberan) de dibêje şer rûdanên berdawamî ne û binyada civakî diguherin lê zarok bi qonaxê geşedanê ku divê neyê rawestî ve mijûl in. Divê ew qonax taloqî dema ku rewş baş bibe neyê kirin. Li gorî Arnston û Knudsen (2004) ji bo ku zarok rehetir mezin bibin û civak û malbat bikaribe xweş li zarokên xwe binêre divê bernameyên midaxleyê piştevaniyê berfireh vehewînin. Ev ne guhdaneke ku kesek bikaribe bi serê xwe bike. Ev bi xizmetdayîna bergir ku civakê giştî dide ber xwe û piştevaniya psîko-sosyal vedihewîne pêkan e.

Ev hemû nêrîn didin xuyakirin ku heke trawma têkilî şer bin divê bi hûrgilî bîn ravekirin û piştevanî li gorî hemû dînamîkên şer bê kirin. Şer nemaze ji aliyê derûnî ve zêde bandorê li zarokan dike. Şer serboriyêke trawmatîk e û rê li ber geşedana zarokan digire. Hem ji bo ku geşadana zarokan didome hem ji bo ku ew nikarin xwe biparêzin û bandora şer domdar e divê piştevaniya psîko-sosyal teqez bê kirin. Ji ber ku qonaxa piştî şer ne diyar

e divê piştevaniya psîko-sosyal heta ji dest were di qonaxa şer de bê kirin. Piştevaniya di vê qonaxê de, dê mekanîzmayên serederîkirina trawmayên aloz ku zarok bi awayên cuda dûçarî wan bûne bi pêş bixe û zarokan xurt bike.

GIRÎNGIYA ZIMANÊ DAYÎKÊ BO GEŞEDANA EZÎTIYA ZAROKAN Û SEREDERÎKIRINA TRAWMAYÊ

Geşedana venasînî ya zarokan û faktora zimanê dayîkê

Vygotsky ê ku bi lêkolînên xwe yê li ser zimên tê nasîn bale dikşîne ser wê ku ziman û raman bi hev re bi pêş dikevin. Vygotsky ne di wê baweriyê de ye ku geşedana venasînî cihê ye û dibêje perwerdehî û fêrbûna zimên bandorê li ser qebiliyeta hizirkirinê ya zihnî dike. Bêje ber bi heyberê ve diçin û bi wî awayî wateyeke fonksiyonel didin der. Û dibêje li gel vê derdora ku zarok ziman jê fêr dibin jî li ser asta hizirkirinê bandorker e. Ji ber vê jî balê dikşînin ser wê ku hizirkirina bêjeyî ancax bi dahûrîna merhaleyên seretayî, qismî û xweperest ku hin zimanê zarokan bi pêş neketiye, bê fêrkirin (Öztürk Dağbakan, Dağbakan, 2007; veg. Çelik, 2012).

Zarok bi geşedana xwe re, xwe di nav pergaleke dangan de dibînin ku taybetmendiyên wan dangan ji dengên din cuda ne û ev, zarokan dixê nav pergaleke hizrî ku zihnê wan ava dike. Ev zimanê dayîkê ye. Zarok, bi bihîstin û dubarekirina dangan vê pergalê di zihnê xwe de ava dike û bi vê re, awayên derbirin û bergeha zimanê xwe dipejirîne ku ji yê zimanên neteweyên din cihê ne (Yeşilyaprak, 2004; veg. Çelik, 2012).

Zarok, bi zimên têkiliyê bi dê û bavên xwe re dideyne. Bo her tiştê ku dibîne li navekî digere ango zimanê dayîkê amûrê watedarkirina cihanê ye. Zarok bi derdora xwe digihîjin, têgehên dinasin û bi çend bêjeyan danûstandina wan ya bi cihanê re dest pê dike. Bi axaftinê re pêdiviyên xwe yê weke birçîbûn û tîbûnê tîne zimên û helwesta xwe ya derbarê reftaran (yê ku hez ji wan dike yan nake) dide der. Li gel vê, meraqa wî/ê ya derbarê cihanê zêde dibe û pirsan dike. Gava bersiva van pirsan dibîne tegeh tîne şênberkirin. Bi saya vê, li gel şiyana wî/ê ya zanîn û derbirinê bingeha venasînî jî geş dibe. Gava giha çaxê dibistanê ew dê ziman fêr bike û bikaribe sembolan veguhezîne dangan (Çelik, 2012).

Têgihîştina eziyê ya zarokan

Ezîti ew e ku mirov di xwe bigihêje. Hemû pêkhatyên ku takekesiyê ava dikin vedihewîne. Bandora hemû faktorên peresînî û derdorî li ser avakirina eziyê heye. Dorhêla mirov, rewşa civakî-aborî ya malbatê, zimanê ku tê

axaftin û çand hin faktorên ji avakerên eziyê ne. Gava zarok ezîtiya xwe ava dikin, pirsên weke “Ez kî me, ez çi me?” ji xwe dikin. Ezîtî têkildarî wê ye ku zarok çi ye, dixwaze bibe çi û ji aliyê yên derve ve çawa tê dîtin. Tê qebûlkirin ku gava qonaxa avakirina eziyê sazkar be, zarok xwe birûmet hîs dikin, wesfê xwe bi xwe didin, bi xwe re li hev in û tînen teqdirkirin. Bo ku di vê qonaxê de pirsgirêk dernekevin divê faktorên ku eziyê ava dikin zirarê nebînin. Divê zarok zanibe ku tiştên di destê wî/ê de angû çand, ziman, derdora civakî bi qîmet in û dikare wesfê xwe bi wan bide.

Ziman û çand rasterê bandorê li geşedana eziyê, xwerêzdarî û bixwebaweriyê dike. Ew ziman û çand ku ji roja dayîkbûnê ve mirov dorpêç dike. Angû mirov li cîhaneke ku çand û ziman bi hev re kelijîne çavê xwe vedike. Ziman mekanîzmeyeke dînamîk e.

Çand tevahiya edebiyat, dîrok, hûner, keleşor û nêrîta civakê ye. Çand vê tevahiyê bi zimên şênber dike. Guherîna çandî civakê jî diguhere. Guhertînen siyasî, aborî, civakî, teknolojîk zimên jî diguherin. Gava guherînen ku dibin, bi yên çandî û zimanî re li hev bikin civak bi awayekî birêkûpêk bi pêş dikeve. Ezîtiya ku bi vê guherîna asayî re tê, bi ziman û civakê re jî li hev dike û geş dibe. Gava guherîna ne asayî û sazkar bin, şer û hilweşîn xwe didin der û çand û ziman jî birîndar dikin. Redkirina vê çandê, bikarneanîna zimên û berastengkirina jinûve-hilberîna heman ziman û çandê, encamên vê hilweşînê ne. Bo mînak; gava zarok lîstikên xwe bi zimanê xwe nelîzin, çîrokên xwe bi zimanê xwe venebêjin dê ji qonaxê bi awayekî sazker sûd wernegerin. Gava rêz li çanda wan, zimanê wan neyê girtin, ew neyên teqdirkirin, pesendkirin dê di geşedana ezîtiya zarokan de pirsgirêk derbikevin. Lewra zarok di qonaxa avakirina ezîtiya xwe de, xwe bi çand û zimanê xwe re yek dibîne. Gava di vê qonaxê de pirsgirêk hebin dê zarok bi awayekî neyînî di ezîtiya xwe bigihêjin.

Dîkotomiya zimanê dayîkê û yê fermî

Zimanê fermî, ew ziman e ku di makeqanûnê de cih digire û xwedî statûyeke fermî ye. Li welatên ku gelek ziman tînen axaftin tenê zimanekî fermî tê hilbijartin. Dibe ku li rex zimanê fermî yên heremî jî hebin. Di rewşên ku tenê zimanekî fermî tê qebûlkirin de li saziyên dewletê mirov mecbûr e zimanê fermî bi kar bîne û dewlet dixwaze di her qadê de ev ziman bê axaftin. Li welatên wisa, di navbera zimanê fermî û yê heremî de hiyerarşiyek ava dibe û newekhevî xwe dide der. Ev hiyerarşî bandorê li tîkiliyên axêverê wan zimanan jî dike. Bo sazûmana civakî û dadperweriyê pêwîst e mirovên ku li wî welatî dijîn xwedî heman mafî bin.

Qadek ji yên ku siyaseta yekzimanî lê tê birêvebirin perwerdehî ye. Bo perwerdehiyê, li komên ku zimanê heremî diaxivin zimanê fermî ferz dikin û dixwazin. Û dixwazin zimanê xwe ji bîr bikin. Bikaranîna yek zimanî di perwerdehiyê de, bo kesên xwedî zimanê heremî dezavantaj e lewra ew nikarin li her du zimanan jî xurt bin. Axêverên zimanê heremî ji aliyê yên din ve ji perwerdehiyê tên dûrxistin, zû dev ji dibistanê berdidin, li dibistanê ne serkeftî ne û têkildarî van dezavantajan nikarin di civakê de bibin xwedî cihê girîng. Bo mînak, li Tirkiyeyê, rêjeya bêkaran ya kurdên ku koçî rojavayê welêt kirine û yên ku li erdnîgariya kurdan dijîn di ser nîveka giştî ya bêkariyê re ye.

Pergala ku siyaseta yekzimanî dispêne, palpiştiyê bi wê dike ku bikaranîna zimanê duyemîn bo perwerdehiyê dê xwendekaran bixe zorê, kelijandina koman asteng bike û bibe sedema ku mirov li hev nekin. Berevajî vê, zimanê heremî, fêrbûna zimanê fermî asteng nake. Ji vê bêhtir, dê perwerdehî li gorî her mirovî be û binyadeke dewlemend saz bike. Pêwîst e ziman û çandên cuda, ji dêvla ku weke talûkeyekê bên dîtin weke dewlemendiye bên qebûlkirin û siyaseta perwerdehiyê li gorî civakên ku zimanê wan, çanda wan cuda bê sazkin. Divê siyaseta perwerdehiyê bingeha xwe ji fêrbûna navçandî û jihev xwedîbûnê bistîne. Divê pirzimanî û pirçandî ne weke gefekê bê dîtin. Divê jîngehên perwerdehiyê yên ku hemû ziman lê tînin axaftin, mirov bandorê li hev dikin û hemû zarokan didin ber xwe bî amadekîrin. Civaka demokratîk, zimanê heremî bêtir ku bike “yê din” di xwe de vedihewîne û bi wî awayî li ser lingan dimîne.

Duzimanî

Duzimaniya zêdeker

Duzimaniya zêdeker ew rewşa duzimanî ye ku xwendekar di nav perwerdehiya xwe ya bi zimanê duyem de jî bi awayekî têgehî û perwerdehî fêr bibin (Coşkun, Derince & Uçarlar, 2010). Hatiye çavdêrîkirin ku asta venasînî ya zarokên ku duzimaniya wan tê piştevanîkirin baştir e, bixwebaweriya wan zêde ye, rehetir dikevin nav civakê, derbarê binyad û bikaranîna zimên de hişyartir in, zimanê duyem û sêyem zûtir fêr dibin, şiyana xwendina û nivîsandina wan paktir e û hilbirîner û cihê ne (Çağlayan, 2014).

Duzimaniya kêmkar

Duzimanî di hin mercên hestî an civakî de bi awayê “duzimaniya kêmkar” derdikeve holê. Duzimaniya kêmkar, bi piranî gava zimanê dayîkê li rex yê

serdest bêqîmet bimîne xwe dide der. Gava zarok pê bawer be ku zimanê ku dê fêr dibe zirarê nede zimanê wî/ê yê dayîkê û nirxê zimanê wî/ê kem neke, duzimanî ji kêmkariyê vediguhêze zêdekerî û berdariyê. Baweriya zarokan bi nirxên wan; girêdayî helwesta dê, bav, mamoste û derdora wan a civakî ye. Alpay (2007) weke çareseriyê dibêje ku pêwîst e zihniyet veguhêze duzimanîya wekhev. Duzimanîya kêmkar bi gelemperî di rewşa ku dewlet li dûv îdeolojiyên yekzimanî diçe û jîyan û perwerdehiya yekzimanî derdixe pêş de, bi wan zarokên ku ji bilî zimanê fermî zimanekî din diaxivin û dev ji zimanê xwe yê dayîkê berdidin û di cihê wî de fêrî zimanê serdest dibin re pêktê (Coşkun û hev., 2010). Di lêkolîna qadê ya ku DiSAYê sala 2010an de kiriye, xwendekar diyar dikin ku têkildarî pratîkên perwerdehiyê yê kêmkar nikarin ne bi kurdî ne bi tirkî xwe îfade bikin û ji ber vê jî xwe di navê de hîs dikin (Coşkun û hev., 2010).

Tenê bi zimanê serdest axaftin, taybetmendiya herî berbiçav ya rewşa duyemiyê ye. Zarok hem ji ber ku bi axeverên zimanê serdest re nexweşiyê veşartî dijîn û hem bi sedema ku nikarin bi tevahî bikin weke wan û tew qîmetê rewşa xwe nizanin, xwedî hêrseke ku nadin der in.

Duzimanîya kêmkar ew rewş e ku bo fêrbûna zimanê duyem, zimanê yekem xwe bide paş. Zarok, çaxê ku di polê de tu kes zimanê wî/ê nas neke mecbûr dimîne ji zimanê xwe dûr bikeve. Binpêkirina mafên zimanî û qelsbûna zimên, dibe sedema biserneketina dibistanê, kêmbûna şiyana xwendin û nivîsînê, qîmetpênedan û biçûkdîtina civaka xwe, tunekirina zimên û rengên zimanî, avabûna nasnameya mixalîf, bêkariya zêde, jixwedûrketin û fêrnebûna her du zimanan.

Bikarnameyên zimanê dayîkê di perwerdehiyê de

Dibistan bo zarokan cobareke nû ye. Zarok dixwazin weke ku bi malbata xwe bawer in, bi dibistanê jî bawer bin. Erka dibistanê ew e ku bo zarokan dorhêleke ku bikaribin xwe di ewlehiyê de hîs bikin û hest û ramanên xwe parve bikin, saz bike. Divê li dibistanê tirs bi zarokan re çênebe, zarok aram û rehet bin, rêzê li xwe bigirin û dibistanê weke hêlîna bextewariyê bifikirin. Vezîfeya mamosteyan jî ew e ku zanîn û berhemendiya xwendekaran bidin der û rêya bikaranînê nîşanî wan bide. Zarok dê bixwazin hest û ramanên xwe, meraq, pirs û henekên xwe bi heval û mamosteyên xwe re parve bikin. Ancax ev dorhêl bi zimanekî ku xwendekar û mamoste li hev bikin, saz bibe. Di heman demê de zarok dê bixwaze tiştên ku ji heval û mamosteyên xwe fêr bûye û serboriyên xwe bi malbatê re jî parve bike. Zarok di nav malbat û

dibistanê de weke pirekê ne. Tiştên ku fêr dibe bo cihê din vediguhêze. Gava ku veguhêzî dualî be û di navbera her du cihan de coyêke herikî hebe, zarok dê malbatê jî tevî dibistanê bike û bikaribe li dibistanê jî ji turikê xwe yê ku li malê dagirtiye sûd wergire.

Zarok berî herin dibistanê li malê û bi derdorê dibin xwedî zanyarî, berhemendî û tecribeyan. Ev qonaxêke hêja û dûvdirêj e. Divê bikaribin van destkeftiyên li dibistanê jî bi kar bînin û bizanibin ku hêja ne. Ger bixwebawerî û civakîbûna ku li malê û derdorê bi dest xistiye li dibistanê ne sazkar be, dê di geşedana zarokan ya derûnî, civakî û venasînî de pirsgirêk derbikevin. Lewra ev şaxên geşedana zarokan têkildarî geşkirina hevahengîya malê û dibistana ku cihê perwerdehî û civakîbûneke bi awayekî cuda ye. Gava di zaroktiyê de pirsgirêkeke zimên bi zarokan re çêbibe, ev dê cîhana wan ya hizrî hilweşîne. Rewşeke wisa jixwebaweriyê bigire heta fêmkirin, têgihîştin û nêrîna li cîhanê dê bandorê li hemû hêlan bike. Pirsgirêk ew e ku zarok nikarin zimanê malê li dibistanê bi rehetî û tevahî bi kar bînin. Ji ber vê, midaxaleya zimên gelekî girîng e û divê zimanê ku li malê tê bikaranîn li dibistanê jî bê qebûlkirin.

Nîvzimanî

Lêkoler dibêjin şertê pêşî yê fêrbûna zimanê duyem ew e ku mirov baş li zimanê xwe yê yekem xurt be lewra zarokên ku zimanê xwe yê zikmakî baş dizanin zimanê duyem, di ser re jî yê sêyem jî fêr dibin. Gava zarok nikaribin di jiyana xwe de zimanê xwe yê zikmakî bi kar bînin û dûçarî zimanê duyem bibin dê axaftina bi her du zimanan jî ne dirust be. Zarokên ku her du zimanan jî di asta zimanê xwe yê zikmakî de fêr nebûbin dê pirsgirêkên fêmkirin, têgihîştin û xweifadekirinê bijîn. Dê nikarîbin binyada wan zimanan, rênivîs û rêzimana wan bi tevahî fêr bibin. Ev, dibe sedema “nîvzimanîyê” bo zarokan.

Aloziya têgehan

Bo zarokan xwendin û nivîsandin û fêmkirina wê ne heman tişt e. Bo ku ji xwendina xwe fêm bikin an jî bi wan zanyariyan tiştêkî nû bihilbirîne qonaxên curbicur pêwîst in. Bo vê, berî her tiştî divê di zihnê zarokan de bersiva zanyariyên ku fêr bûne, hebe. Zarok bi fêmkirin, birêxistin, sazkirin û tomarkirinê dibin xwedî zanyarî û vê zanyariyê geş dikin û paşê bi bibîranîne jixweber didin der. Zarok bi saya vê zanyariyên rojane watedar dikin, bi hevokên xwe vedibêjin û pêwîst be berhemeke nû derdixin holê.

Bo sazkarîya van qonaxan divê zarok ziman bizanibin, têgehên wî zimanî fêm bikin û di zihnê wan de bersiva têgehên hebe. Zarok bi xweyîkirinê zanyariyan di zihnê xwe de şênber dikin û didin xuyakirin. Bidestxistin û xweyîkirina zanyariyan li gorî hevahengîya zimanê zarokan yê wergîr û yê dayox diguhere.

Zimanê ku zarok jixweber di nav malbatê de fêr dibin û xwe pê îfade dikin zimanê wergîr e. Zimanê dayox jî ew ziman e ku zarok bi danûstandina derdorê dibihîze, fêr dibe û tê digihîje. Heke zimanê wergîr û yê dayox heman ziman bin zarok di qonaxên xwendin, fêmkirin, watedarkirin û vegotinê de zehmetê nakşînin. Dijberî vê, heke her du ziman cuda bin dê di van qonaxan de asteng derbikevin. Zarok heta temenekî, bi zimanê ku fêr bûye hemû merhaleyên navborî xweş derbas dikin lêbelê bi guherîna zimên re weke ku ew merhale qet nehatine jiyîn, derdikevin pêşberî me. Êdî divê li bende bin ku bi zimanê dayox re destkeftiyên fêmkirin, têgihîştin û derbirînê ji nû ve geş bibin. Ev rewş bo zarokan dijwar e, ev dê bibe sedema ku ji dêvla li gorî temen û asta perwerdehiya xwe destkeftiyên xwe bi pêş bixin, hewl bidin ku destkeftiyên bingehîn bi dest bixin. Qaîdeyên civakî ku berê fêr bûne, şiyana ragihandin û fêmkirinê û têgihîştina wan ya derdor û cîhanê tê tunekirin. Dixwazin ku van hemûyan bi zimanê nû bi cih bînin. Ew, rewşa aloziya têgehên dijîn; qonaxên fêmkirin, têgihîştin û hilberîna ramanê bi awayekî sazker pêknayînin.

Hesta bêqîmetiyê, şerm, trawma

Gava zimanê zikmakî yê zarokan li dibistanê neyê hebandin dê zarok xwe bêqîmet hîs bikin û ji zimanê xwe yê zikmakî şerm bikin. Divê zarok zimanê xwe yê dayîkê bipejirînin. Pêwîst e dibistan; zarokan bi ziman û çanda wan qebûl bike. Gava zimanê wan yê zikmakî û zimanê ku li dibistanê li wan hatiye barkirin cuda be li hember ji her du zimanan yekî helwestên neyînî nîşan didin. Di ser re zarok carinan ji ber ziman an çanda xwe li dibistanê dûçarî zorê, biçûkdîtî dibin, weke “yên din” tînin û trawmayê dijîn. Ev jî îhtîmala ku zarok ji aliyê venasînê û hestî ve zirarê bibînin zêde dike. Tîrsa ji dibistanê, tenêtiya civakî, bêqîmetî, laliktî, meyla şidetê, şerm, xweizolekirin, nejişîyê akademîk, kêmasiya motîvasyonê û kêmasiya şiyana serederîkirina pîrsgirêkan hin ji wan in.

Bo serederîkirina trawmayan girîngîya zimanê dayîkê

Wittgenstein dibêje “sînorên zimanê min bi qasî sînorên cîhana min in.” Bi vîna dixwaze bêje ziman takakesî ye, bi çandê re têkilhev e û bi darazan

tije ye. Ne di tarîxeke dûr de ye ku xebatkarên tendirustiya derûnî yê nî piştewaniyê faktora zimên di xizmetên tendirustiya derûnî de ferq kirine. Di salên 1970yî de li Amerîkayê bo amerîkaniyên afrîkayî piştewaniya psîko-sosyal ya pîrzimanî hatiye dayîn û pê re li ser zimanê ku di terapiyan de tê bikaranîn nîqaşan dest pê kiriye, lêkolîn hatine kirin (Uğur & Turhan, 2016).

Piraniya pisporên ku di qada piştewaniya psîko-sosyal de dixebitin bi zimanê belavbûyî dibin xwedî nav û li qadên têkildarî perwerdehiya xwe kar dikin. Ev perwerdehî û ziman dibe sedema wê ku tenê piştewaniya axêverên wî zimanî bikin. Piştewaniya psîko-sosyal bi fêmkirin û vegotinê bi rê ve diçe ku ev jî bi zimên ve girêdayîye. Ji ber vê kesên ne xwedî zimanê belavbûyî, pêdiviya wan pê hebe jî ji xizmetên tendirustiya derûnî bêpar dimînin. Piştewani li ser zimên ava dibe, lewra divê sepîner, zimanê yê/a ku bi wî/ê dişewire bizanibe û bi zimanê belavbûyî jî bikaribin derde xwe vebêjin. Loma piştewaniya ku bo yê derî zimanê belavbûyî tê kirin nahiye armanca xwe û mirov mexdûr dibin (Bager-Charleson, Dewaele, Costa & Kasap, 2017).

Bo piştewaniyeke xurt ya psîko-sosyal divê rawêjer şewirmend nêzikî xwe bibîne, hîs bike ku tê fêmkirin, piştewaniyê weke qonaxeke ku bikaribe hest û ramanên xwe parve bike bibîne û bi şewirmendê xwe bawer be. Li gel vê, divê şewirmendê/a piştewaniya psîko-sosyal jî di karê xwe de xwe kêm nebîne, rawêjerê/a xwe fêmkirî bike, bikaribe tiştê ku dê bêje bîne zimên û bo cîbicîkirina daxwazên vê qonaxê hewl bide. Di piştewaniya psîko-sosyal de ziman gelekî girîng e. Li gorî Costa (2015), bîngeha watedarkirina serboriyên, derbirîna hest û raman, danûstandin û ragihandinê ye. Bo mînak; rawêjerê dûçarî trawmayê, gava ne bi zimanê dayîkê bê piştewanîkirin dê ji ber zimên nikaribe hestên xwe rehet bide der. Lêkolîna Pavlenko (2006) destnîşan dike ku rawêjerên pîrzimanî gava ne bi zimanê dayîkê bi zimanên din yê ku pê dizanin piştewaniyê distînin nikarin xwe tam îfade bikin û ne xwedî wî mantiq, hestiyarî û giraniya di zimanê xwe de ne. Li gel vê gotinê, rûdanên ku me bi zimanê dayîkê vegotine rûdanên rasteqîn in û em wisa hîs dikin lê gava em bi zimanên din vedibêjin weke ku bi serê me nehatine û maskeyek li ser rûyê me heye. Li gorî derûnnasiya azmûnî û psîkanalîstan, sedema vê ew e ku bo rawêjeran piştewani ne bi zimanê dayîkê tê kirin. Lewra mirov bi zimanê xwe yê biçûkaniyê dikare bêhtir, hûrtir û hestiyartir serboriyên xwe vebêje (Schrauf, 2000).

Pêwîst e li nav civakên pîrzimanî, piştewaniya psîko-sosyal bo kesên ku zimanê belavbûyî naaxivin an nikaribin bi wî zimanî xwe baş îfade bikin jî bê kirin. Yek ji vê xizmetê ew e ku bi alîkariya wergêr tê kirin. Lêbelê hebûna

wergêr pirsgirêkan jî bi xwe re tîne. Dibe ku rawêjer bi wergêr baweriya xwe neyîne, nikaribe hest û ramanên xwe rehet bîne zimên an jî di veguhêziya navbera şêwirmend û rawêjer de xeletiyên wergerê derbikevin holê û ev hemû, gotinê bînin ser piştevaniyê (Rolland, Dewaele & Costa, 2017).

Piştevaniya sepînerên pîrzimanî bo rawêjerên ku zimanê wan yê dayîkê cuda, li gorî rêbazên ku wergêr tînin bikaranîn an jî yek ziman in, bibandortir e. Rawêjerên ku ji sepînerên pîrzimanî alîkariyê distînin dikarin hest û ramanên xwe bi zimanê xwe bêyî ku tîrsa wan ji xweifadekirinê hebe û yek di navbera wan de be bidin der. Danûstandina rawêjer bi şêwirmend re, hîsa ku rawêjer xwe daye fêmkirin çêdike û bandora qonaxa piştevaniyê zêde dike (Rolland, Dewaele & Costa, 2017). Bo piştevaniya kesên ku zimanê wan yê dayîkê cuda ye herçiqas pîsporên ku xizmeta pîrzimanî dikin tînin pejirandin jî xalên ku divê ew ji bîr nekin hene. Sepîner çiqasî zanibin zimanê rawêjer jî divê çand û endamên wê çandê binasin lewra ziman û çand hevkarîger e. Gava agahiyên sepîner derbarê çanda rawêjer de hebin ew dê wî/ê rehet fêm bike û ji xîtabê bigire heta bikaranîna deng û jest û mîmîkan rê nîşanî wî/ê bide. Divê sepînerên ku piştevaniya pîrzimanî dikin ji bilî zanyarî û têrkariya pîşeyî, xwedî hinek taybetmendiyên din bin. Di serî de divê sepîner hay ji binyada civakî, çandî û zimanî hebe û li zimanê ku dê piştevaniyê pê bike, xurt be (Costa, 2015). Herwiha divê sepîner derbarê ziman û çanda xwe de jî xwedî agahî be û bikaribe bi pirsgirêkên têkildarî çanda xwe serî derkeve. Bo mînak; dibe ku rawêjer sepîner ji xwe mezintir bibîne û tîrsa ku dê ji aliyê sepîner ve bê darizandin çêbibe. Nemaze dibe ku, nehevsengiya hêzê ya çanda zimanê serdest û zimanên heremî bandorê li qonaxa terapiyê bike. Ev jî dê rasterast bandorê li hesta xweifadekirinê û daxwazkeriya danûstandinê ya rawêjer bike û rengê terapiyê biguhere. Pêwîst e ku bi pejirandin, fêmkirin û piştevaniyê bo wî/ê qadeke ewle bê avakirin. (Uğur & Turhan, 2016).

Xebatên piştevaniya psîko-sosyal bi qelîteya perwerdehiyê û qebîliyeta pîsporên sepîner ve girêdayîye. Ev di teoriyê de rast e lê gava rawêjer dikeve nav meseleyê rewş diguhere. Lewra bo komên pîşeyî ku karê wan bi zimên bi rê ve diçe û têgihîştin, xweifadekirin, derkirin pêwîst e; rawêjer û taybetmendiyên rawêjeran ji hindikayî ve bi qasî perwerdehî û destkeftiyên wan girîng in. Perwerdehiya ku bi zimanê serdest pêkhatiye tenê bo rawêjerên ku wî zimanî diaxivin û xwe bi wî zimanî îfade dikin sûdwer e. Kesên ku nikarin zimanê serdest bi kar bînin û xwe pê îfade bikin ji piştevaniya psîko-sosyal bêpar dimînin û ev pirsgirêkeke belavbûyî ya erdnîgariyên kemîneyan

e. Divê çawa ku pirsgirêkên derûnî li her derî didin der, bi wî awayî piştevaniya psîko-sosyal jî -bêyî ku mirov ji hev bîn cihêkirin- bê kirin. Bo vê jî divê pisporên ku bikaribin piştevaniyê bidin mirovên ku bi zimanên din diaxivin, bîn perwerdekirin. Piştevaniya psîko-sosyal ya pîrzimanî, rêzdariya ziman û çandên cuda û cîbicîkirina mafên takakesî ye. Loma divê mirov bikaribe bi zimanê ku xwe rehet îfade dike an jî bi zimanê dayîkê piştevaniyê bistîne.

BO XEBATÊN PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL HÛNER, LÎSTIK Û PSÎKO-DRAMA

Terapiya hûnerê ya derbirîner û erka wê bo piştevaniya psîko-sosyal

Ezgi İçöz Özgür Derûnna Pispör û Terapîsta Hûnerê

Terapiya Hûnerê ya Derbirîner (THD) bizaveke derûnnaşiya klînîk e û qonaxa afirîneriyê vedihewîne. THD rêbazêke psîko-terapîyê ye ku dibêje afirînerî qonaxêke geşepêdanî û sazker e. THD, rêbazek e ku bi gelek komên cuda re tê bikaranîn û çareseriyê ji xwe re dike armanc. Bo seansên takekesî û xebatên komî jî karîger e. Ne pêwîst e sehîtiyên hûnerî yê beşdaran hebin. Li gelek welatan bi qasî klînîkên taybet; li nexweşxaneyan, dibistanan, girtîgehan û li navendên geşedana takekesî bo her temenî û mirov û koman tê bikaranîn û li Tirkiyeyê nû tê nasîn. Li gel terapîyên komî û takekesî di projeyên guherîna civakî de û bo komên piştevaniya psîko-sosyal jî tê bikaranîn.

Terapiya hûnerê ya derbirîner ji listik û afirîneriyê sûd werdigire û gelek şaxên hûnerê yê weke wênesazî, peyker, muzîk, dans, nivîskariya afirîner û dramayê bi awayekî herikbar, li ser hev û têkildarî hev bi kar tîne. Bo vê divê terapîst di gelek şaxên hûnerê de xurt be û bikaribe bi awayekî xwezayî van hûneran têkilî hev bi kar bîne. Îrroj gelek terapîstên ku hûnerê di psîko-terapîyê de bi kar tînin li gorî şaxên hûnerê weke terapîstê muzîkê, terapîstê dramayê, terapîstê dansê tînin binavkirin lêbelê THD bizavek e ku gelek dîsîplînen hûnerê bi kar tîne. Mirov di terapiya hûnerê de hûner û afirîneriyê bo serbestiya xwe û hestên xwe, bo derbirîn û vegotina xwe bi kar tîne. Di THDê de armanc ne we e ku mirov ji aliyê teknîkî ve bêkêmasî be. Xweifadekirina bi hûnerê ya sazker hin ji taybetmendiyên vê qonaxa afirîner in. Terapiya hûnerê hewl dide bo kesên dûrî daraz (baş, nebaş, xweşik, kirêt, û hwd. her cure darazên erenî û neyînî) rêyekê nîşan bide û piştevaniyê bide wan da behremendiyê xwe keşf bikin. Bo hûnerê ne pêwîst e mirov hûnermend be an xwedî qebîliyet be, hûner bo derbirîna afirîner tê bikaranîn. Bi xêzkirina wêneyêkê, berhemeke ku mirov bi dîwêr ve daleqîne dernakeve holê. Berhema her kesî yekan e û resen e, bi berhemên yê din

re naye berawirdkirin an jî êdî rikberî di vê xebatê de nîne. Di THDê de hest, bi rêya bîranîn, xewn, têkilî û/an rewş; lebat, dans, wêne, nivîs, deng, rîtm, vegotina çîrokekê, drama, rolkirin, lîstik û/an rîtûelan tên îfadekirin. Mirov bi vê qonaxa afirîner li cîhana xwe ya hêmayî ya derhişîya hevpar, takekesî û îmajî hay dibe û gava rastî pirsgirêkan tê çareseriyên afirîner dibîne. Texeyûl ne tenê dîtbarî ye. Hêma dikarin bi awayên cuda bidin der. Li gel dîtbariyê tevger, bêje, deng, rîtm û lîstikvanîyê vedihewîne. Qonaxeke pirreng e. Dikare bi awayên kînetîk, hîsî, dîtbarî, bihîzbarî, zimanî û laşî bê ceribandîn. Hevkarîgeriya rengên hûnerî serbestiyekê li dar dixwe, mirov li karê xwe hûr dibe. Bo mînak; mirov tevgerêke bi dilê xwe bi reng û hêmayekê îfade dike, li wir silavekê dide hêmayê an jî hest û wateya wê hêmayê tê lêkolîn. Mirov dikare bi vê jî keşf bike, bê hêma an jî hest di ku dera laşê mirov de tê hîskirin. Trawmaya derûnî ew rewş, serborî û rûdan in ku gefê li jîyan û tevahiya laşê mirov an jî hevsergiya derûnî dikin û mirov nikaribe bi wê derûniyê re serî derkeve (Pearlman & Saakvitne, 1995). Carinan hin bûyer di serê mirov re derbas dibin an jî rûdanin xwe didin der, gava em heq ji wan dernekevin û piştevaniyêke xurt nebînin dibe ku em ji aliyê derûnî ve hilweşin. Bi zarokan re ev rewş xwe weke xemgînî, tirs, îzolasyon, bêçaretî û hêrsê dide der. Bi zarokên di bin bandora şer de jî nişêtên trawmayan gelekî dixuyîn û bo wan piştevaniya psîko-sosyal pir girîng e.

Derbirîna bêjeyî ya zarokan nemaze zarokên ku dûçarî trawmayê bûne gelekî lawaz e. THD bo zarokan rêbazên cuda peşkeş dike û derbirîn û guhastinê hêsan dike. Zarokê/a ku nikare bi awayekî bêjeyî xwe îfade bike derfeta ku hestên xwe bi afirîneriyê bide der bi dest dixwe. Trawma ji aliyê laşî, hestî, zihnî, civakî û derûnî ve bandorê li mirov dike. Terapiya hûnerê jî bizaveke tekûz e ku qonaxên laşî, hestî, zihnî, civakî, derûnî dide ber xwe. Bertekên fîzîkî ku mirov li hember trawmayê nîşan didin. Ji aliyê THDê ve tîna lêkolîn û bi rêbazên terapiya laşî yê cuda û texeyûlê xebat didome. THD weke bizavên din, nişêtên zarokan patolojîk nanirxîne. Wan nişêtan weke rêbazên serederîkirinê dibîne û bi vî aliyê xwe nêzîkahîtedaneke hûmanîst e. Pê bawer e ku her kes yekane ye û bo her kesî rêbazên taybet pêşkêş dike lewra navenda vê bizavê mirov e. THD ji aliyê çandî ve hesas e, çanda mirov, rîtûelên mirov di hûnerê de û di xebatên komî de bi awayekî hesas bi kar tîne. THD çareserîkirina pirsgirêkê ji xwe re dike armanc, rê li ber mirovan vedike ku hêza xwe xurt bikin, hesasiyeta xwe ya fîzîkî û hestî zêde bikin û berhemendiya xwe bi pêş bixin. Bi THDê mirov di qonaxa başbûnê de roleke aktîf werdigire. Ev jî bixwebaweriya wî/ê zêde dike û piştevaniyê bi wan dike ku aliyên xwe yê xurt keşf bikin û kaniya xwe bidin der. Yek ji

taybetmendiyên ku terapiya hûnerê ji çalakîyên din yê hûnerî cihê dike ew e ku xebata hûnerî (wênesazî, peyker, dans, muzîk, çîrçîrok û hwd.) têkiliya mirov bi jiyana rojane û qonaxa wî/ê re çêdike. Heke di van xebatan de çareseriyêke afirîner hatibe dîtin dê bikaranîna wê bo jiyana rojane bê lêkolîn û bo vê spartek bê dayîn.

THD qonaxek e û li 'kaniya' mirov hûr dibe. Li gel bandora sazker ya qonaxa afirîner alîkariya mirov dike ku çavên kaniya xwe keşf bike. Gava zarok jî di nav komê de li derdoreke ewle bi ser kaniya xwe vedibin, bixwebaweriya wan zêde dibe û bo pirsgirêkên jiyana xwe çareseriyê dibînin. Ev çareserî di qonaxê de tê xweyîkirin û zarok vê daxilî jiyana xwe ya rojane dikin. Zarok bi ferqkirina kapasîteya xwe re bixwebawerî û semaxa xwe ya hestî jî zêde dikin. Herwiha di vê qonaxê de berhemendiya wan bi pêş dikeve û gava bi awayekî takekesî an komî berhemeke hûnerî (wêne, drama, helbest û hwd.) derdixin holê, xwerêzdariya wan zêde dibe.

Li gel hêza sazker ya qonaxa afirîneriyê û terapiya hûnerê rola xebatên komî jî mezin e bo başbûn û sazkarîyê. Mirov bi bandora trawmayê xwe tenê hîs dike, gava dibîne ew hestên neyînî di nav komê de bi yê din re jî hene êdî erênî xwe didin der. Bi parvekirinê hestên erênî yê mirov geş dibin, gava dibe şahidê hestên yê din, wan dibîne û ji aliyê wan ve jî tê ferqkirin xwe baş hîs dike. Nemaze bo zarokên ku trawmayên hevpar û civakî yê weke şer dijîn, afirîneriya bi hev re û qonaxa parvekirinê, bixwebawerî û baweriya bi yê din ji nû ve geş dike. Xebatên komî weke mirêka jiyana rojane ne. Serboriyên xebata komî yê erênî bandorê li jiyana rojane jî dikin. Zarok li gel lêhaybûna takekesî lêhaybûneke civakî jî ava dike, ji ber ku parçeyek ji komê ye rûmetdariya wî/ê zêde dibe.

Terapiya hûnerê ya derbirîner, komên piştevaniyê, komên hûnerê; di qonaxa başbûna komên dûçarî trawmayê de xwedî roleke girîng in. Pêçana birînên trawmaya civakî, nemaze bo zarokan dermankirina trawmayê qonaxeke dûvdîrêj e. Bandora trawmayên hevpar heta dawîya jiyane didome û carinan jî derbasî nifşên din dibe. Trawmayên civakî li gel ku yekoyeko bandorê li kesan dike, li hemû civakê jî dike û rûdaneke hevpar e. Pêçana birînên trawmayên ku zarokan jiyane an jî bûne şahid, xizmeteke mirovî ye. Ji ber ku li Tirkîyê terapiya hûnerê qadeke nû ye, hejmara pisporên trawmayê li gel ku bilind dibe jî ne zêde ye. Pisporên heyî, divê di komên piştevaniya psîko-sosyal yê bi vî awayî de, di projeyên veguherîna civakî de perwerdehî û supervîzyonê bidin. Xebatkarên tendirustiya derûnî û hûnermend ku xwe di warê terapiya hûnerî de bi pêş bixin hevkarîya wan gelekî girîng e.

Bi rêbazên terapiya bi lîstikê bo zarokan xebat

Özden Yılmaz Bilgin Şewirmenda Derûniyê ya Pispör

Lîstik, bo cîbicîkirina reftarên tevgerî, sehekî û venasînî, bo bidestxistin û kemilandina wan di hemû jiyânê de tevgereke bibandor e.

Lîstik;

- Bo fêrbûnê amûr,
- Bo kêf û şahiyê rêbazek e,
- Fersendek e bo geşepêdana afirîner,
- Rêbazek e ji îfadekirina hestan,
- Laboratuwarek e ku mirov tiştên nû fêr dibe û
- Çalakiyek e ku bi rêbaza teqlîtkirinê kesayetiyê geş dike.

Montaigne dibêje, “lîstik, mijûliya zarokan a herî rasteqîn e.” Li gorî Winnicott lîstik ew rêbaz e ku ji bo em bi veqetînê re serî derbikevin ji pitiktiyê û vir ve bi kar tînin û li gorî Erikson çalakiyek e ku ji takekesiyê ber bi parvekirinê diçe û civakîbûnê saz dike.

Lîstik çi bi pêş dixê?

- Zihnê geş,
- Zîrekî,
- Hesta mîzahî,
- Ragîhandina xurt (bêjeyî an ne bêjeyî),
- Şiyana hevbandoriyê,
- Pirsyarkirin û çareseriya alternatîf,
- Bo çareserkirina pirsgirêkan teqtîk û stratejiyên nû,
- Nasîn û derbirîna hestan,
- Nasîn û geşepêdana laşî û
- Baldariya li ser tişteki

Taybetmendiyan lîstikan yên hepar

- Azadî,
- Weke ku wisa ye tê kirin,
- Rewşa dubendî/pevçûn,
- Resenî,

- Dema niha,
- Beşdarî/tevgêr,
- Kêf/zewq,
- Girîngiya qonaxê û
- Hebûna rêzik û qaîdeyan/birêvebirina xweser.

Girîngiya lîstikê bo terapiya zarokan

Zarok, ji mezinan “danûstandin”ê fêr dibin. Bi rêya mezinan xwe watedar dikin. Mezin, bo ku zarokan bi rengê “zaroktiya sirûştî”, bi ewlehî û bi kêf û şahî mezin bikin, ji lîstikê sûd werdigirin.

Lîstik, rêya yekemane ya derbirînê ye bo zarokan. Berî biaxifin û bimêşin danûstandina wan bi lîstikê ye. Em dikarin bêjin lîstik, zimanê taybet ê zaroktiyê ye. Alfabeyeke taybet a vî zimanî heye. Qaîde, paşgîr, pêşgîrên vî zimanî cihê ne û koka wî taybet e. Pêwîst e mirov vê alfabeyê fêr bibe, bi zarokan re “heman ziman”î bi kar bîne.

Nêzikaiya bi lîstikê dê piştevanîyê bike ku zarok xwe binasin, bi kêf û eşq fêr bibin û hestên xwe bi zanebûnî îfade bikin.

Lîstik, ew ziman e ku zarok hest û ramanên xwe baştirîn pê îfade dikin. Armanca terapîkirina bi lîstikê -ew zimanê wan e- ew e ku mirov wan binase û çareseriyê ji pirsgîrêkên wan yên derûnî re bibîne. Xweîfadekirina zarokan weke ya mezinan ne hêsan e. Zarok, bi terapîkirina bi lîstikê beyî ku peyvan bi kar binin, bi rêya lîstik û pêlîstokan fêr dibin hestên xwe derbirînin, pirsgîrêkên ku di jiyana rojane de heq ji wan dernakevin çareser bikin û reftarên xwe yên neyînî biguherin. Lîstik, li gel ku zarokan bo jiyana rasteqîn amade dike, amûreke kartêker e bo derbirîna cîhana hundirîn jî. Zarok, serboriyên xwe daxwazên xwe, hestên xwe bi lîstikê didin der. Bi rola ku di lîstikê de hildigire ser xwe, hewl dide di cîhanê bigihîje; xwe weke yên din dibîne û bi vî awayî kesayetiya wî rûdine û geş dibe.

Xalên girîng di terapiya lîstikê de

Her danûstandin dînamîkekê vedihewîne. Ji van ya herî girîng ew e ku mirov xwe di ewlehiyê de hîs bike.

Pêwîst e hevnasîna pêşî -bi taybetî bo kamilan- bêyî temasa fîzîkî çêbibe.

Piştî çend rûniştinan dibe ku temasa fîzîkî zêde bibe.

Hemû raman bi tevgerekê xwe didin der, divê reftar bîn çavdêrîkirin.

Pêwîst e bo zarokên bitirs pêlîstokên biçûk neyên bikaranîn, pêlîstokên mezin baştir in.

Pêwîst e di wênexêziyê de bo zarokên bitirs kaxezên mezin neyên bikaranîn.

Hin zarok li gel ku di jiyana rasteqîn de agresîf in jî wê di komê de nadin der. Mirov dikare bo ku zarok vê ji ser xwe biavêjin piştevaniyê bi awayekî din bike. Bo mînak; dê pêşî zarokên rehet rola xwe bilîzin paşê yên din beşdar bibin.

Erka psîko-dramayê

Zeynep Biter, Derûnasa Pispör

Psîko-drama di nîveka salên 1930î de ji aliyê Jacob Levy Moreno ve bi îlhamgirtina ji lîstikên zarokan û şanoya jixweber hatiye bikaranîn. Psîko-drama rêbazeke terapiyê ye ku nêzîkahîtdan, sosyometrî û psîko-terapiya bo koman vedihewîne. Psîko-drama peyveke yewnanî ye û ji peyvên psyche (derûnî, rih) û drama (tevger) pêktê, wateya ku cihana hundirîn veguhere tevgerê, dide. Tevger di psîko-dramayê de rêyek e bo mirov di “kêlî”yê de be. Moreno, sûdmendiya tevgerê bo dermankirina psîko-terapotîk keşf kiriye û li psîko-terapiyê zêde kiriye. Psîko-drama rêbazeke geşedana derûnî ya dînamîk e ku bi dramâtîzekirina kesekî an komê û civakê dide ber xwe (Altınay, D. 2000, Özbek A., Leutz Ş., 2003, Karp, M., Holmes, P., Tavon, K. B., 2013).

Rizgarbûna ji trawmayê bi psîko-dramayê

Bo serboriyên ku bi gotinê wateya xwe winda dîkin, dibêjin; “divê tu li wir bûya.” Trawma jî serboriyeke wisa ye. Hertim ew hêza peyvan nîne ku êşa mirovên dûçarî trawmayê binin zimên, ew êş ewqasî giran e ku naye gotin (Levine û Frederick, 2013). Loma ne pêkan e ku mirovên dûçarî trawmayê serboriyên xwe bi zimên bidin der. Psîko-drama, bi rêgeza “venebêje, bike” fersenda ku mirov bikaribe hest û serboriyên xwe yên veşartî bide der, pêşkeş dîke.

Li gorî Herman (2007), pêkanîna ewlehiyê, jinûvesazkirina çîroka trawmayê û sazkirina peywendiyên takekes û komê, merhaleya bingehîn a başbûnê ye. Li gel ku pêwîst e di vê qonaxê de terapiya takekesî bê kirin, gava bi rêya terapiya komê bibe, dê başbûna navborî di nav komê de bê şert û şûrt pêkwe. Parvekirina serboriyên trawmatîk bi yên din re bo sazkirina wê hesta ku cihan hêja ye, şertê pêşî ye.

Gava psîko-drama tê bikaranîn pêşî li cihekî ewle rûdan tê temsîlkirin. Piştî vê bo avakirina nêrîneke nû û xebata li ser hevdiyyên derhişî yê têkilî rûdanê serborî (rûdan) bi awayekî venasîn ji nû ve tîkî vekolîn. Di gava sêyem de bo ku bandora trawmayê ya hestî ji ser xwe biavêje hewl tê dan bo derbirîna hestan. Di merhaleya çarem de ji bo ku nêrîna li cîhanê ya protogonîst bê firehkirin, hêmaneke “di ser rastiye” re ya xeyalî tê pêşkêşkirin. Piştî vê weke gava pêncem, bo berastengkirina îzolasyonê; li ser bandora trawmayê, li danûstandina mirovan radiwestin. Ya dawî bo ku rûdan veguhere serboriyeke watedar, rêûresmên terapotîk tîkî temsîlkirin (Kellerman & Hudgins, 2013).

Jinûvetemsîlkirin

Mirovên dûçarî serboriyên trawmatîk ku hewl bidin jiyana xwe vebêjin, xwe rehet bikin, hêrsa xwe, tirsaxwe, xemgîniya xwe bînin zimên jî heta nerazîbûneke jixweber nexin cihê wê bengîtiya xwe ya pêşî, nikarin xwe ji wan serboriyên trawmatîk rizgar bikin (Levine û Frederick, 2013).

Serboriyên berê, hêviyên ji pêşerojê, xeyal, xewn û çîrok dikarin bi psîko-dramayê bîkî temsîlkirin. Di psîko-dramayê de li gorî rêbaza “vê gavê û li vir”, “kêliya mirov tê de” li pêş e, lêbelê bêyî ku “rabirdû” û “dahatû” bê piştguhkirin hevahengiyek tê lidarxistin. Li gorî Moreno, asêbûna di rûdaneke trawmatîk ya berê de, dê jixweberî û hêza jiyani qels bike, rê li ber jiyana “wê kelî”yê bigire û bibe sedema biyanîbûna cîhana xwe. Temsîlkirina serboriyên berê, tirsê û hêviyên ji pêşerojê di dema niha de, teybetmendiyên wan yê xeyalî ji holê radike û di hêla ji aliyên xwe yê rasteqîn ve bîkî xuyakirin. Derfeta ku jinûve bîkî xuyakirin, fêmkirin û carinan jî bîkî guhertin dide mirov. Li gorî Moreno, temsîlkirina serboriyan li ser dika psîko-dramayê, hêmaneke sazker e: “Her rastiya ku cara duyem tê jiyîn, rizgarbûna ji ya yekem e.” Jinûvejiyîna pirsgerêkan, rûdanan, hêza çareserî û afirîneriyê xurt dike û mayîndeyiya guherîne dirêj dike. (Altınay, D., 2000, Dökmen, Ü., 2003, Özbek A., Leutz Ş., 2003, Karp, M., Holmes, P., Tauvon, K. B., 2013).

Gava ne pêkan be ku bi rêya jinûvetemsîlkirinê mirov bîranîn û hestên xwe bînin zimên, bi tevgerê xwe didin der, bergîriya derbarê gotinê bi tevgerê dişikê û mirov bîranîn û hestên xwe nîşan didin û bi saya vê, dîsa serboriyên trawmatîk tîkî bibîranîn.

Ev jinûvetemsîlkirin, çareseriyek e ku ji rûdanê tê. Armanc ew e ku berê mirov bide ber helwesteke jixweber ku encameke erênî bi xwe re bîkî. Temsîlkirina rûdanên berê bi awayekî reftarî, vegera li koka rewşên neguher û rêyên peşedanê yê nû dabîn dike (Kellerman & Hudgins, 2013).

Jinûvesazkirina venasînî

Nêrîna serdest ew e ku nexweşiya stresê ya piştî trawmayê (NSPT), bi sedema ku mirovên dûçarî serboriyên trawmatîk nikarin zanyariyên nû hilgirin, ava dibe. Loma bi terapiyê armanc ew e ku zanyariyên kevn û yê ku dibin sedema hevdijiyê hevdû temam bikin (Kellerman & Hudgins, 2013). Jinûvesazkirina venasînî ya rûdanên trawmatîk ya bi vî awayî, derfetê dide mirovên dûçarî trawmayê ku cîhana xwe ya windabûyî û bêwate ji nû ve watedar bikin.

Derbirîna hestan - Katarsîs

Ji ber ku hest û helwestên têkildarî trawmayê zêde giran in gelek kes ditirsin û meyldarî tepisandinê ne. Lêbelê ev tepisandin û înkarkirin li ber başbûnê dibe asteng (Levine û Frederick, 2013). Ji ber tevgerên nîvco û dicîdemayî mirov heta piştevaniyê ji bo derbirîna van hestan nebîne dibe ku jixweberiya hilweşîner derbikeve holê. Bo başbûnê divê ev helwest û hest bi awayê jixweber bîn derbirîn. Divê psîko-drama alîkar be ku mirov li cihekî ewle û bêzîrar van hestan bijî û piştevaniya terapiyê bike.

Katarsîs (derbirîna hestan) ew e ku helwestekê hundirîn ya ku ji zû ve xwe nedaye der bi derbirîna hestan rêyeke ji xwe re bibîne û mirov li ber xwe bibe. Nîşetên trawmayê, bi sedema ku nerazîbûnên biyolojîk li hember geflêkirinê xwe nedane der û veşartî mane xwe nîşan didin. Derbirîn û temamkirina van nerazîbûnên veşartî, nîvcomayî bandoreke erênî li trawmayê dikin. Bi saya vê, ew hêza ku veşartî maye bi awayekî hestî xwe dide der û mirov xwe rehet hîs dike. Lêbelê tenê ne rehetbûn û derbirîna hestan e, li gel vê sazkarî û hevahengiyekê vedihewîne. Ango ne tenê xweşuştina ji hestên berê, jiyîna “vê gavê û vir”; ne tenê rewşa tebatî û bêjeyî, ya tevgerî; ne tenê başbûnê, sazkerî û hevahengîya serborî û bîranînên nû destnîşan dike. Bo kartêkeriya katarsîsê şiyana derbirînê ya mirov û jixweberî jî tê geşkirin (Altınay, 2011).

Dûrbînî jî ew e ku mirov derbarê reftarên xwe de xwedî agahî be û piştî derbirîna hestan pêktê. Ev têgeh bo watedarkirina cîhana mirov ya derûnî gelekî girîng e. Mirovê dûrbîn, dikare reftarên xwe bi awayekî objektîf binirxîne, fêm bike bê di têkiliyên xwe bi yê din re çî ji bo çî dike û koka reftarên xwe yê dema niha di zaroktiya xwe ya seretayî de bibîne û vê demê serwextî qonaxa jiyana xwe bibe (Dökmen, Ü., 2003; Karabekir, N., 2004).

Mirovên dûçarî trawmayê li gorî kesên din bêhtir bêparêz û dilgirtî ne. Loma pêwîst e bo jiyîna katarsîsê û bi vê rêyê bidestxistina dûrbîniyê, ji zarokan re cihekî ewle ku hestên xwe derbirînin bê avakirin.

Rastiya zêdeker

Rastiya zêdeker, ew e ku rastiya hundirîn û derveyî bi rêya psîko-dramayê li ser dikê têkilhev dike. Derfetê bo wê dide ku bi temsîlkirina psîko-dramatîk ya li ser dike, hêmayên zihnî yê “xweyî” kirî xwe bidin der. Moreno (1985), dibêje, “Derketina ser dikê, ji testkirina rastiya jiyana mirov bêhtir, dewlemendbûn û berfirehbûna jiyane ye. Rastî û fantezi ne dijber in, her du jî hêmanên cîhaneke berfirehtir in, ango cîhana psîko-dramatîk ya heyber, mirov û rûdanan in.

Bi têgeha rastiya zêdeker her tişt bo rehendeker sêyem tê veguhastin. Di qada psîko-dramatîk de wateyê taybet ya psîko-dramatîk ya demê, cih û rastiye xwe dide der. Qada psîko-dramatîk dikare bi derbekê re ji cihekî berev cihekî din, ji paşerojê berev pêşerojê, ji mezin berev biçûk û ji hundir ber bi derve biguhere. Ev qad, hem rastî ye hem derî rastiye ye, ev gav e û bêdawî ye, sînore wê li gorî texeyûla mirov e.

Di psîko-dramaya mirovên dûçarî trawmayê de, sahnayên rastiya zêdeker bi du awayî tên bikaranîn: Yek jê ew e ku tu tiştê bûyî weke ku nebûbe nîşan bidî û yan din jî tu tiştê nebûyî weke nebûbe nîşan bidî û yan din jî tu tiştê nebûyî bikî. Bi vê rêyê psîko-drama dê bikaribe hem bi rêya guhertina rûdana trawmatîk hem bi destûrdana helwestekê derûnî ya cuda senaryoyên jiyane yê trajîk bi awayekî sembolîk veguhere. Helbet bikaranîna xeyalan ya bi vî rengî naye wê wateyê ku tu piştê bidî berevajîkirina rastiye. Ev rêbaza “weke ku bûye” bêhtir bo rûbirûkirina mirov bi wê rastiya derveyî ya ku ne pêkan e re tê bikaranîn. Ev, bi xurtkirina cîhana hundirîn ya takekesî ya mirovên dûçarî trawmayê tê kirin (Kellerman & Hudgins, 2013).

Piştewaniya navkesî

Ji ber trawmayê bawerî, ewlehî û têgihîştina eziyê qels dibe, hestên mirovî yê kesên dûçarî trawmayê hildiweşin. Li gorî Allen û Bloom (1994) kom, dikare bi rêya têkiliyên navkesî alîkariya kesên dûçarî trawmayê bike û piştê bide wan bo sazkirina jinûve hevahengî, bixwebawerî, xwerêzdarî û hesta jidiliyê. Herwiha kom dê cudakeriya li hember wan kêmbike, wan tevli têkiliyan bike û bi wan bide ferqkirin ku helwesta wan ya derûnî ji yan kesên din yê dûçarî trawmayê ne cuda ye. Piştî vê ew her ku here bêhtir şiyana sereederîkirina trawmayê bi dest bixin (veg. Kellerman & Hudgins, 2013).

Merasîma terapotîk

Di psîko-dramayê de merasim alîkariya mirov dikin ku di jiyana xwe de hevahengiyekê bi şert û mercên xwe yê nû re ava bikin. Merasîmên ku piştî

rûdanên trawmatîk tèn lidarxistin, bi taybetî ji aliyên xwe yên ku hesta ewlehî û pêbaweriyê saz dikin û bi awayekî simbolîk rê li ber derbirîna hestan vedikin, girîng in.

Psîko-drama bergiriyên têkildarî paşerojê, hevdijiyên hundirîn û trawmayê ji qeydên wan vedike û ji reşayiyê derdixe roniyê ango êdî ew di hişê mirov de ne. Hevdijî û serboriyên tijî hest û kelecana bi dramayê, “vê gavê û li vir” tîne bîra mirov. Ango ev rêbazê derbirîna hestan e û mirov bi vê rêye xwe ji serboriyên paşerojê dişo.

LI DIYARBEKIR Û PARÊZGEHÊN DERRORÊ XEBATÊN PIŞTEVANIYA PSÎKO-SOSYAL BO ZAROKAN/DI QONAXA ŞER AN PIŞTÎ ŞER DE³

Sala 2011an meha Temûzê li Sûrî şerê navxweyî dest pê kir û heta îro jî didome. Gelek kes mecbûr mane ji ber vî şerî koç bikin. Li Tirkîyeyê, di nav xebatên piştevaniya psîko-sosyal, xebata pêşî ya ku li ser mirovên di bin bandora şer de mane -heke em behsa penaber/pêleber/koçberan bikin- derbarê van kesan de ye. Rêbazên serederîkirinê yên trawmayên têkilî şer û yên trawmayên weke erdhêjê ku bi awayekî xwezayî dibin ji hev cuda ne. Lewra şer bi destê mirovan dibe. Ji ber vê divê di vir de em behsa piştevaniya psîko-sosyal ku bo zarokên êzîdî li Diyarbekirê Qada Fîdanlikê hatiye kirin jî bikin. Bi berfirehbûna şerê navxweyî yê li Sûrî, sala 2014an meha Tebaxê êzîdî ji aliyê Dewleta Îslamî ya Iraq û Şamê ku weke komeke terorê tê binavkirin ve li Şingalê dûçarî komkujiyê bûn. Qada Fîdanlikê ya Êzîdiyan⁴ bo wan kesan hat avakirin.

Bernameya piştevaniya psîko-sosyal bi komekê ku ji 35 xwebexşan pêktê û bi tevlîbûna gelek sazîyên civakî yên sîvîl ku din bin banê Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê de ne û Nûnertiya Diyarbekirê ya Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkîyeyê hat birêvebirin. Ji Gulana 2015an dest pê kiriye heta Kanûna Pêşî ya 2016an. Di konteynirên ku ji bo vê xebatê hatine çêkirin de bo zarokên 5-17 salî yên di bin bandora şer de⁵ zêdeyî salekê hatiye birêvebirin.

3 Bi vê sernavê, em ê behsa xebatên berê yên kes û sazîyên ku di xebata piştevaniya psîko-sosyal ya ku li Baxler û Sûrê hatiye birêvebirin de cih girtine bikin. Dê ev xebat di beşa zyem de bê nîrxandin.

4 Li gorî nûçeya ku BBCTürkçe, 5ê Kanûna Pêşî ya 2017an di malpera xwe ya fermî de weşandiye, di zêdeyî 800 çadirên ku li kampê hatin vedan de, ji 4 hezaran bêhtir êzîdî mane. Piştê ev hejmar daketiye 1200î. Bi tayînkirina qeyûm bo Şaredariya Yenîşehîrê kamp bi temamî hatiye valakirin û êzîdiyên ku li wir diman bo kampa penaberan ya Midyadê hatin şandin (bnr.: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38513076>).

5 Zarokên ku me bo piştevaniya psîko-sosyal xwe gîhandiye wan nêzikî 100î; yên ku birêkûpêk

Loma ne tenê bo Diyarbekir û parêzgehên derdorê, bo Tirkîyeyê jî xebateke girîng e.

Piştî şerê li Sûr û Nisêbînê, pisporên xwebexş yê ji Înîsiyatîfa Derûnnasên Mezopotamyayê û Komeleya Şêwirmendên Derûnî û Şaxa Diyarbekirê ya Pisporên Xizmeta Civakî di bin banê Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê de bernameya piştevaniya psîko-sosyal ku ji sê merhaleyan pêktê û di qada şer de mane bi awayekî hevdemî bi kar anîne.⁶ Gava ji vî alî ve em lê binêrin em dikarin bibêjin ku piştevaniya psîko-sosyal ku li Qada Fidanlikê ya Êzîdîyan hatiye birêvebirin bo xebatên cuda jî sûdwer û kartêker e. Mînakeke din bo vê ew e ku di xebata Qada Fidanlikê ya Êzîdîyan de bo serederîkirina bi trawmayên zarokan re, girîngiya zimanê dayîk û çandê bi awayekî heşkere hatiye diyarkirin. Weke ku di rapora Şaxa Diyarbekir ya Pisporên Xizmeta Civakî de jî dibêje; “Divê gava em bi komên penaber re bixebitin, em bizanibin ku têgehên weke tendirustiya derûnî, trawma, nexweşiyên derûnî li her aliyê cihanê bi wateyên cuda tên bikaranîn û şîrovekirina wan li gor çandê diguhere. Gava bi komekê re xebat tê kirin gelek caran pirsgirêkên zimên der tên û pêdivî bi yekî/e wergêr an jî duzimanî çêdibe. Divê xebatên psîko-sosyal bi wergerên xwedî tecrîbe re bîrêvebirin. Divê em ji bîr nekin ku penaber an pêleberê ku em piştevaniyê pê dikin ji çand û zimanekî cuda ye û hest û raman dikarin bi awayekî din bîrêvebirin.”

Em dikarin vê mijarê bi mînakekê berbiçav bikin ku vê di rêbera bi sernavê “Tecribeyên ku ji Xebata Psîko-sosyal bo Êzîdîyên li Qada Fidanlikê ya Diyarbekirê Hatine Bidestxistin” de cih girtiye û ji aliyê Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkîyeyê ve di sala 2016an meha Kanûna Pêşî de hatiye weşandin:

“...Berî ku em li Fidanlikê dest bi xebatê bikin me bihîst ku êzîdî hez ji rengê ‘şîn’ nakin. Ji ber vê me biryar da ku çadir jî di nav de em tu awayî tiştên şîn bi kar neyinin. Lêbelê piştê di hevdîtinan de serokên civakê gotin ku tenê çend eşîret ‘şîn’ bi kar nayînin û ji wan eşîran jî tu kes li Fidanlikê nîne. Loma me fêhm kir ku agahiyên niwîskî an jî yên ku bi pistepistê belav dibin ne ew agahî ne ku bîrêveberîkin. Bi vê, bêhna me fîreh bû. Lewra ji aliyê çandî ve tu asteng nebûn ku ‘şîn’ bê bikaranîn.”

tevlî xebatê bûne dora 450î ye. Ji ber lezariya sîrkûlasyona penaberan ya kampê û beşdariya ne hevdemî ya zarokên ku geh tevlî xebatê dibin geh jî vedîqetin em nikarin hejmareke rastî diyar bikin.

6 Ji ber ku ev bernameya ku ji sê merhaleyan pêktê, di piştevaniya psîko-sosyal bo zarokên navçeyên Baxler û Sûrê yên li ser Diyarbekirê jî hatiye bikaranîn, dê beşa 2yem de bi hûrgilî bê dahûrîn. Hûn dikarin ji vê navnîşanê xwe bigihînin rêbera Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkîyeyê (TİHV): <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2017/02/Ezidiler-T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf>

Ji ber vê em dikarin bibêjin ku bo xebatên piştevaniya psîko-sosyal yên li Sûr û Nisêbînê şixulandina mirovên ji herêma, hûnerweriya geşepêdana rêbazên serederîkirinê û fêmkirina trawmayê diyarker e. Koma ku bo zarokên Nisêbînê xebata piştevaniya psîko-sosyal bi rê ve bir, bi dirûşmeya “Zarokên salên goî dest diavêjin trawmayên zarokên Nisêbînî” dest bi karê xwe kir. Bi wê pêşbîniyê ku kesên heman tişt jiyîne bêhtir hevdu fêm dikin û ev bo zarok û alîkaran sazker e, xebat hat birêvebirin.

Di xebatên ku li Qada Êzîdîyan de hatine birêvebirin de di navbera zarok û xwebexşan de yekitiya zimên hatiye sazkirin lêbelê li Sûr û Nisêbînê ev derfet bi dest neketiye û xebat piranî bi tirkî û yekzimanî hatiye kirin.

Em bi kurtasî behsa xebatên psîko-sosyal yên ku li Sûr û Nisêbînê -bo zarokên di bin bandora şer de- hatine kirin jî bikin:

Ji ber şer û pevçûnan malbatan ji Sûrê bar kir û çûn Qayapinarê li taxa Hizûrevlerîevlerî û Baxlerê bi cih bûn. Xebata piştevaniya psîko-sosyal li gel van her du herêman li taxa Îskenderpaşa ya li ser Sûrê bi hevdiîtinê bi malbatan re hatiye birêvebirin û 500 zarokî jê sûd wergirtiye. Li taxa Hizûrevlerîevlerî ya ji komên 4-6, 7-10 û 11-14 salî çil zarok beşdarî xebata piştevaniya psîko-sosyal bûye. Xebata ku 11ê Hezîrana 2016an dest pê kiriye bo her komê ji hindikayî ve 7 û herî zêde 14 zarok bi 3 komên cuda û bi rêberiya 2-3 alîkaran 6 hefteyan dewam kiriye.

Bo xebata ku bi rêberiya Înisyatîfa Derûnnasên Mezopotamyayê bo zarokên ku ji Nisêbînê koçî Mêrdînê kirine, ji aliyê Şaredariya Bajarê Mezin ya Mêrdînê ve 2 pol û jûreke lîstikê yên aîdî Serokatiya Daîreya Polîtîkayên Jinan hatiye veqetandin. Komên zarokan li gorî 4-5, 6-8, 9-11, 12-14 û 15-17 salan hatine avakirin. Bo her komê 2 alîkaran rêberî kiriye, bo koma 15-17 salî alîkarekî terapiya komî kiriye. Di her komê de ji hindikayî ve 10, herî zêde 15 zarokî cih girtiye. Xebatê 16ê Gulana 2016an dest pê kiriye, di hefteyê de rojekê hatiye kirin û 8 hefteyan bi 2.5 saetan dewam kiriye. Bi giştî 75 zarok beşdarî vê xebatê bûne. Piştî ku li Nisêbînê qedexeya derketina derve radişe zarok vedigerin Nisêbînê û xebat ne li gorî dilê rêveberan encam dide.

Xebat çiqasî demkurt be jî çavdêriyên ku hatine kirin bandora erênî ya li ser zarokan didin xuyakirin. Gava em hejmara zarokên ku tevî xebatê bûne bînin ber çavên xwe diyar e ku pêdiviya zarokan bi piştevaniyên psîko-sosyal yên berfirehtir heye û alîkar jî wê bi yekdengî tînin zimên.

BEŞA DUYEM

SEREDERÎKIRINA BI TRAWMAYÊN ZAROKAN RE DI ŞER DE /MÎNAKÊN BAXLER Û SÛRÊ

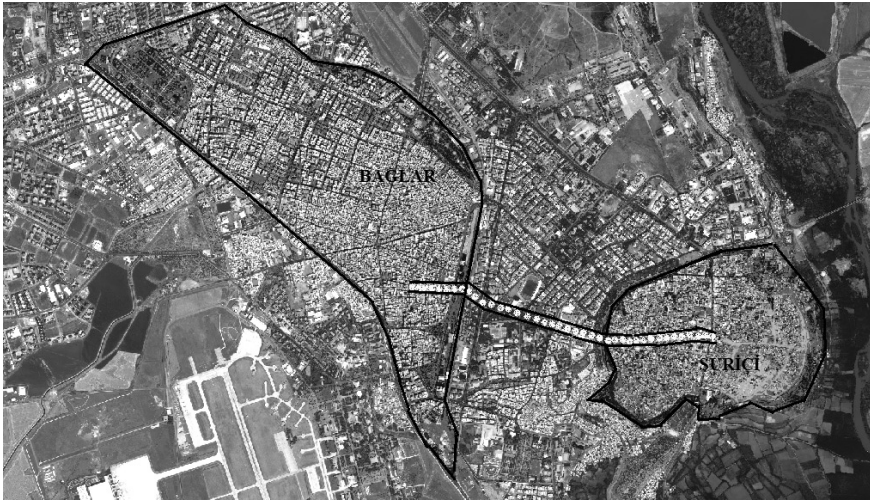
Sûr û Baxler: Şer û bandora şer

*“Li gorî ku kesekî nikariye xewna kesekî din bibîne,
dê wan fêm nekira bê li wir çi bûye çi nebûye jî.
Serboriyên wan, şahidiyên wan ne kabûsa bajarekî bin?”*

(Ahmet Çakmak,
Çiftkafa'nın Kitabı/Suriçi'nin yüzyıllık hikayesi)

Bedana Diyarbekirê ku ji şaristaniya hûriyan bigire heta bîzans û osmaniyan gelek şaristaniyan bi restorasyon û veseriyên xwe gihandiye roja me mēvandariya çanda kurd, tirk, ereb, ecem, kiptî, siryanî, keldanî, ermenî û rûman kiriye û heya dawiya sedsalên 19an, bi gelek komên etnîk, olî û mezhebi bûye navendeke heterojen.

Dîroka Diyarbekirê, tēkildarî danûstandina bedenê ango Sûrê bi herēmên din yê bajêr re ava bûye. Gava em vê bînin ber çavê xwe, em ê fêm bikin ku navçeya Baxlerê navê xwe ji rezên xwe standiye ku xelkên Sûrê debara xwe hinekî jî bi wan dikir. Baxler, bi Kolana Goçmenler, Kolana Îstasyonê, Urfakapî û Kolana Melîk Ehmedê diğihe Sûrê. Baxler di heman demê de cihê e ku mirov hem koçî wir dîkin hem jî wir koçî cihên din dîkin. Baxler jî aliyê aborî-civakî û çandî ve dişibe Sûrê ku ew hejartirîn navçeya navendî ye. Ji aliyê cihê xwe Sûr jî Baxler jî li navenda bajêr in û mirov bi ber xwe ve diqşînin.

Nexşe 1: Xeta Sûr û Baxlerê.

Ji salên goî pê ve Sûr û Baxler weke qadên kavlên bajarî hatin binavkirin. Ji ber rûdanên siyasî yên wê demê, ji gundan ber bi Bajêr koçê dest pê kir û ev jî bû sedema ku 'pojeyên veguherîna bajêr' balê bikşînin ser xwe. Pêla koçberiyê ya salên goî nemaze bandor li Sûr û Baxlerê kiriye û li van deran şevnişîni zêde bûye, xanî serobero hatine avakirin.

Ji aliyê din ve koç faktoreke diyarker e bo guherîna nifûsê ya bi demê re. Li gorî vê koça ji Baxlerê ber bi cihên ku bi pêş dikevin û herêmên ku bi derbekê re avadibin, pêkhat. Lêbelê li Sûrê, mîna taxên Elîpaşa-Lalebey û Fatîhpaşa-Cewadpaşa, ji ber siyaseta veguherîna bajêr mirov ji cihê xwe hatin derkirin û koç bi awayekî mecbûrî pêkhat.

Şerê ku îlona 2015an li hinek navçeyên parêzgehên ku bi piranî kurd li wan dijîn dest pê kiriye, li gel navçeyên Farqîn, Bismil, Lice û Pîranê ku li ser parêzgeha Diyarbekirê ne li navçeyên Sûr û Baxlerê ku li ser navendê ne jî rû daye. Şer, li Sûrê 103 rojî, li taxa Qaynartepeyê ya li ser Baxlerê hefteyekê berdewam kiriye. Di encama vî şerî de mirov di serî de ji Sûrê ber Baxlerê tê de, ber bi Şehîdlika Yenîşehîrê û taxa Hizûrevlerî ya Qayapinarê û ji Sûr û Baxlerê ber bi derveyî bajêr koçber bûye.

Li gorî rapora ku Rêxistina Bexşandinê ya Navnetewî di dîroka 10.03.2017an diyar kiriye; piştî ku li Sûrê Serokê Baroya Diyarbekirê Tahir Elçî di 28ê Mij-dara 2015an de li ber Mînareya Çarling hat kuştin, di çaxê qedexekirina derketina derve de 79 jê zarok, 321 sîvîlî jiyana xwe ji dest daye û nêzîkî 40

hezar kesî ji cihê xwe hatiye derkirin. Bo raporê cih dane **nêrînên** rayedarên dewletê, şaredariyê û xelkê herêmê û bal kişandine ser wê ku xelkê li Sûrê “mecbûrî” dev ji malên xwe berdan.

Rêxistina Bexşandinê diyar kiriye ku Tirkiyeyê bi “rûdanên jicîderkirin û valakirina bi zorê” xala 8emîn ya Dadgeha mafê Mirovan ya Ewropayê îhlal kiriye û bi îlankirina rewşa awarte (OHAL) ya piştî teşebûsa darbeya 15ê Temûzê rewş bêhtir ber bi nebaşiyê çûye. Di raporê de tînin zimên ku di nav 37 saziyên civakî yên ku li herêmê bi Biryarnameya di Hikmê Qanûnê (BHQ) hatin girtin de saziyên sîvîl yên ku ji bo malbatan dixebitin jî hene. Li gel van dibêjin; “Bi van geşedanan û rewşa mafê mirovan ku têkildarî rewşa awarte li tevahiya welêt ber bi nebaşiyê ve diçe, ji bo mirovên jicîhêxwederbûyî gihiştin û sûdwergirtina mafan veguheriya ihtîmaleke dûrtir.”

Xebata piştevaniya psîko-sosyal ku em dê li jêr bi hûrgûlî li ser rawestî, di bin bandora şerê dijwar de û di şert û mercên neyînî yên têkildarî şer de hat birêvebirin. Piştî qedexeya li ser herêmên şer rabû, Yekitiya Şaredariyên Herêma Başûrê Rojhilatê Anatolyayê (GABB) dest bi tespîtîkirina xisarê kir û li gorî wan li Sûrê 706 kargeh û xaniyan (ji Cotmeha 2015an û vir ve) xisar dîtîye. Hêj jî li 6 taxên ku qedexeya li ser wan berdewam e derfeta tespîtîkirina xisarê bi dest neketiyê û nişteciyên van taxan nikarin herin malên xwe yên bixisar û hilweşiyayî. Piştî ku di 21ê Adara 2016an Lijneya Wezîran bo Sûrê û Silopya Biryara Îstîmlakkirinê ya Bilêz derxistin, xelkê Sûrê jî nizane bê dê çî bike û weke taxên Lalebey û Elîpaşa ku bo wan biryara hilweşandinê hatibû standin, kargeh û malên xwe terk dikin. Herwiha hinek malbatên ku di qonaxa şer de ji mecbûrî Sûr terk kiribûn û bi awayekî derbasdar li Baxlerê bi cih bûbûn, koçî hêl an jî bajarên din kirin.⁷

Li gorî nûçeya ku DîHAYê (Ajansa Nûçeyan ya Dîcleyê) di 5ê Nîsana 2016an de weşand, piştî dawîbûna şer; “Li navçeyên navendî yên weke Sûr, Baxler û Yenîşehîrê bi temamî ji bo 11 dibistan, 2 şevîngeh û 6 Navendên Tendirustiyê bo Malbatan biryara ku wan bikin qereqol hat dayîn. Hinek ji wan saziyên navborî ji bo ku dest bi çêkirina qereqolan bikin hatin hilweşandin û bi şev weke qereqolan hatin bikaranîn.” Li gorî agahiyên ku Eğîtim-Senê dane, di sala pêşî ya OHALê de ku piştî teşebûsa 15ê Temûzê hat îlankirin de bi derxistina Biryarnameyên Hikmê Qanûnê (BHQ) re 4314 ji parêzgehên herêmê, bi temamî 11301 mamoste ji kar

7 Di meha pêşî ya piştevaniya psîko-sosyal de sê malbatên ku li Baxlerê rûdinin, bar kirin hêlên din yê Diyarbekirê. Zarokên malbatakê ji wan, beşdariya xwe ya bo piştevaniya psîko-sosyal berdewam kirin, yên din mecbûr man dev jê berdin.

hatin destkişandin. Di vê qonaxê de nêzîkî 3 meh û nîvan xwendekar bê mamoste man.

Zarokê 13 salî D., di roja pêşî ya atolyeya şanoyê de ku bi hevalên xwe yê taxê re beşdar bûbû, behsa hilweşandinên taxa Elîpaşayê dike û dibêje; “Dê bi dorê her derî hilweşînin, niha hêj dora mala me nehatiye, piştî taxa li rex me.” Weke ku ji axaftina D.yî jî xuya dike pirsgrîkên ku piştî şerê giran dewam kirin, trawmayên têkildarî şer berfireh kirin:

- Şahidiya şer, birîndarbûna di şer de û/an windakirina yekî/e nêz,
- Windakirina yekî/e nêz ya têkildarî ji cîderkirina piştî şer,
- Îhtîmala ku mirov ji cihê xwe biçê cihekî din an jî mecbûrmayîna çûnê,
- Xerîbiya li cihê nû û hînbûna derdora nû,
- Navberdayîna perwerdehiyê an jî adaptasyona perwerdehiya ku dê nû dest pê bike,
- Rewşa aborî-civakî ku ber bi neyînî ve guheriye,

hin faktorên ku bo gelek zarokan dibin sedema trawmayên aloz.

Ev xebata piştevaniya psîko-sosyal bo zarokên ku li Sûr û Baxlerê dijîn û ji hindikayî ve dûçarî rûdaneke ji yê jor bûne hat kirin û armanc ew bû ku bo sereferîkirina trawmayan alîkariya wan bê kirin.

Nirxandina xebatên piştevaniya psîko-sosyal

Di vê beşê de daneyên xebatê cih digirin. Ev dane ji nirxandinên nivîskî û devkî yê alîkaran û koma koordînasyonê ku birêvebirên xebata piştevaniya psîko-sosyal bûn, hatin bidestxistin. Beşa pêşî, çarçoveyê derbarê naveroka xebatê ye ku qonaxa amadekarî û plansaziyê tê vegotin, di beşa duyem de qonaxa birêvebirina xebatê bi perspektîfa alîkaran û koma koordînasyonê tê pêşkeşkirin. Di vê beşê de li gel çavdêriyên alîkaran û koma koordînasyonê kartêkeriya xebatê û rewşa başbûnê ya zarokan jî hatiye dahûrîn. Rapor bi awayê duzimanî bi kurdî û tirkî hat nivîsîn, rapora ku koma kurdî pêşnûmaya wê nivîsî, bi pêşniyarên koma tirkî hat berfirehkirin û dirûvê xwe yê dawî stand. Di nivîsîna raporê de girîngî bi wê hat dan ku her kes li hev bike û karekî hevpar be.

Amadekarî û plansazî

Li Diyarbekirê, çaxa qedexekirina derve ku di navbera Kanûna Pêşî 2015 û Adara 2015an de li Sûrê û ji 15ê Adara 2016 heta 21ê Adara 2016an li taxa

Qaynartepeyê ya Baxlerê dewam kiriye û piştî qonaxa şer, bi hevkarîya gelek saziyên di bin banê Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr de di serî de Hizûrevlerî û Sûr tê de li gelek hêl/semî û taxan di demên cuda de xebata piştewaniya psîko-sosyal bo zarokan hat birêvebirin. Di vê qonaxê de xebatkarên tendirustiya derûnî û perwerdekar hatin xurtkirin û bipêşxistin. Bi van tecrîbeyan ji bo avakirina şert û mercên piştewaniyê psîko-sosyal ya nû ku gelekî pêdivî pê heye, gelek kes û sazî li Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê hatin cem hev. Rêbazên serederîkirina trawmayên zarokên ji Sûrê -di serî de- û ji hêl û navçeyên din yê ku şer li wan bûye nîqaş kirin û bernameyek amade kirin. Berî vê, Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkiyeyê (TİHV) bo zarokên êzîdî ku ji Şingalê koç kirine; Komeleya Pisporekî Xizmeta Civakî bo zarokên ku ji Sûrê koçî taxa Hizûrevlerî ya Qayapinarê kirine; Însiyatîfa Derûnnasên Mezopotamyayê bo zarokên ku ji Nisêbînê -herêmeke din ya şer bû- koçî Mêrdînê kirine, xebatên piştewaniya psîko-sosyal li dar xistibûn. Bi sîdwegirtina ji tecrîbeyên van saziyan û bêyî ku girîngiya hûner û zimanê dayîkê were jibîrkirin ev bername hat amadekirin. Çarçoveya wê ev e ku li jêr tê ravekirin:

- Avakirina komên girtî bo piştewaniya psîko-sosyal -di her komê de herî zêde 15 zarok û temenê wan di navbera 4-6, 7-11 û 12-15 salan de be-
- Bo komên ku hatine avakirin li gorî temenê zarokan bo her komê rêbertiya du alîkarên ku qada wan ya xebatê cuda ye: Bi alîkariya perwerdekarên pêşdibistanê, perwerdekarên geşepêdana zarokan, pisporekî xizmeta civakî, derûnnas, şewirmendên rêberiya derûnî, perwerdekarên ku di warê hûnerê de (wênesazî, şano, drama, muzîk û dansa gelerî) dixebitin, lidarxistina piştewaniya psîko-sosyal bo 360 zarokî. Xebat 24 hefteyan hat kirin, ji du serdeman pêkhat ku her serdem 12 hefte bû, di navbera meha kanûna pêşî û nîsanê de ji Baxlerê; di navbera mehên nîsan û temûzê de ji Sûrê û Baxlerê zarok beşdarî xebatê bûn.

Ji bo vê, bi rêzê;

- Avakirina komekê koordîasyonê ku alîkariya teknîk bide alîkarên xebata piştewaniya psîko-sosyal û xebateke birêkûpêk li dar bixe.
- Di temamê meha kanûna pêşî de birêvebirina xebata xurtkirinê bo alîkaran ku dê derbarê rêbazên terapiya bi lîstik û hûnerê û teknîkên dramaya afirîner û psîko-dramayê de bîn bipêşxistin.
- Pêkhatina hevdiîtinên bi malbatan re li gorî lîsteyên Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê ji bo ku zarok beşdarî xebatê bibin.

- Peydakirina serwîsên bo ku zarok bi awayekî ewle bên cihê xebatê û piştî çalakiyan vegehin malên xwe.
- Şixulandina xebatkarekî/e profesyonel ku li cihê xebatê binêre û paqijiyê bike hat plankirin.

Piştî piştevaniya psîko-sosyal ya 6 mehan biryar bi wê hat dayîn ku zarokên ku dê beşdarî atolyeyên hûnerê bibin, li gorî motîvasyon, meyl û pêdiviyên xwe bi rêberiya alîkar û malbatan bên hîlbijartin. Ew nexşerêya bo 120 zarokên ku dê bên hîlbijartin, atolyeyên hûnerê (wênesazî, muzîk, şano) bên lidarxistin (8 hefte, di navbera mehên temûz û îlonê de) hat amadekirin û biryar bi wê hat dayîn ku encamên atolyeyan, bi rêya pêşangeh û şanoyê bo zarokan, malbatên wan û nûnerên curbicur sazîyên civakî yên sîvîl bên pêşkeşkirin.

Motîvasyon

Hemû xwebexşên ku di vê komê de cih girtine anîne zimên ku bi taybetî bi vê projeyê re eleqedar in. Xwebexşên ku ew bixwe jî di nav qonaxa şer de bûn di wê baweriyê de bûn ku ne tenê zarokan, xwe jî tedawî bikin. Hima bêje hemûyan, berê ji bo rewşên wisa xebitî bûn an jî bo xebateke wisa xwedî motîvasyoneke zêde bûn.

Bi qasî awantajên ku mirov xwedî heman tecrîbeyî be dezawantajên wê jî hene. Bo mînak; çanda hevpar, yekitiya zimên û erdnîgarî danûstandina bi zarokên ku piştevanî bo wan tê kirin hêsan dike lêbelê hestiyariya ku dê têkildarî danûstandina bi wan re xwe bide der bibe sedema bandoreke neyînî. Ev jî dê ji aliyê armanca xebatê ve encamên ku nayên hêvîkirin, derbixe holê. Bo vê divîbû ku hevsengîyeke ku berê xwe dide pêdiviyên zarokan li gel vê pêdiviyên birêvebiran jî ji bîr neke, bê avakirin. Danûstandina bi zarokan re, hevahengîya hevkarî, çawaniya peywendiyên koma koordînasyonê û peywendiyên koma koordînasyonê û alîkaran, piştevaniya supervîzyonê û xwebexşan ku dê di xebatê de cih bigirin (alîkar û koma koordînasyonê) bo serederîkirina pirsgirêkan faktoreke gelekî girîng e û bo vê jî wezîfeya wan bi awayekî zelal hat diyarkirin.

Gelek ji xwebexşên ku beşdarî xebatê bûn, di hin şaxan de xwedî tecrîbe bûn. Hinek ji wan di warê trawmayê de piştevanî bo zarokan kiribû an jî ew di wî warî de perwerde bibûn. Hinek ji wan jî di hin şaxên hûnerê de pişpor bûn û di wî warî de mirov perwerde dikirin. Weke ku dê paşê jî bê behskirin em fikirîn ku ev rewş dê kêmasiyên hevdu temam bikin. Heke

vê xebatê, çiqasî berê xwe dabe piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan jî dê destkeftiyên ku ji xebatê bi dest kevin, bi kêrî xebatên bi vî rengî bên û kapasîteya kesên ku beşdarî wî karî bibin berfireh bike. Û ev armanceke din ji ya vê xebatê bû.

Xwebexşên ku ev barê giran yê ku gelekî ked û berpirsiyariyê dixwaze hilgirtin ser milê xwe dê bi rêya vê rapora hevpar hem geşedana zarokan çavdêrî bikira hem rewşa xwe binirxanda û derfeta ku hevkarîya xebatên wisa bikira bi dest bixista.

Hilbijartina xwebexşan û pênasekirina peywira wan

DÎSAya ku koordînatoriya vê projeyê hilgirt ser xwe, di Cotmeha 2016an de bi rêya birêvebirê projeyê koordînasyon Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê bangewazî bo xwebexşan kir. Bo kesên ku bersiva bangewazî dan, di çend civînan de derbarê naveroka vê xebata piştevaniya psîko-sosyal agahî hat dayîn. Piştî danasîna xebatê, amaje bi wê hat kirin ku koma koordînasyonê ji yên ku dixwazin di nav xebatê de cih bigirin bê avakirin û di bin banê Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê de hem kesên ku saziyê temsîl dikin hem kesên xweser yên ku dê koma koordînasyonê de bixebitin, hatin diyarkirin. Di avakirina koma koordînasyonê de krîterek ew e ku xebatkaran berê jî karekî wisa kiribe. Piştî komeke ku ji 6 kesan pêktê tevî koma koordînasyonê ya Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekir û DÎSAyê bûye û projeyê rengê xwe yê dawî standiye.

Peywir û berpirsiyariyên koma koordînasyonê li jêr hatin destnîşankirin:

- Temînkirina pêdiviyên “mala zarokan” ku cihê xebata piştevaniyê ye ji aliyê koma koordînasyonê ve (6 xwebexşên di koma koordînasyonê de weke berpirsên rojê tên diyarkirin û her du berpirsên rojê, berpirsiya rojekê digirin ser xwe),
- Daxwaza pêşnûmayê sê mehane ya bernameyê ji alîkaran bo şopandina çalakiyên ku dê bên kirin, nûkirina bernameyan li gorî pêşniyarên encamên hevdîtînen komên hevsal û alîkaran û supervîzyonê,
- Kontrolkirina beşdarbûna xebatkaran û hevdîtînen malbatan,
- Peydakirina pêdiviyên alîkaran yên bo xebatê (qirtasiye, pêlîstok, xwarin û hwd),
- Danûstandina bi dê û bavên ku serdanê dikin re (Heke piştevaniya derûnî pêwîst be divê berpirsên rojê alîkariya wan bikin),

- Nirxandina çalakîyên dawî bi alîkaran re û xwendin û dosyekirina formen nirxandinê,
- Sazkirina hevdiştinên takekesî yên ku dê bi zarokan re bîn kirin,
- Bo berpîrsên rojê dayîna 100 Lîreyî (Bo hefteyekê û roja ku hatiye, divê pere dawîya mehê bîn dayîn),
- Veqetandina berpîrsên rojê ji kar heke bi destûr rojekê, bêdestûr du rojan tevî xebatê nebûbe (Bo temînkirina pêdiviyên komên zarokan û bo ku nirxandinên hefteyî û têkiliyên bi alîkaran re neyên rawestîna beşdariya birêkûpêk girîng e).

Ji ber ku di nav koma koordînasyonê de kesên ku di curbicur sazîyên civakî de kar dikin hebûn, potansiyela xwebexşên ku dê tevî vê xebatê bibin dihat zanîn lêbelê armanca me ew bû ku xebera her kesê têkildar jê çêbibe. Bo wê biryar hat dayîn ku du îlan bîn weşandin. Bi vî awayî hem danasîna xebatê dihat kirin hem jî bangewaziyek bû li kesên ku dixwazin tevî xebatê bibin. Di yekê de bo tendirustiya derûnî, geşedana zarokan û perwerdekariya pêşdibistanê li xwebexşan; di ya din de bo curbicur perwerdekarên hûnerê (wênesazî, peyker, muzîk, dansa gelerî, şano û drama) bangewazî dihat kirin.

Me hêvî nedikir ewqas serîlêdan çêbibe. Pêdivî bi 24 kesan hebû lêbelê 70 kesî serî lê da. Ji ber ku cihê xebatê fireh bû û di heman demê de sê koman dikarîbûn bi hev re bixebitin tenê ne 24; 36 kes tevî xebatê bû. Bi vî awayî herçiqas ku me bo 360 kesî serî li projeyê dabû jî pêşîya me vebû bo em xwe bigihînin bêhtir zarokan.

Li gel vê, koma koordînasyonê bo kesên ku tevî xebatê bibin hinek krîter û taybetmendî destnîşan kirin. Krîterên ku koma koordînasyonê destnîşankirine wisa ne:

- Ji ber ku dê xebatê duzimanî bi rê ve biçê tercîha me ew bû ku xwebexş kurdî (zazakî û kurmançî) bizanibin. Herçiqasî di xebatê de yek ji alîkaran dê tenê bi kurdî yek jê tenê bi tirkî danûstandin bikira jî bo hevîmîkirin, hevahengîya alîkaran û birêvebirina xebatê ev xal girîng bû.
- Xebat, dê îne, şemî û yekşemê, bi awayê berî nîvro û piştî nîvro rojê du caran bihata kirin. Ev li gorî guncanbûna alîkaran -nava hefteyê û/an dawîya hefteyê, berî nîvro an piştî nîvro- hat amadekirin.
- Berî ku xebatê dest pê bike meha kanûna pêşî her dawîya hefteyê divêbû alîkar beşdarî perwedehiyê bûbana, ev şertek jî yê xebatê bû.

Ji bilî krîterên jor bo beşdarbûna xwebexşan tu merc ne hatine danîn. Koma koordînasyonê nexwestiye bi pozisyona pîsporiyê guncavbûna xebatkaran destnîşan bike û alîkarên berendam jî di vî warî nerazîbûna xwe anîne zimên. Loma bo hîlbijartina xwebexşan tu mulakat nehatiye kirin. Derbarê pîsporiya wan de pirsên zanyarî nehatine kirin. Di destnîşankirina alîkaran de gelek rêbaz hatin diyarkirin:

- Di xebatê de hejmara jin û mêran weke hev e, gava yek ji alîkarên ku dê rêberiya komên zarokan bike jin; yên din mêr be dê ev li ser têkiliyan bandoreke erênî bike. Lêbelê li gorî serîlêdanan ev ne pêkan bû. Ji ber vê bo hinek koman du alîkarên jin bi hev re xebitîne.
- Li gorî asta kurdiya alîkaran yek ji hevkarên li kurdî xurt e, yê/a din kêmtir zane.
- Bo birêkûpêkiya xebatê yek jê di saziyekê de dixebite yê/a din li cihêkî naxebite.
- Ji ber ku armançek ji ya xebatê berfirehkirina kapasîteyê ye yekî/e xwedî tecrîbe û yekî/e bêtecîbe lê xwedî motîvasiyona zêde bi hev re xebitîn.
- Li gel van hemû hêmanên diyarker, li gorî temenê koman jî alîkar hatine hîlbijartin. Bo komên 4-6 salî perwerdekarên pêşdibistanê û/an perwerdekarên geşepêdana zarokan, bi alîkarên ji qada tendirustiya derûnî (pîsporên xizmeta civakî, şêwirmendên derûniyê û derûnnas) re dixebitin. Bo komên 7-15 salî xebatkaran tendirustiya derûnî, bi perwerdekarên ku di warê hûnerê de dixebitin re hatin cem hev.

Piştî ku alîkar hatin hîlbijartin peywîr û berpîrsiyariyên wan bi awayê li jêr hatin destnîşankirin:

- Hevdîtînen bi malbatan re, berhevkirina daneyên derbarê rewşa zarokan,
- Beşdarbûna xebatê bo 12 hefteyan (di her komê de 15 zarok hene û divê beşdarbûn birêkûpêk be),
- Amadebûn di saetên diyarkirî de bo cihê xebatê,
- Agahdarkirina berpîrsên rojê ji hindikayî ve berî bi rojekê heke di saetên diyarkirî de nikaribe beşdarî xebatê bibe,
- Amadekirina bernameya 3 mehane bi hevkarên xwe re û parvekirina vê bi berpîrsan re, bo her roja kar du saet û nîv xebat, amadebûna bo kar,
- Birêvebirina xebatê bi duzimanî (kurdî – tirkî) -yek ji hevkarên tenê kurdî ye/a din tenê tirkî-

- Pêşkêşkirina nirxandinên çalakiyan û çavdêriyên derbarê zarokan yên piştî xebata hefteyekê,
- Beşdarbûna bernameyên perwerdekirî û supervîzyonê û hevdîtînen alîkaran li gorî komên hemsal,
- Dayîna 100 Lîreyî bo xwebexşan (Bo hefteyekê û roja ku hatiye, divê pere dawiya mehê bîn dayîn),
- Veqetandina berpîrsên rojê ji kar heke bi destûr rojekê, bê destûr du rojan tevlî xebatê nebûne (Bo nirxandinên hefteyî û têkiliyên bi alîkaran re neyên rawestî û temînkirina pêdiviyên komên zarokan beşdariya birêkûpêk girîng e).

Piştî piştewaniya psîko-sosyal ya bo zarokên ku li Baxlerê rûdinin ji koma koordînasyonê kesekî/ê ji alîkaran şeş kesan dev ji xebatê berdan. Ji nav xwebexşên ku bo serdema duyem serî li projeyê dabûn yên hîlbijartî tevlî xebatê bûn. Hinek serîlêdan jî ji kesên ku derbarê xebatê agahdar bûn hatin. Ji ber ku li gorî krîteran bûn ew jî tevlî xebatê bûn.

Xebatên bihêzbûnê

Xebatên bihêzbûnê bi pênc rêbazên cuda pêkhatin:

- Perwerdehî,
- Atolyeya amadekariyê,
- Nirxandinên çalakiyan yên rojane,
- Hevdîtînen alîkaran li gorî komên hevsalî,
- Supervîzyon

Perwerdehî:

Serdema pêşî, berî ku xebata bi zarokan re dest pê bike alîkaran, mehekê dawiya hefteyê, her hefte di 5 saetan di çar qadan de perwerdehî girtine. Herwiha di qonaxa xebatê de gava pêdivî -û berî serdema duyem encamên xebata pêşî hatine nirxandin- pê çêbûye di wê qadê de perwerdehî pêkhatiyê. Ev perwerdehî bi rêzê;

1. Amadekirina çarçoveya xebata piştewaniya psîko-sosyal:

Perwerdekar: Mehmet Basri Çelik & Mehmet Emin Gün

Di vê xebata pêşî de derbarê birêvebirinê bernameyek hatiye amadekirin. Berê Nûnertiya Diyarbekirê ya Weqfa Mafê Mirovan ya Diyarbekirê, Şaxa

Diyarbekirê ya Komeleya Pisporên Xizmeta Civakî û koma ku bo zarokên Nisêbînî piştevaniya psîko-sosyal kirin, ev bername amade kiribûn û li gorî wê xebitî bûn. Ev bernameya ku encamên wê erênî bûn ji sê merhaleyan pêkdihat.

- I. Sazkirina qadeke bawerî û hezjêkirinê: Ew qonax e ku zarok bi hevalên xwe yên komê re, bi alîkaran re û bi cihê xebatê re danûstandinê dikin.
- II. Watedarkirin û lêhaybûn: Ew qonax e ku zarok di nav komê û alîkaran de xwe di ewlehiyê de hîs bike, “tiştên ku nikaribe biaxive êdî bîne zimên”, hestên xwe bide der, rûbirûbûna bi xwe re pêkbîne û rewşa hevalên xwe yên komê ferq bike.
- III. Bixwevehatin û jinûvesazkirin: Ew qonax e ku zarok bi xwe bawer bin û bikaribin heq ji pirsgirêkan derkevin.

Amaje bi wê hatiye kirin ku her çalaki (merhale) li gorî dînamîkên komê 3-5 hefteyî berdewam bikin.

2. Çalakiyên bi rêbazên terapiya hûnerê ya derbirîner

Perwerdekar: Ezgî İçöz Özgür

3. Çalakiyên bi rêbazên terapiya bi lîstikê

Perwerdekar: Özden Yılmaz Bilgin

4. Çalakiyên bi rêbazên dramaya afirîner

Perwerdekar: Sinem Yaruk

Di van merhaleyan de çalakiyên ku hatine pêşniyarkirin li gorî bernameyê hatine nirxandin, hawizekî ji çalakiyan hatiye çêkirin û hemû alîkar beşdarî vê perwerdehiyê bûne. Sedema vê ew e ku beşdarbûna perwerdehiyê mecbûrî bû û kelacanek hebû bi alîkaran re bo ku hevdû binasin. Nemaze bi van perwerdehiyan alîkaran hev nasîne, nêzî û hev bûne. Herwiha bingeha bawerî û hezjêkirinê jî hatiye avakirin.

5. Raqîhandina ne tund/Beşdarbûna zarokan

Perwerdekar: Özenç Kabasakal

Gava di xebata komî ya ne berbiçav de çalaki dihatin amadekirin alîkar bi awayê ku tê xwestin beşdarî perwerdehiyê nebûn. Di vê perwerdehiya kêmbesdar de derbarê tevlîbûna zarokan ya xebatê û qonaxa biryargirtina wan, rêbazên ku divê zarok ji wan haydar bin, agahî hat dayîn.

6. *Bi rê û rêbazên psîko-dramayê danûstandina alîkaran û amadekirina çalakîyan*

Perwerdekar: Zeynep Biter

7. *Divê em çawa nêzîkî zarokên trawmatîk bibin?*

Perwerdekar: Serhat Nasıroğlu

8. *Rağihandina ne tund/çavdêrî, hest, pêdivî û rica*

Perwerdekar: Gülesra Güllü

Ev perwerdehî ji du merhaleyan pêktê. Merhaleya yekem bo alîkaran hatiye lidarxistin û li ser danûstandina wan bi zarokan re û hevkarên re radiweste. Merhaleya duyem li ser danûstandina alîkaran û koma koordînasyonê radiweste û weke xebateke atolyeyî hatiye lidarxistin.

Atolyeya amadekariyê:

Divê xebata atolyeyî de perwerdehiyên berî piştewaniya psîko-sosyal hatine nirxandin. Atolye derbarê merhaleya yekem de ye ku sazîkirina qadeke bawerî û hezjêkirinê vedihewîne. Çalaki li gorî komên hevsalên bi duzîmanî hatiye ceribandin.

Nirxandina çalakîyan ya hefteyî:

Her berpîrsê rojê, piştî çalakîyên berî nîvro û piştî nîvro du saet û nîvan tîr birêvebirin, bi alîkarên komên hevsalan yê cuda re; li ser beşdarbûna zarokan, naveroka çalakîyan û heke pêwîst be pêdiviyên teknîk, hevdiîtinin kirine. Bi vî awayî alîkaran derfeta ku destkeftiyên rojê bipîvin û binirxînin bi dest xistine û bi nêrînen alîkarên din jî derbarê birêvebirina giştî ya xebatê bûne xwedî agahî. Nêrînen ku devkî hatine pêşkêşkirin li formên nirxandinê yê hefteyî hatine nivîsîn û arşîvkirin. Bi vî armanc ew bû ku li gorî çalakîyên tomarkirî yê berê, qonaxa geşedana zarokan bê çavdêrîkirin.

Hevdiîtinên alîkaran li gorî komên hevsalî:

Ev civînen ku di qonaxa piştewaniya psîko-sosyal de bo alîkar li gorî komên hevsal yê ku rêbertiya wan dikin tecrîbeyên xwe bi hev re parve bikin, dema ew û hevkarên xwe rastî pîrsgerîkekê hatin di rewşa ku nikarin çareser bikin de bi alîkarên din re danûstandina fikrî bikin û ji bo pîrsgerîkên ku derbarê fêmkirina zarokan dikşînin bi pêş bixin hatine lidarxistin, di heman demê de amadekariyekê bo supervîzyonê vedihewînin.

Supervîzyon:

Xebata supervîzyonê di serdema pêşî de ji aliyê Zeynep Biter, ya duyem ji aliyê Özden Yılmaz Bilgin ve hat birêvebirin. Di encamê de hat çavdêrîkirin ku yên beşdar sûd wergirtine û xwe bi pêş xistine. Di vê qonaxê de li ser pirsên; “Em dikarin bo kîjan komê çawa lîstikên dramayê yên afirîner/lêgermbûnê hilbijêrin, kîjan lîstikê bo çi hildibijêrin; em bo çi pirsgirêkê hildibijêrin?” nîqaş hat kirin û li gel vê armanc ew bû ku sînor û derbaskariya wan ya di navbera tecribeyên zarok û alîkaran de bê fêmkirin.

Di vê xebatê de parvekirina serboriyên trawmatîk yên ku alîkar jî dûçarî wan bûne, fêmkirina danûstandina alîkaran, zehmetiyên ku di xebatê de kişandine, veguhastina tecribeyê û hevahengiya alîkaran ya di qonaxê de hatiye armanckirin.

Hevdîtinên bi malbatan re/serdana malan

Gava nû fikrê xebata piştewaniya psîko-sosyal derket holê, me ji tecribeyên kes û saziyên ku alîkariyê bo pêdiviyên lezgîn dikin dizanîbû ku di qonaxa şer de û piştê jî bi Biryara Îstîmlakkirina Bilez re, di nav wan mercên nediyar de, li herêmên cuda yên Diyarbekirê malbatên ku ji Sûrê koç kirine dimînin. Di serdema pêşî ya xebatê de ji dêvla ku em xwe bigihînin zarokên Sûrê, me navçeya Baxlerê tercih kir ku ji Sûrê koçî wê dikirin û di heman demê de li taxeke wê şer rû dabû.

Hebûna taxên qedexekirî li Sûrê, kontrolên ewlehiyê yên dijwar, rewşa awarte (OHAL) û rojeva Refarandûma Guhertina Makeqanûnê ya ku dê 16ê Nîsanê çêbûba (dê ev roj rastî hefteyên dawî yên serdema pêşî ya xebatê bihata), ji aliyê berdewamiya xebatê û ewlehiya zarokan ve risk bû. Tercîhkirina Baxlerê bo xebata serdema pêşî ji aliyê hatûçûnê ve jî karê me hêsan dikir. Taxa Qaynartepeyê ku şer lê rû dabû nêzîkî taxên 5 Nîsan, Fatîh, Muradiye, Mewlana Xelît e ku mirov ji Sûrê koçî wan dikir.

Nexşe 2: Taxên li ser Baxlerê yên ku hevdîtin li wan çêbûn.

Di forma ku koma koordînasyonê bo hevdîtinên bi malbatan re amade kiriye de, agahiyên li ser naverok û armanca xebatê, zanyariyên demografîk yê tîkildarî zarokan û pirsên derbarê rewşa zarokan ya hestî û fîzîkî cih digirin (bnr: Pêvek 1). Bo alîkarên ku dê bi malbatan re hevdîtinan, dosyayên ku form, lîsteyên ku agahiyên peywendiyê û navnîşanên nifûsa li Baxlerê vedihewînin û nexşeyên taxan hatine amadekirin. Komên sê kesî yê alîkaran bo hevdîtinan serdana malan kiriye. Bê malbat bi kîjan ziman û zaravayî axivîne (kurmancî, zazakî û tirkî) komên alîkaran jî hewl daye bi wî ziman û zaravayî biaxivin.

Bi van hevdîtinên ku li 5 taxên Baxlerê pêkhatine alîkaran xwe gihandiye 178 malbatan. Di serdana malbatan de ji %30 kurmancî, %6 zazakî, %44.66 tirkî û %19.33 pîrzimanî (kurmancî-zazakî, tirkî-kurmancî û zazakî-tirkî) hatiye axaftin. Di nav malbatên ku hevdîtin bi wan re çêbûye, yê ku gotine em ê zarokên xwe tevî vê xebatê bikin 163 ne. Di destpêka xebatê de piştî ku li gorî temen, roj û saeta beşdarbûnê ya zarokan hatin sazîkirin, gava malbat hatin agahdarkirin, 60 malbatî diyar kir ku dev ji şandina zarokên xwe bo xebatê berdane. Sedemek ji yê vê ew e ku di navbera hevdîtinên malbatan û agahdarkirina wan bo destpêkirina xebatê de sê hefte borîne. Ji bo ku baweriya malbatan neşike û tîkilî qels nebin divê gelek navber neketa nav her du hevdîtinan. Bi qonaxa xebatê re berê ji aliyê gelek sazîyên cuda ve serdana hinek malbatan hatibû kirin. Ev hevdîtinên ku ji aliyê sazîyên cuda ve hatibûn kirin, ji ber ku sazîyan sozên xwe neanîbûn cih û dewama

hevdîtinan nehatibû baweriya malbatan şikandibû. Loma di hevdîtinan de, me tu sozên vala ku em nikarin bi cih bînin nedan. Herwiha piştî hevdîtinan hinek malbat li koma koordînasyonê geriyan û derbarê destpêkirina xebatê agahî xwestin. Ev jî dide xuyakirin ku xebatê bala mirovan dikîşand.

Di hevdîtinên bi telefonan de dêûbavan sedemên devjêberdana xebatê bi vî awayî anîne zimên:

- “Hevsera min destûrê nade.” (Ev, dikare weke mahnekê jî bê şîrovekirin lêbelê ji aliyên din ve, li gorî çavdêriyên me yên di hevdîtinan de gelek caran bavan, bêyî dê û zarokan dikarîbûn biryarê bidin.)
- “Zarok naxwazin.” (Ev, bo rojên îne derbasdar bû. Di hevdîtinan de jî roja ku herî kêr dihat tercîhkirin, în bû. Zarokan nedixwest berî nîvro an piştî nîvro li cihekî “weke dibistanê” wextê xwe derbas bikin. Tercîha wan ew bû ku bêhna xwe berdin. Zarokên ku dawiya heftayê diçûn qursê jî di rewşeke wisa de bûn. Hinek malbatan pesend kiriye ku zarokên wan beşdarî vê xebatê bibin.)
- “Zarok dixebitin.” (Hinek ji zarokan di karên derbasdar yên ku çaxê wan nediyar de dixebitîn. Hinek malbatan bo zarokê/n xwe yên din destûra beşdarbûna vê xebatê dida.)
- “Heke hemû zarok nikarîbin beşdar bibin, em ê dev jê berdîn.” (Di malên ku me serdana wan kiribû de gelek xwişk û bira yan ên nezî wan dijiyan. Hinek ji van zarokan, nediketîn nav koma 4-15 salî. Loma malbatan digot yan hemû yan em naxwazin. Kom li gorî temenê zarokan dihatin avakirin. Loma ne pêkan bû ku hemû xwişk û bira bi hev re beşdarî xebatê bibin. Bo mînak, gava di komeke hevşalî de cih nemaba, bo xebata wê saetê divêbû xwişk û bira ne di heman demê de beşdarî xebatê bibin. Di vê rewşê de dêûbavan dev ji şandina zarokan berdidan. Rewşeke din jî ew bû ku xwişk û birayên temenê wan nêzî hev di komekê de cih negirin. Gava me dixwest li gorî vê rêbazê xwişk û birayan di komên ku roj an jî saeta wan cuda de be cih bikin, hinek malbat li hember me derdiketin. Ji ber vê, gelek caran nemaze gava zarok cewî bûn, me guh nedaye vê rêbazê.)

Hinek malbatan bi rêya telefonê gotin ku me dev jê berdaye ku em zarokên xwe bişînin bo piştevaniya psîko-sosyal. Gelekan ji wan sedema vê negotiye. Dixwaze bi sedem dixwaze bê sedem bi malbatên ku paşê dev ji şandina zarokên xwe berdane re pênebawerî çêbûye. Herçiqasî serdan li gorî listeyan çêbûbe jî carinan bi referansên cîranan jî me xwe gihandiye hinek navnîşanan. Bi referansa cîranan serdana malên wisa ku pêdiviya zarokên wan bi

piştewaniyê heye, kir. Hinek agahiyên di dosyeyê de xelet bûn. Hinek malbatan bar kiribû, reqemên hinek telefonan hatibûn guhertin an jî êdî me nikaribû xwe bigihînin van telefonan. Loma em dikarin bêjin ku gelek alîkariya cîranan giha alîkaran. Herwiha ihtîmal bû ku hinek malbat derî li me venekin an jî piştî hevdîtinan nexwazin zarokên xwe bişînin. Di çanda taxan de danûstandina cîranan jî xurt e. Di rewşeke wisa de cîranan dikaribû roleke neyînî jî bilîzin. Bi wê şîrovekirinê em dixwazin balê bikşînin ser wê ku cîrantî di qonaxê de girîng bû. Piştî ku xebatê dest pê kir cîranên wan dît ku malbat bi xebatê bawerin, wan jî zarokên xwe şandin. Ev jî mînakek e bo girîngiya cîrantiyê.

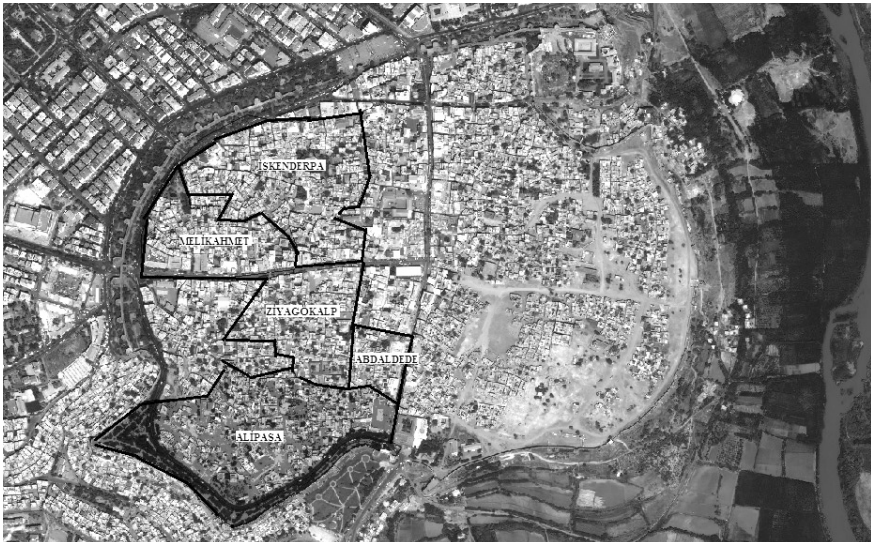
Di hevdîtinan de endamên malbatan jî diyar kirine ku pêdiviya wan bi piştewaniya psîko-sosyal heye. Loma em dikarin bêjin ku hesta neewlehiyê di nav civakê de belav bûye. Çi wextê ku endamek ji malbatê hatiye serdana cihê xebatê û alîkar perwerdekar nas kirine, ev rewş bi malbat û cîranên xwe re parve kiriye û vê serdanê encameke erênî daye. Beşdariya zarokan bi demê re zêde bûye. Em dikarin vê, bi awayekî erênî binirxînin lêbelê bandoreke neyînî ya vê rewşê heye û li jêr hatiye diyarkirin.

Em mînakekê din bo baweriyê bidin ku bingeha vî karî ye. Me gotibû ku bo hevdîtinan em roja îne tercîh nakin. Wî çaxî me dê xwe çawa gîhandiba zarokan bo xebata îne?

Yek ji alîkarên ku weke perwerdekarê/a pêşdibastanê di xebatê de cih digire di heman demê de xebatkarê/a saziyên Navenda Malbat û Zarokan ya Pirarmanc ya Solînê û Hawizê Avjeniyê û Navenda Lîstîkê ya Solînê bû. Van saziyan li gel ku li Baxlerê girêdayî şaredariyê, bo zarokên 4-14 salî xebatên sosyal, psîko-sosyal, hûnerî û çalakiyên sportîf li dar dixistin, bo malbatan jî bernamêyên perwerdehiyê saz dikirin. Koma koordînasyonê beşdarî xebatên vê navendê bû û biryar da bo malbatên ku zarokên wan beşdarî xebatê dibin, civînekê li dar bixe. Bo vê civînê û hevdîtînên piştî vê broşûrek hat amadekirin. Di broşûre de agahiyên kurt yê derbarê hevdîtinan de, navnîşan û reqemên telefonan hebûn. Vê civînê derfeta hevdîtînên bi kesan re jî da me. Alîkar û berpirsên rojê yê ku dê roja îne bixebitîyana bi saya vê alîkariya sazî xwe gîhandin 130 malbatî. Bi vî awayî bo roja îne û tew bo rojên din ku kêmasî di koman de heye beşdarbûna zarokan têra xwe zêde bû.

Bo serdema duyem ya xebatê, hevdîtînên berê yê malbatan rê nîşanî me dan û mercên baweriyê hatin avakirin. Ji bo hevdîtînên ku bi rêya Navenda Malbat û Zarokan ya Pirarmanc ya Solînê û Navenda Avjenî û Lîstîkê ya Solînê hatin kirin wersiyona nûkirî û berfirehkirî ya broşûra berê hat amadekirin. Zarokên kamil vê serdanê jî zêde nedixwestin beşdarî xebatê bibin. Bi rêya Weqfa ZANê me xwe gîhand zarokên ku ji Sûrê koçî Baxlerê kirine û hêj jî li Sûrê rûdinin. Em bi malbatên van zarokan re axivîn û me derbarê xebatê de agahî dan wan. Axaftina xwebexşan bi telefonê têrê kir ku zarok beşdarî xebatê bibin.

Di serdema duyem de me bi rêya Weqfa ZANê, Navenda Malbat û Zarokan ya Solînê û Navenda Avjenî û Lîstikê ya Solînê xwe gihand zarokên ku li Baxlerê rûdinin û ev zarok rojên înan jî beşdarî xebatê bûn. Ji zêdeyî 100 malbatên ku me xwe gihand wan 63yan jê beşdarbûna zarokên xwe pesend kiriye. Di vê serdemê de her kesî qebûl kiriye ku bo zarokên li Sûrê xebat bê kirin. Xebateke hevdemî li Sûrê cesaret daye koma koordînasyonê. Pêşî bi muxtarên taxên Melîk Ahmed, Îskenderpaşa, Elîpaşa, Abdaldede û Ziya Gökalpê yên li ser Sûrê têkilî hatiye danîn û weke serdema pêşî komên xwebexşan hatine avakirin. Bo vê xebatê ne hemû alîkar, yên ku di hevdîtînan malbata yên berê de xurt û daxwazker hatine hilbijartin û hejmara kesên di komê de daketiye duyan. Bi vî awayî hem koordînasyon hêsan bûye hem di demeke kurt de serdana gelectir malbatan hatiye kirin. Bi alîkariya muxtarên taxan di hevdîtînan de broşûrên nû bo malbatan hatine dayîn.

Nexşe 3: Taxên Sûrê yên ku hevdîtînan li wan pêkhatin (Di qonaxa xebatê de taxa Elîpaşa hat hilweşandin)

Li pênc taxên Sûrê bi hevdîtînan me xwe gihand 129 malbatan. Di van serdana de ji %17,5 kurmancî, ji %10 zazakî, ji %38,33 tirkî û ji %34,16 pîrzimanî hatiye axaftin. Ji van malbatan 121ê jê diyar kiriye ku dê zarokên xwe tevlî xebatê bikin. Gava bo agahdarkirinê bi telefonê em li wan geriyên 15an jê gotiye me dev ji şandina zarokên xwe berdaye. Li gorî hevdîtînan serê serdema pêşî ev reqemeke kêmtir e. Em difikirin ku hêza referansa muxtaran, bandora broşûrê ya sazî, sazîkirina baweriyê û demkurtiya hevdîtînan bandor li vê rewşê kiriye.

Tirsa hevpar ya ku di serê her du serdeman de jî hatiye çavdêrîkirin, fikara derengmayîne ye ku gazinan jî vedihewîne. Ev ew fikar e ku piştevaniya psîko-sosyal karê duyemane dibîne û li aliyê taloqkirina wê ye. Divê em dîsa bêjin ku pêdiviya dêûbavan jî ya endamên malbatê yên din jî bi piştevaniya psîko-sosyal hebû û ev tiştêkî girîng e. Mînakek bo vê ew e ku jinên ku serdana cihê xebatê dikirin piştevanî/alîkarî dixwest. Piştî em ê behsa piştevaniya psîko-sosyal bo jinan bikin.

Nirxandina cihê xebatê

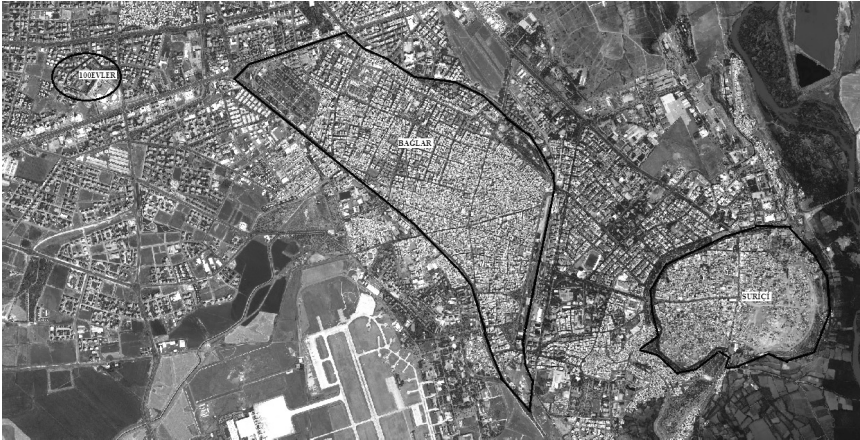
Di hin xebatên berê yên piştevaniya psîko-sosyal de ji ber ku cihekî navendî tûnebû bi sedema tirs û sawê pirsgirêkên pêbawerî û dilovaniyê xwe didan der. Piştevaniya psîko-sosyal ya ku li Kampa Êzîdîyan ya Fîdanlikê hat kirin rê nîşanî me da û me xwest cihekî rehet bo alîkar û zarokan ava bikin. Bi nîqaşên koma koordînasyonê çawabûna cihê xebatê hat dahûrîn. Piştevanî li cihê şer bûya çi dibû, li herêmeke din çi dibû?

Awantaj û dezawantajên her du cihan jî hebûn.

Cih	Awantaj	Dezawantaj
Cihê ku şer lê dibe	Hêsanbûna xwegîhandina zarok û dêûbavan Pêwendiya bi tiştên nas û ne xerîb re, sempatî	Berdewamiya şer (giran an sivik) Derengketina pêkhatina baweriyê ku merhaleyên yekemin ya vê xebatê ye Bi sedema Biryara Îstîmlakkirina Bîlez hilweşandina wargehan an jî ihtîmala ku dê piştî restorekirinê bikevin destê hineke din
Cihê dûrî şer	Dûrketina ji herêma şer bi awayekî demkurt lêbelê bi navberên birêkûpêk Rûbirûbûn û empatî	Hesta xeribiyê, zehmetî di pêwendiyên de Derbasdarî

Şema 1: Dahûrîna cihê xebatê

Gava ku me li awantaj û dezawantajên li jor nêrî fikrê ku em xebatê derveyî herêma şer bikin derket pêş. Bo vê, divê em dezawantajên ji xwe re bikin awantaj. Piştî vê, meseleya dîtir cihekî guncav bû. Biryar hat girtin ku cihekî bi baxçe be û di heman demê de sê kom bikaribin bi hev re bixebitin. Piştî lêgerîneke zêde xaniyekî bi baxçe û di şiklê wîlayan de hat kirêkirin.

Nexşe 4: Pozîsyona cihê xebatê li gorî Baxler û Sûrê.

Li gorî derfetên xênî, dîwarê di navbera du jûran de hatiye hilweşandin û jûrek bo komên 7-11 salî hatiye çêkirin. Bo jûra komên 4-6 salî jî panelek di nav jûrê û mitbexê de hatiye çêkirin. Ji bilî van tuwalet hatiye nûkirin, mîmariya hundir hatiye guhertin. Bo ku tu zerarê nede zarokan ava hawîzê bexçe hatiye valakirin û ser hatiye girtin.

Fotograf 1: Dîmena ji pêş ve

Fotograf 2: Dîmena ji rex ve

Qata binî bo zarokên pêşdibistanê hatiye sazkirin. Bo vê fikre perwerdekarên pêşdibistanê hatiye standin û li gor wê me hewl daye tiştekî dîtbarî ku hişê zarokan here ser, bi dîwaran ve nehêlin. Cihê xebatê sade ye, detayên ku reng didin cih, maseyên ku hem bi serê xwe hem bi hev re tîk bikaranînin û xalifleks in. Mitbexa ku bi panelekê û deriyekî ji jûrê hatiye veqetandin rengêkî din girtiye. Dolabên mitbexê hem bo malzemeyên qirtasiyê û lîstikê

hem bo hilanîna hilberînên zarokan, wêneyan û karê wan yê bi destan hatine bikaranîn. Panela ku jûr û mitbex ji hev veqetandîye bo pêşandana karê zarokan weke panoyekê jî hatiye bikaranîn.

Fotoğraf 3: Devê deriyê polê pêşdibistanê (4-6 salî)

Fotoğraf 4: Polê pêşdibistanê (4-6 salî, qada xebatê)

Li qata binî antre û jûra ku bo komên 12-15 salî hatiye amadekirin hene. Antre, ji ber ku pêşwazîkirina mêvanan tê bikaranîn mîna jûra rûniştinê raxistiye. Sedema vê ew e ku mêvan xwe rehet hîs bikin. Avahî hemû li gor vê hat sazîkirin. Jûra bo komên zarokan 12-15 salî, ji bo lidarxistina çalakîyên aktîf û pasîf⁸ hatiye amadekirin. Di jûrê de ji bilî ûnîteyên pêşandan û depokirinê, doşekên werzîşê û mase û kursiyên ku ji hev vedibin hene.

Fotoğraf 5: Antre

Fotoğraf 6: Polê koma 12-15 salî (1)

Fotoğraf 7: Polê koma 12-15 salî (2)

Jûra koordînasyonê û polê koma zarokan 7-11 salî, li qata yekem in. Bo çêkirina polê dîwar hatiye hilweşandin û du jûr bûne yek. Bi vî awayî, derfeta çalakîyên pasîf û aktîf bi dest ketiye. Kursiyên vê polê bi awayekî taybet hatin

8 Çalakîyên pasîf ew in ku alîkar û zarok rû bi rû dikin, zarok bi ragihandina bêjeyî li hev guhdar dikin û diaxivin. Li gel van; çalakîyên ku bi jêkirin, xêzkirin, boyaxkirin, hevîrê lîstikê, pazil, lego, blok û pêlîstokên li hev dikevin tên kirin jî çalakîyên pasîf in. Bo sazîkirina baldariya zarokan girîng in û encama wan zû diyar dibe.

Çalakîyên aktîf ew lîstik in ku hêza fîzîkî dixwazin, masûlkeyan xurt dikin û bi gokê, bi ta tên lîstin. Çalakîyên lebatî û yên serbest jî di nav van de ne ku baldariya ser derdorê saz dikin.

amadekirin. Ji ber ku geşedana fîzîkî ya zarokên 7-11 salî ne weke hev e, bilindbûna kursiyan jî girîng bû û kursî li gorî wê bi du awayî hatin çêkirin. Di vê polê de jî maseyên li gorî kursiyan, doşek û ûnîteyên depokirinê hene. Di jûra koordînasyonê de, dosyeyên ku nixandînen xebatê di wan de tîr arşîvkin, pêlîstok, alavên qirtasiyeyê û çalakiyan, ûnîteya depokirinê, maseya xebatê, kompîtûr û prînter hene. Ev jûr bi wê mebesta hat amadekirin ku derfetê bide berpîrsên rojê û alîkaran bo nixandînen piştî çalakiyan.

Fotoxraf 8: Polê koma 7-11 salî (1)

Fotoxraf 9: Polê koma 7-11 salî (2)

Jûra hevdîtinan, depo û teras û mitbex li qata duyem in. Xwarin û vexwarina polên din li vir hatiye amadekirin. Jûra hevdîtinan li gorî ku em dikaribin bi dêûbavan re hevdîtinên takekesî bikin, hat amadekirin. Di jûrê de ji bilî mase, kursî û ûnîteya depoyê tiştekî din nîne. Terasê derfet daye me ku em bikaribin li gorî beşdarbûna hemû koman çalaki û civînên berfireh li dar bixin.

Ji bilî van hemûyan li her qatê tuwaletek û tûpê agirkujiyê heye.

Bexçe bale dikşîne ser xwe û derfet da me ku çalakiyên komî ne tenê li hundir; li derve jî bîr lidarxistin. Di heman demê de bexçe bo çalakiyên tîkildarî axê bi kêrî me hat. Qada lîstîkê bo zarokên ku li derve di cihekî teng de wextê xwe derbas dikin, cihekî ewle ye.

Peywendî bi saziyên alîkarê xebatê re

Di beşên hîlbijartina xwebexşan û hevdîtinên bi malbatan re, me behsa hin saziyên alîkar kiribû. Gava me bangewazî li xwebexşan kir û koma koordînasyonê ava kir, em bi rêya Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê; bi Nûnertiya Diyarbekirê ya Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkîyeyê, Şaxa Diyarbekirê ya Komeleya Pîsporên Xizmeta Civakî, Komeleya Şêwirmendên Derûniyê, Înîsiyatîfa Derûnnasên Mezopotamyayê re ketin

têkiliyê. Ji her saziyê nûnerekî/e jî di koma koordînasyonê de cih girt.

Di merhaleya amadekirinê de di nav saziyên alîkar de, Navenda Zarok û Malbatan ya Pirarmanc ya Solînê, Navenda Avjenî û Lîstikê ya Solînê, Weqfa ZANê jî hebûn. Van saziyan bo xwegihandina malbatan û bi vê rêyê jî zarokan roleke girîng lîstin.

Herwiha Navenda Çandê ya Cegerxwîn⁹ û Konservatuwara Aram Tîgran¹⁰, berê perwerdekarên ku di warê hûnerê de çalakiyan li dar dixin da me.

Avakirina komên zarokan û destnîşankirina peywira berpirs û alîkarên rojê

Di xebata serdema yekem de bo 209¹¹ zarokên ku ji Baxlerê tên, şemaya ku hatiye sazûkirin ya li jêr e.

9 Xebatkarên Navenda Çandê ya Cegerxwîn ku li ser Şaredariya Qayapinarê ye, piştî ku hikûmetê qeyûm tayin kirin, ji aliyê birêvebiriya nû ya şaredariyê ve an ji kar hatin destkişandin an jî mecbûr man ji kar veqetin.

10 Konservatuwara Aram Tîgran yek ji wan saziyan e ku di qonaxa Rewşa Awarte (OHAL) de bi BH-Qyan hatiye girtin.

11 Ev hejmar, xwe dispêre jimarkirina hemû koman ku zarok di serê xebata piştevaniya psîko-sosyal de hatine tomarkirin.

ROJ	BERPIRSÊN ROJÊ	HÛNER (WÊNESAZÎ, MUZÎK, ŞANO) / PERWERDEKARÊN PÊŞDIBISTANÊ	XEBATKARÊN TENDIRUSTIYA DERÛNÎ (DERÛNNAS, ŞÊWIRMENDÊN DERÛNIYÊ, XEBATKARÊN CIVAKÎ)	KOMÊN ZAROKAN LI GORÎ TEMEN	SIBEH	NAVROJ
ÎN	DU BERPIRSIYAR	JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ	X	
		JIN (TIRKÎ)	JIN (KURDÎ)	12-15 SALÎ	X	
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	4-6 SALÎ		X
		MÊR (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ		X
ŞEMÎ	DU BERPIRSIYAR	JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	7-11 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ		X
		JIN (TIRKÎ)	JIN (KURDÎ)	7-11 SALÎ		X
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	12-15 SALÎ		X
YEKŞEM	DU BERPIRSIYAR	JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	4-6 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	7-11 SALÎ	X	
		MÊR (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	12-15 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ		X
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	7-11 SALÎ		X
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	7-11 SALÎ		X

Şema 2: Serdema yekem ya 12 hefteyî ya xebata piştevaniya psîko-sosyal, koordînasyon û peywirdarkirina alîkanan.

Di xebata serdema duyem de bo 224¹² zarokên ku roja inê ji Baxlerê û dawiya hefteyê ji Sûrê tên şemaya ku hatiye sazkerin li jêr e.

12 Ev hejmar xwe dispêre jimartina hemû koman ku zarok di serê xebata piştevaniya psîko-sosyal de hatine tomarkirin.

ROJ	BERPIRSÊN ROJÊ	HÛNER (WÊNESAZÎ, MUZÎK, ŞANO) / PERWERDEKARÊN PÊŞDIBISTANÊ	XEBATKARÊN TENDIRUSTIYA DERÛNÎ (DERÛNNAS, ŞÊWIRMENDÊN DERÛNIYÊ, XEBATKARÊN CIVAKÎ)	LI GORÎ TEMEN KOMÊN ZAROKAN	SIBEH	NAVROJ
ÎN	DU BERPIRSIYAR	JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ	X	
		JIN (TIRKÎ)	JIN (KURDÎ)	12-15 SALÎ	X	
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	4-6 SALÎ		X
		MÊR (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ		X
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	12-15 SALÎ		X
ŞEMÎ	DU BERPIRSIYAR	JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	7-8 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	9-11 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	4-6 SALÎ		X
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	7-11 SALÎ		X
		MÊR (TIRKÎ)	JIN (KURDÎ)	12-15 SALÎ		X
YEKŞEM	DU BERPIRSIYAR	JIN (TIRKÎ)	JIN (KURDÎ)	4-6 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ	X	
		MÊR (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	12-15 SALÎ	X	
		JIN (KURDÎ)	MÊR (TIRKÎ)	4-6 SALÎ		X
		JIN (KURDÎ)	JIN (TIRKÎ)	7-11 SALÎ		X
		JIN (TIRKÎ)	MÊR (KURDÎ)	12-15 SALÎ		X

Şema 3: Serdema duyem ya 12 hefteyî ya xebata piştewaniya psiko-sosyal, koordînasyon û peywirdarkirina alîkaran.

Ew biryar hatiye dayîn ku gava li gor temen komên zarokan hatin avakirin heta ji destê me bê xwişk û bira û xizmên hev di heman komê de bin. Bi vê, armanca me ew bû ku zarok di derbirîna hestên xwe de zehmetiyê nekşînin lewra gava nasên mirov li cem mirov bin derbirîna hestan zehmet e. Di encamên hevdişînên bi malbatan re ji ber helwesta dêûbavan, di serdema yekem de ev rêbaz hatiye piştguhkirin lêbelê serdema duyem heya ji me hatiye em li gorî vê rêbazê tevgeriyane.

Berî ku serdema duyem dest pê bike bi pêşniyarên alîkaran di koman de hinek guhertin çêbûn. Ji ber ku di her komê de zarokan têra xwe cih girt, zarokên 7-11 salî weke ku di şemaya jor de dixuye bi awayê 7-8 û 9-11 salî ji hev hatin veqetandin. Lewra di serdema yekem de zarokên 7-11 salî li gorî temenê xwe di komên cuda de tevgeriyan.

Ji bo ku em ji xebatên komî yê veşartî sûd wergirin pêwîst bû ku di her komê de ji hindikayî ve 7, herî zêde 15 zarok hebin. Di serdema yekem de carinan di koman de kêmasî dima û hin zarok paşê beşdarî xebatê dibûn. Ev jî dibû sedema ku qada hezjêkirin û pêbaweriyê dereng bê avakirin. Di serdema duyem de ji ber vê rewşê piştî kom bi temamî hatin avakirin xebatê dest pê kir.

Atolyeyên hûnerê yê ku di pey piştevaniya psîko-sosyal dixebitîn rojên şemî û yekşemê, hefteyê du rojan di navbera 12:00-15:00an de kar dikirin. Rojên şemiyê zarokên li Baxlerê; rojên yekşemê zarokên li Sûrê beşdarî xebata atolyeyên hûnerê bûne. Ji bilî komên 4-6 salî, bo zarokên 7-15 salî komên cuda hatin avakirin. Bi pêşniyarên perwerdekaran tenê di komên şanoyê de temenê zarokan nêzî hev e. Di komên pêşdibistanê, wênesazî, muzîk û şanoyê de bo her komê perwerdekarek hatiye wezîfedarkirin. Rojên şemiyê sê -wênesazî, muzîk, şano-, rojên yekşemê sê -pêşdibistan, wênesazî, şano- bi temamî şeş kom hatine avakirin. Li gorî pêdiviyê, alîkarên ku di warê tendirustiya derûnî de dixebitin bo alîkariya perwerdekaran û çavdêrîkirina zarokan hatine wezîfedarkirin. Herwiha ji bo her rojê berpirsekî/e rojê hatiye diyarkirin.

Sepandin

Nirxandina alîkaran

Motîvasyona derbarê xebatê

Me li jor behsa perwerdehiya alîkaran ya berî xebatê kiribû. Vê qonaxê motîvasyona alîkaran zêde kiriye. Nemaze di serdema yekem ya xebatê de bi sedema ku hinek kom dereng temam bûne xebatê di wextê xwe de dest pê nekiriye, motîvasyona hinek alîkaran ketiye. Hinek alîkaran dest bi xebatê kiriye, hinekan hevdîtîninê bi malbatan re berdewam kirine. Ji bo alîkaran bi şertê ku piştî destpêkirina xebatê bistînin bo hevdîtîninê malbatan mesref hatiye dayîn û vê jî motîvasyona wan xurt kiriye.

Di merhaleya xebatê de dê û bavan derbarê rewşa zarokên xwe de tiştên xweş gotine û xebat bi duzimanî hatiye birêvebirin. Vê jî motîvasyona alîkaran zêde kiriye.

Herwiha pirsgirêkên ku alîkaran di serdema yekem de destnîşan kiribûn heya ji me hat, me nehişt di serdema duyem de bidin der, ev jî bûye sedema motîvasyona alîkaran.

Di serdema duyem de çend faktorên ku motîvasyon kêr kirin jî dan der. Di hefteya yekem ya xebatê de piştî çalakîyên lêgermbûn û hevnasînê rojiyê dest pê kir û beşdarbûna komên danê sibehê kêr bû. Gava bo vê em bi malbatan re axivîn gotin ku heya paşîvê ranazin û ji ber vê nikarin şiyar bibin. Ji ber ku li dibistanan betlaneyê dest pê kir hinek zarok çûn qursên havînê yê cuda, hinekan berê xwe dan gundan û hinek jê jî beşdarî xebata piştevaniya psîko-sosyal ya Sûrê bûn. Di van mercan de ne pêkan bû zarok birêkûpêk beşdarî xebatê bibin. Loma em mecbûr man li bende bimînîn ku hin kom temam bibin. Ji ber vê nêzîkî mehekê xebat dereng diket. Li gorî dînamîkên koman, bi pêşniyarên alîkaran me xebatan bi hin koman re dirêj kiriye. Bi hinek koman re ji ber ku zarok beşdarî xebatê nebûne, xebat berî wextê xwe hatiye rawestandî.

Gava em xebatê bi tevahî binirxînin tê xuyakirin ku rewşa motîvasyonê diguhere. Ji aliyekî ve li gorî hevdîtînen alîkaran bi komên hevsalî re û supervîzyonê beşdarbûn zêde ye, motîvasyon xurt bûye; ji aliyê din ve gava beşdarbûn kêr bûye û zarok heq ji pirsgirêkên xwe derneketine motîvasyon qels bûye. Atolyeyên hûnerê û xebatên raporkirinê motîvasyona alîkaran xurt kiriye.

Qonaxa amadekirina bernameyê

Di beşên berê me gotibû ku li gorî perwerdehiyên berî xebatê bernameyên guncav yê piştevaniya psîko-sosyal hatine amadekirin. Gava em bi hûrgilî li bernameyê binêrin, em dibînin ku di serdema yekem de piştî perwerdehiyê di atolyeya amadekariyê de ji bo merhaleya pêşî; di serdema duyem de bi fikr û ramanên hevkar û alîkaran ji bo sê merhaleyan bernameyên çalakîyan ji aliyê berpîrsên rojê ve hatine nirxandin. Ev bernameyên ku weke pêşnûmayekê hatibûn amadekirin, di dema xebata xurtkirinê de li gorî rewşa hestî ya zarokan ya di komê de û li gorî pêdiviyên taybet yê hin zarokan rengê xwe yê dawî girt.

Di vê xebatê de bandora hûnerê ya terapotîk bi rêya alîkarên ku di warê hûnerê de dixebitin hat destnîşankirin. Alîkarên ji qada tendirustiya derûnî di sazîkirina merhaleyan ya li gorî pêşniyaran de diyarker in; di çalakîyên weke wênesazî, drama, egzersîzên lêgermbûnê, xebatên rîtmê û stranbêjiya bi koroyê re de çavdêr in.

Di nav alîkaran de, yên ku dereng mane bernameya çalakiyan ya sê mehane ku di sê merhaleyên 3-5 hefteyî de tê birêvebirin bi tevahî amade bikin; bi piştewaniya berpîrsên rojê û alîkarên komên hevsalî bernameyên xwe yên hefteyî amade kirine û bi kar anîne. Bi taybetî di serdema yekem de carinan derveyî wê merhaleyê xebitîne. Bo mînak, bo avakirina qada pêbawerî û hezjêkirinê carinan çalakiyên merhaleya pêşîya xwe li dar xistine. Di civînên nirxandinê yên piştî çalakiyan de gava ku hatiye ferqkirin em li wan vegeriyane. Di serdema duyem de hêj di serî de ev pîrsgîrêk bi amadekirina bernameyên li gorî merhaleyan hatiye çareserkirin.

Bernameyên perwerdehiyê yên heş hefteyî ku di atolyeyên hûnerê de hatin bikaranîn, ji aliyê perwedekarên koman ve, li gorî çalakiya dawî hatin amadekirin.

Danûstandina bi zarokan re

Di piştewaniya psîko-sosyal de danûstandina bi zarokan re gelekî girîng e. Loma hem di perwerdehiya di serê serdema yekem ya rêbazên terapiya bi lîstîkê de hem di supervîzyona ku bo serdema duyem hat lidarxistin de mînakên derbarê rêbazên dahûrînê yên transaksîyonel yên ku di danûstandina zarokan de karîger in hatin bikaranîn û pêşxistin. Di destpêka serdema duyem de, ji aliyekî ve ji bo ku danûstandinê ji ya “mamostexwendekar” dûr bixin ji aliyekî ve jî giraniyekê biparêzin, bo ragihandina ne tund perwerdehî hat kirin. Bi vê armanca me ew bû ku danûstandina alîkar û zarokan bo hemû koman hevpar bikin.

Di her du serdeman de jî, di destpêka xebatê de zarokan cihê xebatê weke dibistan, qrêş, navenda piştewaniyê ya ji bo perwerdehiyê, navenda xebatê an jî cihê qursê bi nav kirine û alîkar jî weke mamosteyan dîtine û bi wî awayî bi wan re têkilî danîne. Lêbelê têkiliyên ku bi hevnasînê re dest pê kirin, bi vegotin, bi naveroka xebatê û bi helwesta alîkaran bi demê re guherîn.

Zarokan dikarîbû bi navên alîkaran gazî wan bikin lêbelê ev tercîh nekirin. Bi gîştî yan “abê” yan jî “abla” bi kar anîn. Zarokên ku diçûn dibistanê peyva “xoce” jî bi navên alîkaran re bi kar dianîn. Ev rewş bi têkiliyên malê yên mezin û zarokan û bi perwerdehiyê ve girêdayîye û dikare weke çandekê bê nirxandin.

Alîkar gava bi zarokan re axivîne çavên xwe ji wan dûr nexistine, bi taybetî gava bi yekî/ê re axivîne ji bo ku hevsengiyekê fîzîkî pêkbê li gorî pêwîstiyê yan xwe tewandine yan jî li ser çokên xwe rûniştine. Ji bo ku zarok alîkaran li

ser xwe serdest nebînin ev rêbaza danûstandinê hatiye pejirandin. Otorîteya alîkaran, bo sazkirina yekitiya komê û kontrolê ye.

Alîkaran di danûstandinê de xwe ji têkiliyên fîzîkî û hestî dûr girtiye. Dijberî vê gava ji zarokê/ê bê hezkirin an jî ew zarok bê maçkirin dibe ku xwe di ser yên din re bibîne an jî yên din xwe bêqîmet hîs bikin. Gava alîkar bêje cudakeriyê nakim û ez ê bi hemû zarokan bikevim nav têkiliyeke germ jî ne baş e. Rewşeke wisa dê otorîteya alîkar xirab bikira û kontrolkirina komê zehmet bikira.

Weke ku me berê jî vegotibû rêyeke danûstandinê ya din, zimanê dayîkê ye. Bi vê sedemê çalakî duzimanî hatin lidarxistin û me hewl da ku dîrektîfên me zelal bin û bîn fêmkirin. Dîrektîfên ku bi kurdî hatine dayîn bi tirkî; yên bi tirkî hatine dayîn bi kurdî hatine dubarekirin û ev jî bûye faktoreke ku zarok bêhtir fêm bikin.

Hevahengî û aştiya komê

Ji ber ku derdoreke ku zarok bikaribin xwe rehet îfade bikin nîne û îhtîmala ku rastî faktorên vesifdanê, cesaretpêdanê bîn, kême; hem geşedana wan ya derûnî hem serederîkirina trawmayê ku armanca vê xebatê ye ancax bi avakirina qadên xweser pêkan bûya. Bi vê peywendiyê hatiye çavdêrîkirin ku zarok xwe û îfade dikin, bi hev re tevdigerin, alîkariya hev dikin, helwesta wan bi empatiyê ye. Ev hemû bandora xebata komî ya erênî ye. Beşdarbûn û hevkarîya zarokan ya komê fêrbûna civakî-hestî û hevahengiyê geş kiriye.

Berî xebatê derbarê çalakiyan de zarok hatine agahdarkirin an jî li gorî vê fikren zarokan, naveroka çalakiyên hefteyên pêş hatiye sazkirin. Li gorî dilxweşiya zarokan hin çalakî di hefteyên cuda de hatine dubarekirin. Bi çalakiyan re rewşa zarokan ya berî xebatê û ya piştî xebatê hatiye nirxandin û hatiye çavdêrîkirin ku hevahengî di asteke xurt de ye an na.

Gava zarok bi awayekî pasîf beşdarî çalakiyan bûne û rengê birêvebirina xebatê guheriye bo wan curbicur berpîrsiyarî û wezîfe hatine dayîn û bi vî awayî aşî û hevahengîya komê hatiye sazkirin.

Çalakî li gorî dînamîkên zarokan hatine sazkirin. Bi vê, armanca me ew bû ku ji komê û alîkaran dûr nekevin û gava em ji çalakiyekî derbasî çalakiyên din bibin hevahengî xerab nebe.

Rêbaz û amûr

Avakirina qada pêbawerî û hezjêkirinê:

Merhaleya yekem: Bikaranîna teknîkên dramayê bo hevnasînê (bikaranîna zimanê laşî û vegotina agahiyên takekesî),

Merhaleya duyem: Çalakiyên weke navlêkirina komê, diyarkirina strana komê, amadekirina dara hevaltîyê bo ku beşdariya zarokan bê teşwîqkirin û hesta yekîtiyê ya komê bê sazîkirin (Bi vê, armanc ew e ku rêzîkên ku zarokan diyar kirine ji aliyê zarokan ve bînan bikaranînin bi perwerdehiyê piştevaniya wan bê kirin),

Merhaleya sêyem: Bi çalakiyên ku zarokan nêzî hev dikin yê weke wênesazî, muzîk, teknîkên drama û lîstîkê; xweifadekirin û baldariya zarokan ya bi serê xwe û ya di nav komê de hatiye çavdêrîkirin. Bi vê armanc ew e ku bi hevalên xwe bawer bin û danûstandinê bi wan re bikin.

Watedarkirin û lêhaybûn:

Merhaleya yekem: Hilbijartina ajalên ku zarok ji wan hez dikin, çêkirina qolajan ji alavên dîtbarî, wênesazî, boyaxkirin, çêkirina peykeran ji kîlê û hevîrê lîstîkê. Zarok di heman demê de derbarê van hilberînan de diaxivin. Bi vê, armanc ew e ku zarok li hev guhdar bikin, bi awayên curbicur hestên xwe derbirînin û şîroveyan bikin.

Merhaleya duyem: Bo derbirîna hestan îmkân hatine pêkanîn. Armanc ew e ku zarok bi teknîkên maske, quqla û temsîlîkirinê xwe bi awayekî îfade bikin û bi trawmayên xwe re hevrû bibin.

Merhaleya sêyem: Çalakiyên weke muzîk, lîstîk, vegotina çîrokan û drama. Bi vê, armanc ew e ku zarok empatîye bikin, bi pirsgirêkên xwe re serî derkevin û hesta hevpar derbirînin.

Bixwevehatin û jinûvesazkirin:

Merhaleya yekem: Çalakiyên weke muzîk, wênesazî û dramaya afirîner hatin kirin. Bi vê, armanc ew e ku zarok jiyana aştxwaz ya ku dixwazin pênasê û taswîr bikin.

Merhaleya duyem: Lîstîkên ku tu kes di wan de têknaçe hatin lîstin. Di van çalakiyan de xelat û ceze nînin. Zarok bi hesta berpirsiyariyê û dilpakîyê bi xwe bawer dibin û şiyana wan ya serederîkirina pirsgirêkan geş dibe.

Merhaleya sêyem: Zarok bi hêdî hêdî ferq dikin ku dê xebat bi dawî bibe û fêrî vê dibin. Armanc ew e ku bixwebawerî û şiyana wan ya çareserkirina pîrsgîrêkan bê geşkirin. Lewra ew dê êdî tevî derdoreke civakî ya cuda bibin.

Bo van rêbazan pêkan e amûrîne din jî bîn bikaranîn. Hîn amûrê ku li jor mînakên wan hatin dayîn, bi pêşniyarên alîkaran bi armancên cuda bo her sê merhaleyan hatin bikaranîn. Bo mînak; quqla di çalakîyên cuda de bo derbîrîna hestan bi armanca ku zarok nêzî hev bibin hatin bikaranîn. Herwiha bo xurtkirina şiyana çareserkirina pîrsgîrêkan jî karîger bûn. Wênesazî, muzîk û teknîkên dramayê jî bi armancên cuda, hima bêje di her komê de, di merhaleyên cuda de hatin bikaranîn. Loma bikaranîna kîjan materyal kengî, bi çi awayî, bi kîjan armancê li gorî bernameya ku alîkaran amade kiriye hatiye diyarkirin.

Hin rêbaz û amûrên ku bo kar baldariya zêde dixwazin û pêkan e ku zarok bi wan kontrola xwe winda bikin yê weke girtina çavan, destpêdan, maske, nepox, kîl û hevîrê lîstîkê; piştî ku qada pêbawerî û hêzjêkirinê saz bû (bo mînak; piştî hefteya 4 û/an 5an) hatin bikaranîn.

Herwiha çalakîyên ku bo temsîlkirinê teknîkên dramaya afirîner dixwazin jî; di koma 4-6 salî de li gorî geşedana têgihîştina razber û şênber gelekî kêma hatin bikaranîn.

Di atolyeyên hûnerî yê ku piştî xebata piştevaniya psîko-sosyal hatin kirin de jî rêbaz derbasdar in. Bo zarokên 4-6 salî komeke cuda hatiye avakirin û li gorî şiyana masûlkeyî ya zarokan, hilbîrînên wan yê hûnerî, karên bi destan in û bi hevîrê lîstîkê û wêneyan hatine amadekirin. Perwerdekarên jî bo vê alîkarî daye zarokan.

Atolyeyên din yê hûnerî, bo zarokên ku merhaleya bixwevehatin û jinûvesazkirinê temam kirine hatine lidarxistin. Ango bi beşdarbûna zarokên ku bikaribin berpirsiyariyê hilgirin ser xwe, bo xebata komî guncav û yê ku bikaribin wazîfeya xwe pêkbinin; pêşangeh, konser û şano hatin lidarxistin. Ev çalakî li gorî bernameyên ku perwerdekarên komê amade kirine hatin birêvebirin. Gava em ji vî alî ve lê binêrin em dibînin ku atolyeyên hûnerî ji aliyê rêbazê ve ji piştevaniya psîko-sosyal cuda ne û berê xwe didin hilberînê.

Hevahengiya hevkaran

Perwerdekarên pêşdibistanê û xebatkarên tendirustiya derûnî alîkariya komên 4-6 salî kirin. Ew bi hevahengî xebitîn û tu pîrsgîrêk di navbera wan de derneketin. Herwiha di serdema yekem de di komekê de xebat hima bêje

ne bi duzimanî hat birêvebirin lêbelê di komekê din de ne bi tamamî be jî xebat bi duzimanî hat kirin. Ev nebû sedema hevdişîyê lê em dikarin vê weke lihevnekirineke hevkarî binirxînin. Di serdema duyem de bo koma ku xebat ne bi duzimanî hat birêvebirin, alîkarekî/e ku kurdî dizane hat wezîfedarkirin lewra xebatkarê/a tendirustiya derûnî ji vê komê veqetiyabû. Di nav alîkarên vê komê de yên bi tecrîbe nemaze perwerdekarên pêşdibistanê bi xebatkarên tendirustiya derûnî re gelekî bi aheng xebitîn. Ji aliyê din ve, alîkarên komên din ku di warê tendirustiya derûnî û hûnerê de dixebitîn yekem car bû xebateke hevkarî bi rê ve dibirin. Ji ber vê di serî de hinek zehmetî hatin kişandin.

Ev rewş ne weke bêpergalîyeke hevkarî hatiye şîrovekirin. Em dikarin vê weke adaptasyona xebatê û qonaxa peywendîya bi hevkarî re binirxînin. Di komên 4-6 salî de ev qonax zûtir bi pêş ketiye. Di vir de rola perwerdekarên pêşdibistanê gelekî girîng e. Hat çavdêrîkirin ku tendirustiya derûnî ku berê bi komên 4-6 salî re nexebitî bûn bi perwerdekarên pêşdibistanê yên bitecrîbe re bilez hevahengî sazkin.

Alîkarên komên hevsalan yên din piştî qonaxa adaptasyonê rexneyên erênî dîtîn û bi hev re biryar dan ku tecrîbeyên xwe di xebatê de bidin der. Gava di koman de kêmasiyek derket, nirxandin û hewl dan ku kêmasiyên hev ji holê rakin û çareseriyekê ji wan re bibînin. Gava pêwîst bûye, pirsgerêk ji aliyê berpîrsên rojê ve hatine çareserkin. Bo mînak, hinek alîkaran zanyarî û tecrîbeyên xwe bi yên din re têra xwe parve nekirine. Carinan di xebata komî de alîkarekî/ê berpîrsiyarî hilgirtiye û înnîsiyatîfa birêvebirina komê xistiye destê xwe yan jî xwestiye ku hevkarê/a wî/ê jê re “asistan” be. Ev jî pirsgerêkekê ku divê bû bê çareserkin. Hebûna van pirsgerêkan dê bandoreke neyînî li destkeftiyên bikira. Ji ber vê pirsgerêk di wextê xwe de hatine çareserkin û hevahengîya hevkarî ji nû ve hatiye sazkin.

Nirxandinên piştî xebatê (nivîskî/deukî)

Em dikarin van di sê merhaleyan de binirxînin:

Nirxandinên bi zarokan re: Alîkaran, di navbera çalakiyan de yan jî piştî xebata rojê ji zarokan xwestiye ku xebatê binirxînin. Alîkaran, derbarê çalakiyan de hest û ramanên xwe jî parve kirine ji bo ku rê li ber zarokan vekin. Zarokan jî di warê xebatê de -hez ji kîjan çalakiyê dikin, hez ji kîjanê nakin, sedema wê çi ye?- nêrînên xwe anîne zimên. Bi vî awayî, nirxandin û pîvana destkeftiyên armanckirî yên rojê hatiye kirin.

Nirxandinên bi alîkaran re: Bi rêvebiriya berpîrsên rojê bo hin koman li gorî pêwîstiyê, bo hin koman birêkûpêk, her hefte piştî xebatê, li gorî daneyên wê rojê bi awayekî devkî nirxandina xebatê hatiye kirin. Bi rêya van nirxandinên hefteyî ku me bi sernavê *xebatên bihêzbûnê* behs kiribû, alîkaran heke nirxandinên xwe neanîbana zimên jî pêwîst bû ku bi berpîrsên rojê re bi awayê nivîskî parve bikin (bnr. Pêvek 2).

Nirxandinên koma koordînasyonê: Di civînên ku koma koordînasyonê hefteyê rojekê li dar dixistin de, berpîrsên her rojê, rewşa zarokên ku berpîrsiyarê wê ye, daxwazên alîkaran û heke hebûya pîrsgirêk û çareseriyê wan anîne zimên. Bi vî awayî berpîrsên rojê ku derbarê rojên din de xwedî agahî ye derfeta nirxandina xebatê bi dest xistiye.

Duzimanî

Bi vê xebatê armanca me ew bû ku zarok xwe binasin, rewşa ku tê de ne watedar bikin, ezîtiya xwe ya erênî geş bikin û bi nasnameya xwe re li hev bin. Hin zarok ji ber duzimanîya kêmkar û qonaxa şer dûçarî trawmayên aloz bûn. Bikaranîna zimanê dayîkê bo geşedana psîko-sosyal ya zarokan gelekî girîng e û armançek ji ya me ew bû ku kesayetiya wan bi vê rêyê saz bikin. Rêbaza ku pêwîst e hemû ziman weke hev bînin dîtin û tu ziman ne di ser zimanên din re ye hatiye pejirandin. Îmkanên zarokan ku zimanê dayîkê li derdorên civakî yê derveyî malbatê bi kar bînin kêmkar e. Gava em ji vî alî ve lê binêrin em dibînin ku birêvebirina xebatê ya duzimanî danûstandina zarok û alîkaran hêsan kiriye. Bi vî awayî zarok bi kêfxweşî beşdarî çalakiyan bûne û bêhtir sûd wergirtine. Ji çavdêrî û vegotinên dêûbav û alîkaran tê fêmkirin ku bikaranîna zimanê dayîkê bo serederîkirina bi trawmayên zarokan re gelekî girîng e û ji bo bîdestxistina bixwebawerî û derbirîna hestan gelekî sûdwer e. Ev di qonaxa xebatê de jî hatiye çavdêrîkirin.

Di serdema yekem de bo du koman -yek jê koma 4-6 salî ya din 12-15 salî- di ya duyem de bo komekê -koma 12-15 salî- kurdî nehatiye bikaranîn û xebat bi tirkî hatiye birêvebirin lewra kurdiya alîkaran têra danûstandinê nekiriye. Ji ber ku di koma alîkarên ku bi zazakî diaxivin de zarokên ku zimanê wan yê dayîkê zazakî nînin û hevkar di kurmançî de ne xurt e bo danûstandinê tirkî hatiye pejirandin. Di vir de kêmasiyek heye lewra di avakirina koman de zaravayên kurdî hatine piştguhkirin. Di serdema yekem de sê, di ya duyem de çar bi temamî bo şêş koman, xebateke duzimanî ya birêkûpêk nehatiye birêvebirin. Ji ber ku di van koman de zarok li kurdî nebûne xwedî, alîkaran berê xwe daye tirkî.

Di xebata komî ya duzimanî de li gel serwestiya du zimanan -guhdarkirina bi tirkî axaftina bi kurdî an jî guhdarkirina bi kurdî axaftina bi tirkî-danûstandina bi hevkarên yekziman re û hevahengî jî girîng bû. Bi tecribeyên qonaxa piştewaniya psîko-sosyal ya zêdeyî 6 mehan hatiye tespîtkirin ku pêdivî bi perwerdehiya derbarê xebata komî ya duzimanî heye û divê di warê pirzimanîyê de mirov bîn hişharkirin.

Gava em rêjeya axaftina zimanan ya navmalî û ya di navbera alîkar û malbatan li gorî daneyên hevdîtînan malbatan binirxînin tê dîtin ku zarok di derdoreke pirziman de dijîn. Herçiqasî hima bêje kom axêverên kurdî û tirkî ne û her du zimanan jî fêr dikin, komeke berbiçav tenê axaftina bi tirkî tercih kiriye. Ev, serdana malbatan tîne bîra me. Endamên malbatê di nav xwe de bi kurdî diaxivin lêbelê di hevdîtînan de tirkî tercih dikirin. Herwiha dibe ku zarokên kurmançîaxêv ji dêvla ku zazakî; yê zazakîaxêv ji dêvla kurmançî bi kar bînin, tirkî bi kar anîbûn lewra tirkî zimanê ragihandinê yê hevpar e û her du kom jî pê dizanin.

Li gorî lêkolîna Handan Çağlayan ya bi navê “Kuşaklar Arası Dil Aktarımı” (Veguhastina Zimên ya Navnifşî), nifşê duyem ango dê û bav pirek in ku zimên vediguhêzin nifşê sêyem. Wî çaxî em dikarin bêjin ku rewşa ku zarok di nav malê de bi kurdî, li derve bi tirkî diaxivin windabûna zimên ya têkildarî duzimanîya kêmkar e. Ev zarok, ji ber ku zimanê wan yê dayîkê bo perwerdehiyê naye bikaranîn, kurdî bi qasî tirkî fêr nakin, naaxivin; an jî dibe ku bi sedema ku tirkî zimanê fermî ye û kurdî di qada gel de bêrewac e herçiqasî zanibin jî bi kar nayînin.

Hat çavdêrîkirin ku zarokan, ew rewşa ku zimanê dayîkê li dibistanê naye bikaranîn qebûl kirine û li vê derdora xwe ya ku “dişibe” dibistanê jî axaftina bi tirkî tercih kirine.

Alîkaran tespît kiriye ku lîstikên bi kurdî gelekî bala zarokan dikşînin û danûstandina duzimanî bo sazkirina qada bawerîyê gelekî karîger e. Nebezî, rêbazek ji yê serederîkirina trawmayên aloz e. Têkildarî vê gava zarok, çîrçîrok, pêkenok û stranên erdnîgariya xwe yê ku ji çanda devkî tîne, bi zimanê dayîkê guhdar dikin û ji yê din re dibêjin, xwe rehet hîs dikin û xurt dibin. Di heman demê de lîstikên ku di komê de fêr dibin û piştî fêrî hevalên xwe yê taxê dikin jî faktoreke girîng ji yê bihêzbûnê ye.

Danûstandina bi malbatan re

Me behsa avakirina cihekî pêşîwazîkirina mêvanên li cihê xebatê kiribû. Dê û bavên ku bi zarokên xwe re nedihatî, li vir derfeta ku berî xebatê

yan piştî xebatê bi perwerdekarên alîkarê koma zarokên xwe û xebatkarên tendirustiya derûnî re sohbe bikin bi dest dixistin. Herwiha bi berpîrsên rojê re dikarîbûn çaxê xebatê jî sohbe bikin. Di van hevdiînan de bi taybetî jinan dixwest xebatkarên tendirustiya derûnî bibînin. Di serdema yekem de rojên îne, di ya yekem de rojên îne û yekşemê bi temamî bi sîh jinî re hevdiînin komî hatine kirin. Xebatên komî di serdema yekem de jixweber, di ya duyem de birêkûpêk şeş hefteyan berdewam kiriye. Xebatên komî bêhtir perwerdehiyên bo danûstandina zarokan vedihewînin. Di van hevdiînan de serdema yekem sê; serdema duyem sê, bi temamî şeş jinan pêdiviya xwe ya piştevaniya derûnî aniye zimên û di jûra hevdiînan de bi derûnnasan re hevdiînin pêkanîne. Ev hevdiînin ku 4-12 saetan berdewam kirine bi serlêdana wan ya bo axaftina pîrsgîrêkên zarokan xwe dest pê kiriye. Di hevdiîninê ku li gorî pêdiviyê saz bûn de hat diîtin ku êşa têkildarî qonaxa şer, trawmayên wan yê derûnî yê berê derxistine holê. Her şeş jin jî di rewşeke wisa de bûn. Di hevdiînan de herçiqasî mijar zarok bin jî jinan fikrên xwe yê derbarê ewlehî/neewlehiya berî qonaxa şer jî anîne zimên.

Danûstandina bi dê û bavan re tenê ne ew bû ku li ser pîrsgîrêkên zarokan bê axaftin, piştevaniya derûnî bê kirin an jî li ser pîrsgîrêkên zarokan bê axaftin, piştevaniya derûnî bê kirin an jî dêûbav beşdarî şanoyê, çalakiyên dawîya serdemê bibin. Bo mînak; gava zarok birêkûpêk beşdarî xebatê nebûne; alîkar, bi telefonê li dê û bavên wan geriyane û derbarê wan de agahî standine. Gava danûstandina bi telefonê pîrsgîrêk çareser nekiriye, bo nimûne; di rewşa ku alîkariyeke taybet xwestiye an jî ji aliyê derûnî û hestî ve pêş neketiye de alîkaran serdana malê kiriye û di qonaxa piştevaniya psîko-sosyal de helwest û reftarên wî/ê yê di nav malê de nixandine.

Qonaxa rastlêhatinê û birêvebirinê ya trawmayên zarokan

Alîkarên xebatê yê ji qada tendirustiya derûnî, gava trawmayên zarokan xwe dane der, di warê serederîkirinê û birêvebirina qonaxê de piştgiriya perwerdekarên pêşdibistanê an jî alîkarên ji qada hûnerê kirine. Hemû hevkar, xebatkarên tendirustiya derûnî jî di nav de, gava xwe kêm hîs kirine û xwestine xwe bi pêş bixin; di hevdiîninê alîkaran de, di supervîzyonê de û nixandîninê hefteyî de li ser mijarê nîqaş kirine û fersenda ku pêşniyarên xwe binin zimên diîtin. Di perwerdehiya destpêka serdema duyem ya derbarê zarokên dûçarî trawmayê de alîkarên ku beşdarî perwerdehiyê bûn nemaze di warê midaxaleya bilêz de derfeta pêşketinê bi dest xistin. Piştî rastlêhatina trawmayên zarokan pêwîst e xebat li gorî merhaleyên jêr bê birêvebirin:

- Divê hemû zarokên beşdarî çalakiyan, derbarê zarok an jî zarokên trawmatîze de bîn hişyarkirin.
- Gava berdewamiya çalakiyan ne pêkan be divê alîkarên ji qada tendirustiya derûnî bi zarokan re di jûra hevdîtîne de hevdîtîneke taybet pêkbîne.
- Divê xebatkarê/a tendirustiya derûnî li gorî daneyên hevdîtîna taybet, berpîrsê rojê an jî heke pêwîst be dêûbavan bibîne û rewşê binixîne.
- Divê berpîrsên rojê li gorî çavdêriyên alîkar û dê û bavan piştî çavdêrikirî- neke ji nêzîk ve, berê zarokan bidin derûnnas û psîkiyatristan û derbarê qonaxê danûstandina bi dê û bavan re berdewam bikin.

Zanyarî û şiyana alîkaran nemaze di her du merhaleyên pêşî de girîng e. Di rewşeke wisa de şertê pêşî yê birêvebirina xebatê, sazkirina hevahengiya komê û hevkarî ye. Berpîrsên rojê jî di merhaleya sêyem û çarem de rê nîşanî alîkaran dane û serperîştîya qonaxê kirine.

Azmûna xebateke derbarê zarokên ku serboriyên me yek in û ew di vê jiyane de hestyartir in

a) Tebaya hestan

Piraniya alîkaran, di zaroktiya xwe ya salên goî de şahidiya qonaxa şer kiriye, koçber bûne an jî dûçarî trawmayan bûne. Yên ku bi serê xwe ew qonax nejiyane jî bi rêya derdorê an ragihandinê di heqê qonaxê de bûne xwedî agahî. Loma şerê li Baxler û Sûrê bo alîkaran bûye jinûvejiyîna berê. Ji ber vê, hem di hevdîtên malbatan de hem di danûstandina zarokan de carinan bi alîkaran re hestiyariyeke mezin daye der. Derbirînên zarokan yê bi hestiyarî trawmayên alîkaran yê zaroktiyê anîne bîra wan. Carinan helwesteke normal ya zarokan jî berê alîkaran daye serboriyên wan. Alîkarekî/ê ji yê/a koma 12-15 salî, kêliya ku xwestiye muzîka kurdî bide guhdarkirin û bandora wê ya li ser xwe bi vî awayî vedibêje: “Gava zarok ji min re got: “Muzîka tirkî lê bixe, bila ne kurdî mirdî be.” dûrketina min jî kurdî ya li dibistanê hat bîra min lewra min xwestibû mîna mamosteyên xwe baş bi tirkî biaxivim.”

Perwerdekarekî/e pêşdibistanê ku bo koma 4-6 salî alîkarî dikir, di dema supervîzyonê de bandora wêneyekî ku zarokan xêzkiriye ya li ser xwe anî zimên. Zehmetiya ku di derbirînê de dikişand hestiyariya wî/ê bi zelalî dida der. Herwiha, bo fêmkirina zarokan û midaxeleya di cihê xwe de tebaya hestan girîng e. Helwesta alîkaran ya têkildarî vê rewşê parikî bi jiyana hevpar re girêdayîye.

b) Asta bandorkerîya xebatê ya li ser alîkaran ya erênî/neyînî

Xebatên bihêzbûnê bandoreke erênî li ser alîkaran kiriye ku divê zarok di qonaxa xebatê de trawmayên alîkaran yê derbûyî ferq nekin û alîkar di heman demê de rêbazên serederîkirina trawmayên xwe bi dest bixin. Çaxê perwerdehiya amadekariyê û supervîzyonê hin alîkaran trawmayên xwe yê ku rû bi rû mane an jî yê duyemane parve kirin.

Alîkarekî/ê tecribeyeke xwe ya neyînî wisa anî zimên: “Lîstika ku em di perwerdehiya terapiya bi hûnerê de lîstin zaroktiya min anî bîra min. Li dibistanê nivîsandina min ne xweşik bû. Mamosteyekî/e min defter avêt text û ez jî li ser pêyekî sekinandim. Piştî wê rojê min bixwebawerîya xwe winda kir û min nikarîbû xweşik binivîsim. Di çalakiya Mamoste Ezgî de hat bîra min û gelekî bandor li min kir.”

Alîkarekî/e din jî anîye zimên ku ew bo beşdarbûna çalakiyên bi çavgirtinê dudilî maye û serborîyeke ne baş hatiye bîra wî/ê.

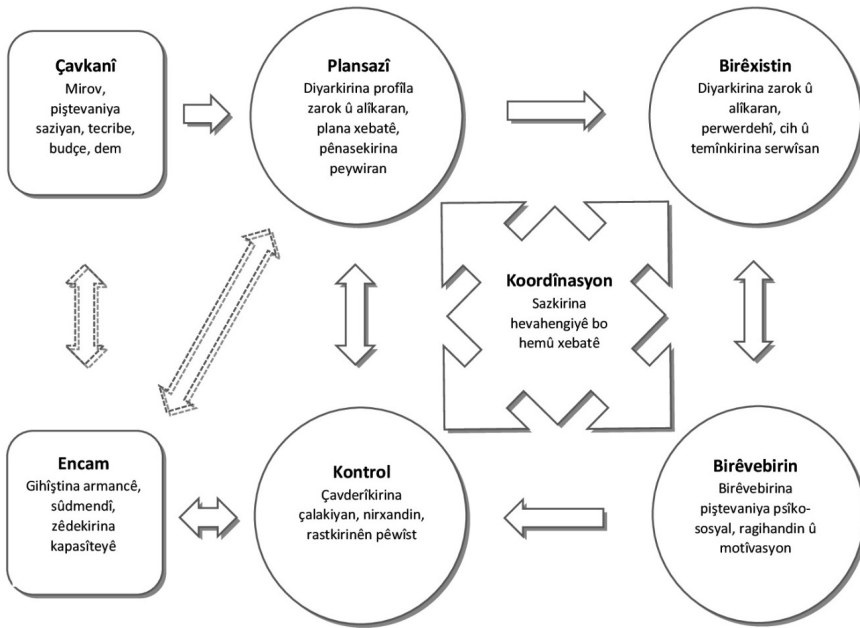
Di perwerdehiyan de li ser trawmayên curbicur, perwerdekarên bo alîkaran pêşniyar û nirxandinên xwe diyar kirine. Li gorî vê, em dikarin bêjin ku gava jî aliyê koma koordînasyonê û alîkarên din ve piştevanî bo kesên trawmatîze bê kirin, ew bêhtir şiyana serederîkirina trawmayên xwe bi dest dixin. Di heman demê de ew derbarê derkirina trawmayên zarokên koma xwe de jî xurt dibin û bo bidestxistina rêbazên serederîkirinê dibin alîkar. Hevdiîtinên alîkaran yê têkildarî vê rewşê yê komên hevsalî supervîzyonê û nirxandina çalakiyan ya hefteyî bo vê xwedî roleke mezin in.

Xebatên bihêzbûnê yê bo alîkaran bandor li ser têgihîştina zarokan jî kiriye. Bo mînak, di dema supervîzyonê de yekî/e ji xebatkaran danûstandina bi zarokan re ya ku li gorî pêdiviya xwe saz kiriye wisa anî zimên: “Bi supervîzyonê min jî tiştin bi dest xistin. Carinan min li gorî zanyariya xwe midaxaleyî zarokan dikir. Bo mînak, gava bi çêkên pêlîstok dilîstin, min ew hişyar dikirin.” Bi vî awayî alîkar lê hay bûye ku di xebatên xwe yê berê de bi ezîtiya dê û bavên ya parêzker nêzîkî zarokan bûye û di vê xebatê de bi piştevaniya ezîtiya mezinan, alîkarî bo geşepêdana ezîtiya zarokan ya xwezayî kiriye.

Li gel van hemûyan alîkar jî, di rêvebirina piştevaniya psîko-sosyal bo zarokan de di bin bandora helwesta zarokan ya erênî û neyînî de mane. Şanazî û kêfxweşiya piştî pêşangeh û pêşaneyan vê rewşê zelal dikin.

Nirxandina koma koordînasyon û rêxistinê

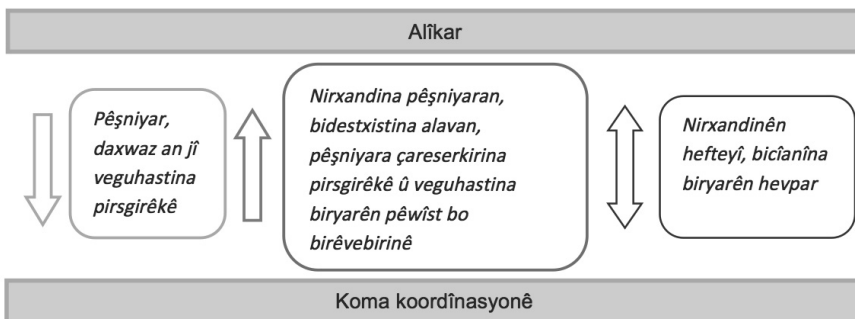
Di şemayên birêvebirina xebatê de xebat li gorî hin kategoriyan hatiye dahûrîn. Bikêriya koma koordînasyonê bo birêvebirinê, bi sernavên jêr hatiye nirxandin.

Şema 4: Şemaya birêvebirinê.

Çavdêriya koordînasyonê, mekanîzmaya lêvegerîn û piştewaniyê

Bi perwerdehiyên merhaleya amadekariyê peywendîya koma koordînasyonê û alîkaran hatiye sazîkirin. Pêkan e ku em bêjin danûstandina qels ya koma koordînasyonê û alîkaran ya di serê xebatê de bi xebata bihêzbûnê ya piştê, ber bi başiyê ve çûye. Gava kêmasiyan xwe daye der an jî ew îhtîmal derketiye holê, pêşniyarên alîkaran ji aliyê koma koordînasyonê ve hatine nirxandin û hevkarî hatiye sazîkirin. Gava derbarê birêvebirinê de pirsgirêk derketine piştgîriya alîkaran, mekanîzmaya piştewaniya koma koordînasyonê xurt kiriye.

Şema 5: Mekanîzmaya piştevanîyê ya koma koordînasyonê

Hewldan bo wê bûye ku di mekanîzmaya piştevanîyê ya koordînasyonê de hiyerarşî xwe nede der. Ji aliyê din ve, biryarên koma koordînasyonê yê derbarê karîgeriya xebatê ji hela alîkaran ve jî hatine pejirandin. Gava biryarên komê nehatine pejirandin qonaxa hevqanihkirinê dest pê kiriye. Bo mînak; raporên nirxandina hefteyî bi temamî hatine amadekirin lêbelê parvekirina devkî, li gorî pêwîstiyê bi înisiyatîfa alîkaran bûye. Bi şertê ku ne li dijî rêgezên xebatê be derfeta ku alîkar rêbaz û amûrên xwe bi kar binin hatiye dayîn. Di rewşa ku nirxandinên hefteyî têrî xebateke birêkûpêk nekirine de civînên berfireh hatine saz kirin û di van civînan de hevkarîya bo çareser kirina pirsgirêkan xwe daye der.

Siyana koordînasyon û plansaziyê

Di qonaxa amadekarî û plansaziyê de alîkar jî tevî nivîsandina projeyê û diyarkirina budçeyê bûn. Bi vî awayî rê li ber pirsgirêkên ku îhtîmal e derkevin pêşberî me, hat girtin, analîza rîskê hat kirin.

Di vê merhaleyê de pêşniyarên alîkarên ku beşdar nebûbûn an jî nikarîbûn beşdar bibin jî -pêkan be bo serdema yekem, ne pêkan be bo amadekariya serdema duyem- hatin nirxandin.

Gava em li merhaleyên birêvebirinê yê şemaya 4em bi tevayî binêrin dê bê dîtin ku herçiqasî hin pirsgirêk derketibin jî birêvebirin sazkar e. Em dê li jêr bi sernaveke din behsa van pirsgirêk û çareserîya wan bikin. Ji aliyê din ve, dîrketina jî şemaya demê ji koma koordînasyonê bêhtir bi guherbarên din ve girêdayîye: Hin xebatên bihêzbûnê, li gorî şert û wextê alîkarên ku ji derveyî bajêr tînin, hatin lidarxistin. Di destpêka serdema duyem de herçiqasî ku em nefikirîbûn jî li gorî pêdiviyê di hin qadan de perwerdehî hat saz kirin. Di her du serdeman de jî hin xebatên komî ji ber beşdarbûna zarokan ya ne birêkûpêk,

ji wextê diyarkirî zêde berdeyam kirine. Bi vî awayî amadekirina atolyeyên hûnerî nivîsandina raporê ya derbarê nirxandin û pîvanê jî hatiye taloqkirin.

Serpereştiya mekanîzmayê, bi hevkarîya alîkaran bo çavdêrîkirina çalakiyan, nirxandinê û rastkirinên pêwîst hatiye kirin.

Şiyana çareserkirina pirsgirêkan û jiheqderketina qeyranê

Bi vê sernavê, pirsgirêk û qeyranên derbarê xebatê û çareserkirin û jiheqderketina wan tê dahûrîn.

Em dikarin çend mînakên ku hatine dahûrîn bi vî awayî rêz bikin:

- Nebûna mercên guncav bo konteynirê
- Hindikayiya zarokan bo komê/an
- Bêpergaliya beşdarbûna zarokan
- Kêmbêşdariya civîn û xebatên bihêzbûnê
- Radestkirina hin raporên bi derengî an jî radestnekirina wan
- Qeyrana aborî

Nebûna mercên guncav bo konteynirê: Bikaranîna cihekî ewle û neguher bo sazkirina peywendiyên ku bi trawmayê hilweşiyane di piştevaniya psîko-sosyal ya bo zarokan de xwedî roleke mezin e. Bo vê, di merhaleya nivîsandina projeyê de bo sazkirina konteynirêkê budçe hat amadekirin. Ji aliyê din ve, di encama hevdîtinên bi şaredariyên navçeyên din de bo konteynirê cihekî guncav nehatiye dan lewra ji aliyê hikûmeta navendî ve di rêvebirina şaredariyan de guhertin pêkhatin. Daxwaza kirê bo erseyên milkî jî budçeya konteynirê zêde kir. Ji ber vê, wîlayeke bi bexçe bo qonaxa xebatê hat kirêkirin. Hinek ji budçeya konteynirê bo sazkirina hundirê wîlayê û hevdîtinên malbatan ku di projeyê de nehatibûn diyarkirin hat xerckirin.

Bêpergaliya beşdariya zarokan: Beşdariya zarokên nûhatî, nehatina hin zarokên tomarkirî û kêmasiya di lîsteyan de di serî de rê li ber beşdariya birêkûpêk girtiye. Danûstandina alîkaran bi dêûbavan re serpereştiya beşdariyê hêsan kiriye. Her alîkarî/ê lîsteya koma xwe çêkiriye û berpîrsên rojê bi rewşa dawî lîste radestî xebatkarê serwîsê kiriye. Di hefteyên dawî de ev pirsgirêk ji holê rabûye.

Kêmbêşdariya xebatên bihêzbûnê û civînan: Koma koordînasyonê û alîkar bi tevahî beşdarî perwerdehiyên amadekariyê yên derbarê naverokê bûne, lêbelê beşdariya supervîzyonê û hevdîtinên alîkaran ku li gorî komên hevsalî bo bihêzbûnê di serdema yekem de hatine sazkirin, kême e. Du guherbaran

bandor li vê kiriye. Yek; bangewaziya koma koordîasyonê ya nêzîkî birêvebirina xebatê ye û alîkar negihane xwe amade bikin. Ya din jî xebra alîkaran ji bangewaziyê çênebûye. Ji bo ku ev pirsgirêk di serdema duyem de jî xwe nedin der tarîxa hevdîtîninê alîkaran, perwerdehî û supervîzyonê di serê xebatê de hatiye diyarkirin. Bandorkerîya supervîzyonê li gorî hevdîtîninê alîkaran hatiye guhertin. Lewra di van hevdîtîninê li gorî komên hevsaî de pirsgirêk hatine tespîtîkirin û piştewaniya bo wan hatiye destnîşankirin. Gava alîkaran û koma koordîasyonê bersiv nedaye bangewaziyên civîninê derbarê çareseriyê, berpîrsên rojê di nîrxandinê hefteyî de talûkê nîşan dane û hewl dane zarokan pê nehesînin.

Radestkirina hin raporên bi derengî an jî neradestkirina wan: Hin raporên nîrxandinê sê mehî ku koma koordîasyonê ji alîkaran xwestine, an nehatine radestkirin an jî bi derengî ketine. Nivîsandina rapora giştî ku encameke şênber ya vê xebatê ye di hemû civîninê nîrxandinê yê hefteyî û yê din de di rojevê de bû lewra ew girêdayî van raporên hefteyî ye. Ev pirsgirêk bi giştî hatiye çareserkirin û qonaxa nivîsandina rapora giştî ji aliyê komekê ku kurdî (kurmançî-zazakî) û tirkî dizanin ve hat birêvebirin. Di vê komê de hem koma koordîasyonê hem alîkaran cih girtiye.

Qeyrana aborî: Bi sedema ku Lijneya Zarokan ya Konseya Bajer û DîSA bi pirsgirêkên aborî re rû bi rû mane mesrefa ku di dawîya mehê de dihat dayîn carinan bi derengî ketiye û nexweşî ketiye navbera koma koordîasyonê û alîkaran. Koma koordîasyonê derbarê veguhastina pirsgirêkan de zelal tevgeriyaye, bo jiheqderketina qeyranê pêşniyar hatine kirin û bi piştgiyariya alîkaran, her kesî xebata xwe ya normal berdeham kiriye.

Awayên ragihandinê

Weke ku me li jor jî behs kiribû mekanîzmaya biryargirtinê û qonaxa bicîanîna biryaran di hemû merhaleyan de bi hevkarîya alîkaran hatiye birêvebirin. Di xebatên bihêzbûnê û hevdîtînan de me hewl daye bi wekhevî derdorekê saz bikin û rê li ber hiyerarşiyê bigirin.

Danûstandina koma koordîasyonê û alîkaran bi rêya aplîkasyonên tora civakî, telefon û civînan hat sazîkirin.

Bi rêya aplîkasyonên tora civakî bangewazî û pêşniyar gihane hemû alîkaran û bi lêvegerîn û fikren wan, mekanîzmaya biryargirtinê xurt bûye. Pirsgirêkên ku bi rêya aplîkasyonan nehatine çareserkirin an jî mijarên ku mercên guncav dixwazin, bûne rojeva civînan.

Nirxandina asta bandorkeriya xebatê

Naverok, rêbaz û amûr

Asta bandorkeriya bernameya ku ji sê merhaleyan pêktê di şemaya jêr de tê nirxandin:

Merhale	Pêkhatina hez û baweriyê	Lêhaybûn	Bixwevehatin û jinûvesazî
Armanç	<i>Sazkirina qada danûstandin û baweriyê bo cihê xebatê, alikaran û zarokan</i>	<i>Lêhaybûna hestan, watedarkirina serboriyan, rûbirûbûn</i>	<i>Bidestxistina bixwebaweriyê bo serederîkirina pirsgirêkan, sazkirina hesta berpirsyariyê</i>
Naveroka çalakîyan	<i>Çalakiyên hevnasînê (derbarê bibîranîn û bikaranîna zimanê laşî), navlêkirina komê, diyarkirina strana komê, amadekirina qada hevaltiyê û nivîsandina rêzîkên diyarkirî li ser darê (zarok rêzîkan diyar dikin), piştevaniya rêzîkan bi perwerdehiyê, listikên ku zarokan digihînin heu yê têkildarî baldarî û çavdêriyan</i>	<i>Rolgirtina bi rêya maske û quqlayan, çêkirina peykeran bi kîl û hevîrê listikê, watedarkirina hestan bi rêngan û diyarkirina danûstandina wan bi laş re, veguhastina muzîkê bo wênayan (ev bi armanca ku zarok hestên xwe bidin der tê kirin), parvekirina serboriyên curbicur</i>	<i>Amadekirina rojnemeyê (komên biçûk vê dikin), şîrovekirina straneke naudar (divê beste bê guhertin) û performansa li ser dikê, nîgarkirina cihana zarokan ya xeyalî ku pêwendîya bi zarokan re xurt dikin, hêviyê didin û şiyana çareserîya pirsgirêkan ya komî û takekesî bi pêş dixin</i>
Armanca çalakîyan	<i>Sazkirina hevahengîya komê, jinûvesazkirina peywendiyên ku bi trawmayê hilweşiyane</i>	<i>Lixwehaybûn, hişyarkariya li hember rewşa kesên din, empatî</i>	<i>Geşepêdana bixwebaweriyê bo ku bikaribin cihaneke mercên aştîxwaz ava bikin</i>
Destkeftiyên ku tînan armanckirin	<i>Di navbera zarok û alikaran de peywendiyên dilovanî pêkhatin. Zarokan his kir ku ne bi tenê ne. Hevalên nû nas kirin.</i>	<i>Hestên xwe bi heval û alikaran re parve kirin. Li hevalên xwe guhdar kirin û qebilyeta xwe ferq kirin.</i>	<i>Şiyana çareserkirina pirsgirêkan (bi serê xwe yan komî) bi dest xistin, di rewşa dubarebûna trawmayê de derfetên serederîkirinê bi dest xistin.</i>
Amûr	<i>Guhdarkirina muzîkê, wênesazî, listik û rêbazên dramaya afirînê</i>	<i>Guhdarkirina muzîkê, gotina stranan, xebatên rîtmê, dans, govend, wênesazî, peykersazî, listik û rêbazên dramaya afirînê</i>	<i>Gudarkirina muzîkê, gotina stranan, xebatên rîtmê, dans, govend, wênesazî, listik û rêbazên dramaya afirînê</i>

Şema 6: Dahûrîna bernameya ku ji sê merhaleyan pêktê.

Di dema xebatên piştgiriya psîko-sosyal de hem ji bo zarokan û hem ji bo koma xebatê li gor bernamêyê çalakîyên curbicur jî hatine saz kirin. Serdema pêşî, di çerçoveya merhaleya saz kirin û jinûveavakirinê de li gor beşdarbûna her komê serlêdanên Zarok Tv pêkhatine. Ji bo hemû komên serdema pêşdibistanê, li bexçe çandîniya çilekan hatiye kirin. Weke çalakiya xatir-xwestinê, ji aliyê koma Şanoya Şibak ve lîstikek hatiye lidarxistin. Serdema duyem, di çerçoveya merhaleya watedarkirin û lêhaybûnê de pêşaneyê lîstika ku ji aliyê koma Şanoya Diyarbekirê ve bûye hatiye pêkanîn. Di çerçoveya merhaleya saz kirin û jinûveavakirinê de konserên Koma Hîvron û Koma Jinên Dîn hatine lidarxistin. Hemû kom tevî van çalakiyan bûne û ji bilî van çalakiyan li mekanên cihê hemû beşdarvanan hatine cem hev. Vê yekê motîvasiyona zarokan zêde kiriyê.

Di şemaya jêr de xebat û naveroka atolyeyên hûnerê û encamên bidestxistî hatine berhev kirin.

Atolye	Muzîk	Pêşdibistan	Wênesazî	Şano
Roj	Şemî	Yekşem	Şemî-Yekşem	Şemî-Yekşem
Hejmara atolyeyan	1	1	2	2
Naverok	Pêkanîna yekîtiya komê bi rêya dansên gelerî, xebatên rîtmê, gotina stranên bi koroyê re duzimanî	Wênesazî, karê bi destan, çêkirina peykeran ji hevîrê lîstikê	Wênesaziya tematîk, çêkirina peykeran ji kîlê, qolaj ji alavên xwezayî, boyaxkirina textik û kevîran	Egzersîzên jixweber, dansa hevdemî
Encam	Konser	Pêşangeh	Pêşangeh	Şano û dans

Şema 7: Atolyeyên hûnerê

Gava tê nîspetkirin, tê dîtin ku ji koma zarokên 12-15 salî ku tevî xebatê bûne bandora çanda populer li ser zarokên Sûrê bêhtir e. Zarokên ku ji Baxlerê hatine jî bêtir nezîkî zimanê dayîkê ne û di heman demê de hişyarkeriya çandî bi van zarokan re bêhtir li pêş e. Çavdariyên hevpar jî diyar dikin ku zarok li xebatên ku hene xwedî derdikevin, ji ber wextê kêm bi gilî û gazin in û xweifadekirina bi rêyên hûnerî motîvasiyon û hewldana wan zêde dike. Di atolyeyên hûnerî de mebest ew e ku potansiyela zarokan ya hûnerî bê derkirin û hişyarkeriya wan a çandî bê xurtkirin. Ji ber vê di encama atolyeyên hûnerî de pêşangeh, konser û pêşaneyên ku pêkhatine bandoreke

mezin li zarokan û motîvasyonê zarokan zêde kiriye. Tevlîbûna van çalakiyan ya endamên malbatê faktoreke diyarker e.

Zarokên ku tevlî şanoyê bûne, an berê tu carî şano ne dîtine an jî kêman caran li şanoyekê temaşe kirine. Li hemberî van hemûyan jî tê dîtin ku zarok ji bo hîn bibin pîr bi hewes in lê hayê wan ji potansiyel û qabiliyetên wan nîne. Lewra armanca xebatê ya yekemîn ew e ku zarok xwe û potansiyela xwe ferq bikin, armanca duyem jî bûye agahiyên bingehîn yê şano û dramayê ku pêşkêşî zarokan bikin.

Hemû atolyeyên hûnerê di roja xwe de ji bo pêşane û pêşengehan hatine amadekirin. Berî pêşaneyê, zarok bo pirsgerêkên ku dê di pêşeneya performansa li hember civakê de derkevin, hatine hişyarkirin û armanc ew e ku zarok xwe kêman hîs nekin û xemê nexwin. Zarok serê pêşî bi kelecana bûbin jî lîstîk û konser berdewam kirine û qedandine. Di dawiya pêşaneyê de zarokan performanseke ku perwerdekarên hevî nedikir pêşkeş kirine. Zarokan di dema pêşengehê de ji malbatê û hevalên xwe re bi serbilindî behsa berhemên xwe kirine û xwe îfade kirine. Bi vî awayî bi xebatên ku hatine kirin re baweriya zarokan bi wan hatiye û bi berhemên ku çêkirine, hem hesta serkeftinê hîs kirine û hem jî ji aliyê derdora xwe ve weke kesayetiyeke girîng hîs kirine.

Dem

Xebata piştewaniya psîko-sosyal ji bo komên zarokan heftê du saet û nîvan di 12 hefte û serdeman de pêkhatiye. Bi giştî hatiye dîtin ku ev wext têra bernamêyê dike. Di hin koman de ji ber ku zarok birêkûpêk tevlî bernamêyê nebûne wextê bernamêyê hatiye dirêjkirin ji bo ku bernamê ne awiqe û biber derbas bibe. Di hin koman de jî hatiye dîtin ku pêwîstiya zarokan bi demêke dirêjtir heye. Bo mînak; xebata komên pêşdibastanê, bi pêşniyarên alîkaran çend hefteyan hat dirêjkirin. Atolyeyên hûnerê heftê 3 saetan, 8 hefteyan berdewam kiriye. Perwerdekarên ji bo ku wextên xwe biber derbas bikin ev yek di bernamêyên xwe de kirine.

Gava ku hemû qonax tê nirxandin mirov dikare bibêje ku wextê xebatê ji bo lidarxistina bernamêyê xwedî roleke girîng e.

Bikêrhatîbûn hem bo alîkar hem bo zarokan

Li jor hejmara zarokên ku tevlî xebatan bûne hatibû dayîn. Xebata piştewaniya psîko-sosyal serdema yekem bi 209, serdema duyem bi 224 zarokan dest pê kiriye û serdema yekem 169, serdema duyem ji 171 zarok bi awayekî rêkûpêk

tevlî van xebatan bûne. Di serdema yekem de 433 zarok di wextên cihê de tevlî xebatan bûne û 340 zarokî jî ji bernameya piştevaniya psîko-sosyal bi temamî sûd wergirtine.

Bandora erênî ya xebatê ya li ser zarokan, hem ji raporên nirxandinê yê çavdêr ku her hefte ji aliyê alîkaran ve hatine girtin û hem jî ji lêvegerînên dêûbavan geşedana zarokan bi awayekî şênber hatiye dîtin. Li gor lêvegerînên dêûbavan, zarok bi kêf û xweşî hatine malê. Ji bo kurtedemekê be jî zarokan derdên xwe ji bîr kirine û hinekî rehetî dîtine. Ji bilî vê, hin dêûbavan ragihandine ku mamosteyên zarokên wan ji wan re gotiye ku zarokê wan bêhtir tevlî dersê dibin û bi hevalên xwe re li hev dikin. Ev lêvegerînên dêûbavan bandoreke erênî li alîkaran û koma koordînasyonê kiriye.

Herwiha di civîn, hevdîtinên alîkaran yê li gorî komên hevsalan û supervîzyonê de piraniya alîkaran diyar kiriye ku “hestên wan û yê zarokan yek in” û “heman hestan bi wan re rû daye.” Li gel zarokan alîkar û koma koordînasyonê jî xwe baştir hîs kirine.

Yek ji sedema ku alîkar xwe rehet hîs kirine jî ew e ku ji aliyê zarokan ve hatine pejirandin. Dema ku zarok bi awayekî bextewarî û kelecana hatine, alîkar hem bi karên xwe şanaz bûne û hem jî dîtine ku motîvasyona wan bandor li zarokan jî kiriye.

Bi rêya dêûbavan û pêşniyarên alîkaran têkilî bi zarokên ku di her du serdemên pêşî de piştevaniya psîko-sosyal standine hatiye danîn. Ji ber ku dêûbavan xwestiye ku zarokên wan tevlî atolyeyên hûnerê bibin, em tê digihîjin ku xebata 12 hefteyan bikêrhatî ye. Hejmara zarokên ku tevlî komên atolyeyê bûne 55 in. Di qonaxa plansaziya xebatê de faktora herî diyarker ya ku dihêle hejmara zarokan ji 120an dakeve 55an ew e ku ji bilî xebata piştevaniya psîko-sosyal bi mebesta ku atolyeyên hûnerê berheman bidin hatiye plansazîkirin. Ji ber vê ji bo 6 atolyeyan ku di 8 hefteyan de hatine lidarxistin, li gorî tevlîbûna zarokan ya birêkûpêk her atolye li gorî naveroka xwe ji bo 6-15 zarokan hatiye amadekirin. Qonaxa atolyeyên hûnerê û berhemên ku derketine holê di heman demê de xebata piştevaniya psîko-sosyal ya ku di her du serdemên pêşî de bûye, hiştiye ku bandoreke erênî li ser zarokan kiriye.

Asteng

Çavdêriyên ku di qonaxa xebatan de û tespîtên ku di bin beşên hevdîtinên malbatan de hatine kirin; berdewamiya qonaxa şer û pevçûnan ji hin aliyên

ve rageşiyê diafirîne. Metirsiya ewlehiyê ne tenê ji bo malbatên ku berê zarokên xwe didin karûbar, ji bo kesên alîkar jî faktoreke neyînî ye. Dema ku zarok bi serwîsê tîn cihê xebatê, çend caran ji aliyê hêzên ewlehiyê ve tîn rawestandî û kontrolkirin, ev jî di qonaxa rewşa awerte de kesên ku bi BHQyê ve ji karên xwe hatine dûrxistin û ketine ber lîpîrsînê ji bo xebatên psîko-sosyal yê ku di qonaxa şer û pevçûnan de tîn kirin dibe asteng. Li gorî navenda bajêr cihê xebatê, herçiqasî jî bo zarokan nebe pîrsgîrêk jî ji bo alîkar û koma koordînasyonê hêmaneke zehmetiyê di xwe de vedihewîne.

Em dikarin astengiyên cih wisa rêz bikin:

- Ji ber deriyê jûra ku ji bo koma pêşdibistanê 4-6 salî hatiye terxandin tunebû; cihê xebatê bi rêya salonê ber bi derenceyan ve vedibe, ev jî kontrola zarokan zehmetir dike.
- Di qonaxa duyem de dinya germ bibû, lê di her jûreyê klima nehatibû terxankirin. Ji ber vê yekê dema ku dinya germ bû xebat li hewşê dihat kirin (Nêrîneke ku klîma ji bo tendirustiyê bandoreke neyînî dike heye. Wekî din jî li ser alternatîfa cemidîbûnê nefikirîne).

Derfet

Ku em behsa derfet û şert û mercên xebatên bikin, em dikarin bibêjin ku cihê xebatê dûrî cihê şer û pevçûnê bû û aram û di ewlehiyê de bû. Di navbera cihê xebatê û mala zarokan de serwîsa bi plaqeya "S" dixebitî û ev jî faktoreke alîkar bû. Ji ber ku cihê xebatê pîr nêzî nexweşxaneyê bû ji bo qezayên ku pêkan e, zarokan xwe di ewlehiyê de hîs dikirin. Derfeteke din ji ya cihê xebatê, ew bû ku hewşa wê hebû.

Ji ber ku berpirsyarên cihê xebatê bi awayekî pisporî dixebitî û bi dilovanî karên xwe dikirin, ev jî ji aliyê zarokan ve dihat pesnandin. Ji ber ku zarokên wan jî di koma alîkar ya psîko-sosyal û atolyeyên hûnerê de cih girtin; ev hem ji bo wan hem ji bo zarokên wan faktoreke erênî bû.

Ji ber ku xebatên bihêzbûnê ji aliyê perwerdekarên pispor ve dihatin kirin, derfet dida alîkaran ku berî bi zarokan re bixebitin amadekariyê bikin û zanyarî û destkeftiyên xwe geş bikin.

Hem amadekarî û plansazî hem jî di qonaxa xebatê de me alîkariya gelek saziyan stand û ji bo xebatan jî hebûna amûr û teknîkan xebatên me hêsantir û berhemdartir kir.

Dane û çaudêriyên derbarê zarokan

Guherînen nîşêtên derbarê trawmayê yên ku berê hatine çaudêrikirin

Hûn dikarin di stûna jêr de nîşêtên trawmayê yên ku di hevdîtinan de malbatan diyar kiriye; di stûna li rex de temenê zarokan û di bin wê re jî bê ka ev nîşêt li gorî temenê wan bi çend zarokan re tên xuyakirin, bibînin.	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Koyî giştî
Bêpergalîya xewê (bêxewî, tirsî ji xewa bi serê xwe, kâbus, mijûliya bi xewnan di nava rojê de)	16	15	9	11	9	9	11	6	7	8	5	5	111
Şikayetên fîzîkî ji êşa zik û serî	2	6	3	3	2	5	6	3	4	2	0	0	36
Axaftinên li ser xwetawanbarkirinê	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	3
Zehmetiya konsantrasyonê, pirsgirêkên baldariyê	3	1	6	6	3	2	5	3	4	1	0	2	36
Kêmbûna zîrekîtiya akademîk	0	3	3	6	6	5	8	3	6	3	3	1	47
Axaftinên li ser bêhêvîtiyê	2	3	5	2	4	1	3	0	2	1	1	1	25
Nerazibûn, reftarên bihêrs û har	8	10	11	6	12	6	11	9	7	6	6	2	94
Xweizolekirin, îzolasyona hestî û civakî	3	4	5	4	8	4	4	6	7	6	2	1	34
Destpêkirina tirsî ji tiştên ku berê ji wan neditirsîya	17	18	14	9	17	11	14	13	15	5	5	5	139
Reftarên ku zirarê didin wan û kesên din	1	1	5	3	2	1	4	1	2	1	2	1	24
Zehmetiya ku hevaltîyê bike û bidomîne	0	4	2	4	1	0	3	2	1	1	0	0	18
Bixwederîtin, tilîmijtin	3	5	7	9	3	3	2	2	3	3	1	1	42
Xwarina neynûkan, gezkirina lêvan	1	3	2	0	3	0	1	0	0	1	2	0	13
Girî	3	2	1	2	0	3	1	0	1	2	1	0	16
Pirsgirêkên hevahengiyê yên têkildarî derdorê	1	1	1	0	2	1	0	1	2	1	0	0	10
Zehmetiya axaftinê, lalîkî	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	2	0	8
Dîtina şer di xewnan de	0	0	0	1	1	0	1	2	1	1	0	0	7
Dijûnkerî	1	1	0	0	0	1	0	0	0	2	1	0	6

Pirsgirêka xweîfadekirinê	0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	5
Lebta zêde	1	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	5
Xeyal û	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Leyistina listikên derbarê şer	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Hertim behskirina moşekan	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Hewldana bo watedarkirina rûdanan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Tirsa ji çûna destavê, dixwedgirtina mizê	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Lerizîn	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Bêpergalîbûna xwarinê	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Axaftina xwe bi xwe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Xemgînîbûna derbarê bibîrhatina şer	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Xwînîbûna bevilê	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kolana neynûkan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Panîk atak	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Şema 8: Nişêtên derbarê trawmayê yên ku li gorî temenê zarokan ji daneyên hevdişinê bi malbatan re hatine derxistin.

Destpêkirina tirsa ji tiştên ku berê ji wan neditirsyan

Li gorî hevdişinê malbatan yên destpêka xebatê, pêkan e mirov bêje tiştê ku herî zêde bi zarokan re peyda dibe tirs e. Êrişkarî, pirsgirêkên axaftinê, girî, bixwedemîztin, bêpergalîya xewê hin reftar in ku ji ber tirsê rû didin. Tirs ne hestek e ku tenê bi zarokan re peyda dibe, endamên malbatê jî ji vê hestê ne bêpar in. Tirsa ku bi şev ji reşayiyê, ji mayîna bi serê xwe, ji polis û leşkeran, ji dangan, ji windakirina dayîka xwe, ji destpêdanê dide der; li gorî agahiyên dêûbavan di qonaxa xebatê de bi piranî winda bûne. Herwiha alîkaran berê zarokên ku ji vê rewşê rizgar nebûne dane psîkiyatristan.

Reftarên tundîtijiyê;

Em dikarin reftarên weke nerazîbûn, hêrsbarî, harî, dijûnkirin û zerardayînê xwe û kesên din di bin vê sernavê binirxînin. Li gorî agahiyên dêûbavan ev reftar li hemberî xwişk û birayan xwe didin der lê carinan jî li hember dêyan jî tîna çavdêrîkirin. Dayîkekê diyar kiriye ku zarokê/a wê jê re gotiye; "Xwezî te min neaniya dinyayê, ji bo çî te ez anîm...?" Li gel ku hindikî hat tespîtîkirin

jî xwarina neynûkan, gezkirina lêvan û kolana neynûkan jî hin nişêt in ku zarok zerarê didin xwe.

Di qonaxa xebatê de dê û bavên ku di vî warî de pirsgirêkan dijîn û dixwazin alîkariyê bidin zarokên xwe derketin pêşberî me. Bo mînak; derbarê giriyê zarokan de, bo dêûbavan pêşniyar hatin kirin lewra hin zarok dixwazin bi girî tiştêkî bi dest bixin, hinek jî zirarê didin xwe.

Hat çavdêrîkirin ku reftarên tunditujî yên têkildarî trawmayê di qonaxa xebatê de bi piranî ji holê hatin rakirin. Bi zarokên ku alavên xwe yên lîstikê (qelem, jêbir û hwd.) bi hevalên xwe re parve nakin, di dawiya xebatê de hesta parvekeriyê xurt bû.

Zarokên êrişkar û dijûnker, bi piştevaniya alîkaran ber bi başiyê ve çûn û ji hevalên xwe yên ku dilê wan hiştine lêborîn xwestin.

Bêpergaliyên xewê (bêxewî, tîrsa xewa bi serê xwe, kabûs, mijûliya bi xewnan di nava rojê de)

Di nav nişêtên nexweşiya stresê ya piştî trawmayê de ya di serî de bêpergaliya xewê ye. Hilcinîqîna ji xewê, rabûna bi girî ji xewê, ranezana bi serê xwe, kabûs û xewnên derbarê derbarê şer hin nişêtên vê ne. Xebatkaran berê zarokên ku nikarin pirsgirêkên xwe çareser bikin da derûnnas û psîkiyatristan.

Zehmetiya konsantrasyonê, pirsgirêkên baldariyê û kêmbûna zîrekîtiya akademîk

Ev nişêtên ku dê bandorê li jiyana zarokan ya pêşerojê bikin, bi awayekî erênî guherîn. Hevdiîtinên ku bi malbatan re hatin kirin û çavdêriyên mamosteyan vê rewşê destnîşan dikin. Herwiha alîkaran jî di raporên xwe de diyar kirine ku geşedan bi zarokan re çêbûye.

Xweizolekirin, izolasyona civakî û hestî

Zarokên ku berî piştevaniya psîko-sosyal şermok bûn û nikarîbûn xwe îfade bikin, piştî xebatê bi pêş ketin. Zarokên ku di destpêka xebatê de ji quncikan li çalakiyan dinêrîn bi demê re tevî xebatê bûn. Zarokên ku rewşa wan veguherî di atolyayên hûnerê de cih girtin. Bi çalakiyên hûnerî û bi hilbirinê zarok bi pêş ketin.

Lebta zêde

Hejmara zarokên xwedî lebata zêde yên di koman de ji ya ku di hevdîtinên malbatan de hatibû tespîtkirin pirtir e. Alîkaran nemaze di qonaxa şer de di warê ku van zarokên ku li Sûrê rûdinin tevî xebatê bikin, zehmetî kişandine. Loma çalakîyên ku hatine kirin li gorî derkirina vejeniya zarokan hatine lidarxistin. Gava bo van zarokên ku bandorê li hevalên xwe yên komê jî dikin wezîfa hatiye dayîn û berpirsyarî li wan hatiye barkirin, beşdariya wan zêde bûye û hevahengîya komê hatiye sazîkirin.

Guherînen têkildarî çûna tuwaletê û xwarinê, lêvegerînen weke tilîmijînê

Bixwedêrtin, tirsî ji çûna tuwaletê ya bi serê xwe, bixwedegirtina mîzê hin guherînen têkildarî vê qonaxê ne.

Zarokên bêpergaliya xwarinê bi wan re heye, xwarin û vexwarinên weke ava pirteqalan, limonata an jî çaya sar û mêwe, çerez, sandewîçên malê, borek û poxaça yên ku bo wan tîn dayîn bi kêfxweşî xwarine. Xebatkaran berê zarokên ku bêpergaliya xwarinê bi wan re dewam kiriye dane psîkyatrîstan.

Zarokên ku ditirsîn bi serê xwe herin destavê bi hevalên xwe re çûne û deriyê qedemgehê vekirî hiştine. Gava di qonaxa xebatê de rêbaza serederîkirina vê tirs û sawa ku bandorê li hemû reftarên dike, fêr bûbin, guherînen erênî bi wan re çêbûne.

Bêhêvîti, axaftinên têkildarî xwetawanbarkirinê

Di hevdîtinên malbatan de bi zarokan re axaftinên weke “Xwezî ez miriba, ez xelas nebûma” û “Em dê nikarin weke berê bijîn.” Yên ku bêhêvîti û xwetawanbarkirinê vedihewînin yên têkildarî trawmayê hatin çavdêrîkirin. Li gorî agahiyên dêûbavan, ev nişêti piştî xebatê wînda bûne.

Sewesdariya têkildarî rûdana trawmatîk, hertim axaftina derbarê rûdanê, lîstikên têkildarî rû danê

Li gorî ku dê û bavan diyar kiriye “bibîrhatina wê kêliya şer û xemgîniya têkildarî vê”, lîstikên têkildarî şer”, “hertim behskirina moşekan”, “helwesta watedarkirina rûdanan”, “xeyal û halûsînasyon” hin nişêti in ku di çalakiyan bi awayên cuda rû dane. Lîstikên tunditujîyê vedihewîne nehatibin lîstin jî hinek zarok reftarên têkildarî şer nişan dane û peyvên mirinê, kuştinê ve eleqedar bi kar anîne. Gava alîkar di vî warê de bi serneketine berê zarokan dane psîkiyatristan.

Guherînên ku di dema xebatê de dikarin rasterast bên çavdêrîkirin

Derbirîna hestan, reftaran û guherîna asta beşdariya çalakiyan

Di her du qonaxan de jî hefteyên pêşî bi hin zarokan re hin reftar û rewşên hestî ku qalib girtine hatin çavdêrîkirin. Li gel ku ji van helwestan hinek têkildarî trawmaya aloz in hinek jî bi geşedana takekesî û kesayetiyê ve girêdayîne:

- *Xweîzolekirin*
- *Lebta zêde*
- *Hêrsbarî*
- *Girî*
- *Nerazîbûna ji dorhêlê*
- *Bergîriya li hember veqetandina ji dê*
- *Hestyariya zêde*
- *Tirsa ji dengê bilind*
- *Tirsa ji mayîna bi serê xwe*
- *Tirsa ji xerîban*
- *Redkirina trawmayê*
- *Bixwedemîztin*
- *Beşdarnebûna çalakiyan û helwesta astengkirina xebata komê*

Em dikarin bêjin ku bo van rewşên hestî û reftarên qalibî gelek guherbarên weke xerîbî, şermokî, hîsa neewlehiyê, dûçarbûn an jî şahidbûna tunditujiyê, berpirsyarî, darizandin, rexnelêgirtin, xwetawanbarkirin, xwekêmdîtin, xwemezindîtina ji hevsaliyên xwe û pêdiviya bi peywendî û dilovaniyê bi hev re an jî bi serê xwe diyarker in.

Di xebatên komî de alîkaran bo beşdarbûnê cesaret daye zarokan, rêbazên danûstandinê yên cuda nîşanî wan dane û berpirsiyariya wan ya di çalakiyan de teqdîr kirine û xwestine bi vê, bi hevsaliyên xwe re li hev bikin û hesta wan ya bixwebaweriyê geş bibe.

Bi xebatê re, di reftarên zarokan de guherînên erênî pêkhatine û zarok li gorî destpêkê bêhtir bi kêfxweşî tevli çalakiyan bûne. Pirsgirêkên weke girî, bergîriya li hember dūrketina ji dê û bixwedemîztinê ku bêhtir bi zarokên 4-6 salî re tîn dîtin, di qonaxa xebatê de hatine çareserîkirin.

Zarokên ku naxwazin bi tena serê xwe bimînin û ji xerîban ditirsin bi çalakîyên nav komê êdî baweriya xwe bi heval û alîkaran anîne.

Di çalakîyan de gudarkirina muzîkê, gotina stranên an jî xebatên rîtmê cihê bîranînên neyînî girtiye. Bi vê rêbazê armanc ew e ku zarokên ku ji dengên bilind ditirsin û nikarin rehet biaxivin ber bi başiyê ve herin.

Zarokên ku behsa qonaxa şer nekirine an jî nexwestine herin herêma şer angî Sûrê, bi qonaxê re bi trawmayên xwe yê ku înkârî dikin re rû bi rû bûne û rêbazên serederîkirina trawmayê bi dest xistine.

Zarokên ku ditirsin di cihên weke qedemgeh û lawaboyan de bi serê xwe bimînin, fêrî mayîna bi serê xwe ya li deverên girtî bûne.

Guherîna berev başiyê ya hest, raman û reftarên ku tunditijiyê vedihewînin

Pevçûna bi zarokên komê, şikandina alav û pêlîstokên çalakîyan, xêzkirina wêneyên derbarê şer hin reftarên êrîşkar û hêrsbar in ku bi zarokan re hatin çavderîkirin. Bi alîkariya hevdiîtinê taybet di rêjeyê de bilind de guherîna erênî pêkhatin. Herwiha, zarokê/e ji koma şanoyê zor li hevalê/a xwe yê/a koma biçûkan kiriye. Gava em vê bînan bîra xwe em dikarin bêjin ku bo tunekirina reftarên tunditujî piştevaniya psîko-sosyal ya sê mehî bi serê xwe ne têker e.

Zarok di nav malbatê de, li dibistanê û di nav hevalên xwe de an jî li derdorên din yê civakî bi tunditujiyê re rû bi rû dimînin an jî şahidiya wê dikin. Pêwîst e bo testpîtkirina van trawmayên aloz û sedema wan; berastengkirin û çareserîya wan rêbazên nû bînan bidestxistin.

Guherîna di şiyana xweîfadekirinê de

Zarokên ku nikarîbûn xwe îfade bikin û di axaftinê de zehmetiyê dikişandin an jî helwestên êrîşkar nîşan didan di dawîya xebatê de gelekî guherîn û ber bi başiyê ve çûn. Awayên xweîfadekirinê yê ku di çalakîyên hûnerî û lîstîkan de dihatin bikaranîn, şiyana xweîfadekirina zarokan geş kir. Atolyeyên hûnerî bo vê, mînakên berbiçav in.

Bêhizûrî

Di rojên pêşî de hin zarokan gelekî li ber xwe dida ku yê nêzî wan jî bi wan re bin. Gava yê nêzî wan hefteyekê bi wan re nedihatîn, bêhizûr dibûn. Gava yê nêzî xwe li cem xwe didîtin xwe di ewlehiyê de hîs dikirin. Bi xebatê re van zarokan hevalên nû ji xwe re dîtin û reftarên wan bi awayekî erênî guherîn.

Di hin çalakiyan de bi çend zarokan re bêhizûrî hat çavdêrîkirin. Bo mînak; kêfa hinek zarokan ji hevîrê lîstikê re nehatiye û hinekan jî bi sedema ku dê zêde midaxele li wan bê kirin xwe di lîstikên qerebalix de aram hîs nekirine. Li gor pêdiviyên zarokan di çalakiyan de guherîn pêkhatine û hewl hatiye dayîn ku bo her zarokî/ê derdoreke ewle bê sazîkirin.

Girêdana zêde ya bi heyberên naskirî ve

Nemaze bi zarokên ku nasên xwe û qada xwe ya lîstikê winda kirine re hatiye çavdêrîkirin. Dibe ku bi koçberiyê re girêdana neyînî û hesta ku mirov bi tu kesî baweriya xwe neyîne, derkevin pêşberî me. Ev rewş bêhtir bandorê li zarokan dike. Bo mînak; zarokê/ê ji koma 4-6 salî zêde bi bazbenda destê xwe ve hatiye girêdan. Gava çûye destavê mecbûr maye ji destê xwe derbixe û li vegeerê xwestiyê bi lez bixe destê xwe û heta dawiya xebata 3 mehî bi vê bazbendê tevî çalakiyan bûye.

Girîngîpêdana zêde ya pêdiviyên kesên din

Di navbera çalakiyan de an piştî çalakiyan, zarokan xwestiye ku derbarê xwişk û birayên xwe yên di komên din de agahiyan bi dest bixin an jî xwestine fersendekê bibînin herin cem wan.

Mîna vê, hin zarokên ku di komên din de xwişk û bira an nasên wan hene di çalakiyan de ji pêdiviyên xwe bêhtir yên kesên nêzî xwe fikirîne.

Di qonaxa pêkanîna qada bixwebawerî û dilovaniyê de hewl hatiye dayîn ku zarok xwe û pêdiviyên xwe jî ji hindikayî ve bi qasî yên kesên din girîng bibînin.

Bandora guherbarên têkildarî zarokan li ser xebatê

Temenê zarokan/cihêrengiya temenê zarokên ku di heman komê de ne¹³

Di xebatên piştevaniya psîko-sosyal de li ser rewşa ku zarokên temenê wan ji hev cihê di heman komê de cih bigirin, nêrînên cuda hene. Komekê jê nêrîna ku pêwîst e di navbera zarokan de herî zêde du sal hebin parastîye ya din jî bandorkerîya tevlîhev parastîye.

Bi vê xebatê hevahengîya zarokên ku temenê wan ne weke hev e hatiye armanckirin, lewra perwerdehiya klasîk girîngiyê bi vê nade û bernamêyên xwe li gor vê saz dike. Lêbelê ji ber ku di hemû qadên jiyandê de bihevrebûn girîng e, divê xebata komî jî wisa bê birêvebirin.

Herçiqasî di çalakiyan de wezîfedarkirin, hevçûrtin, parvekirina bo komên hevsalî hêsan be jî, cihêrengiya temenê zarokên di komê de hem bo biçûkan hem bo mezinan sîdwertir e. Ji ber ku geşepêdana empatîye girîng e, hat armanckirin ku cihêrengiya temenê û zayendê ya nav komê weke awantajekê bê dîtin. Li gel ku bo keçîk û lawikan cihêrengiya komî nehatiye kirin, bo komên 7-11 salî û 12-15 salî ku di navbera temenê wan de zêde cihêtî hebû jî tu cihêrengî nehatiye pejirandin.

Li gorî agahiyên alîkaran di serdema yekem ya xebatê de di nav koma 7-11 salî ku temenê wan zêde ji hev cihê ye hin pirsçirêkan xwe da der. Bo mînak; yê mezînan bêhtir tevlî çalakiyan bûne, yê biçûk dengê xwe nekirine. Di lîstikan de hevrikî derketîye û mezînan zor li biçûkan kirîye. Alîkarên ku xwestine van pirsçirêkan çareser bikin ji zarokên mezînan re behsa hevaltî, qencî û alîkariyê kirine. Piştî vê midaxaleyê piştçirî zêde bûye.

Di serdema duyem de ji ber ku roja şemiyê sibehê koma pêşdibistanê nebû, du kom hatine avakirin. Yê 7-8 salî di komekê de, yê 9-11 salî di nav

13 Piştevaniya psîko-sosyal ku bo zarokên temenê wan nêzîkî hev tê kirin, tîne bîra mirov ku geşedana hemû zarokan weke hev e. Lê ya rastî, geşedana zarokan ne tenê li gorî temenê; kapasîteya zarokan, amadebûn û meyla wan jî bandorê li geşedandê dîkin.

Li gorî Vigotsky zarokên biçûk, bi beşdarbûna aktîvîteyên mezînan yê aloz, zanyarî û şîyanê bi dest dixin. Bo mînak, di qonaxa geşedana zimên de dest bi bikaranîna têgehên mezînan dîkin. Komên têkilhev, di geşedana civakî de bo zarokan qadeke terapotîk ava dîkin. Zarokên mezînan bi yê ji xwe biçûktir re bêhtir li hev in. Zarokên biçûk jî hesta bixwebaweriyê bi dest dixin. Paşê destkeftiyên xwe bi rêya teqlîtkirîna -weke ku xwişk û birayên wan jî kirîye- bi zarokên din re parve dîkin.

Bo sazîkirina hevahengîya komên ku temenê wan ne wek hev, pêdiviya alîkaran bi qonaxeke amadekariyê heye. Bo mînak; gava zarokên mezînan rola mamostetiyê hildigirin ser xwe, herçiqasî zanyariya xwe bi pêş bixin jî bi sedema ku agahiyên ne li rê nedin, pêwîst e alîkar bi çavderiyên xwe rê nîşanî wan bidin. Lewra, gava bi zarokên temenê wan biçûk re hestên neyînî û xwekêmdîtinê peyda dibin, berpirsiyariya alîkaran zêde dibe. Ji ber vê, birêvebirina xebata piştevaniya zarokên temenê wan ji hev cihê dijar e û pêwîst e bo alîkaran piştçirî bê kirin.

koma din de cih girtine. Ev rêbazek bû ku hin alîkaran dixwest û xweş hat pêşwazîkirin. Bi vê, em fikirîne ku dê hevahengiya zarokan bêhtir bê sazkin. Li gorî alîkarên ku serdema yekem bi koma 7-11 salî serdema duyem bi koma 9-11 salî re xebitîne; cîgirtina zarokên 7-8 salî û 9-11 salî di heman komê de bo wan û zarokan bûye tecribeyeke sûdwer. Sazkirina hevahengiya zarokên di van koman de bi çalakî û awayê beşdariya çalakiyan, bi wezîfedarkirinê û bi serpereştîya alîkaran pêkhatîye. Herwiha guherbarên cuda jî bandor li vê kirine. Di danûstandina xwişk û bira û nasan de piştevanî û alîkariya bi yê biçûk re hatiye çavderîkirin. Lêbelê ji zarokên ku di komê de hevdu nasîne hinekan hewl daye li gorî temenê xwe, rêberiyê ji yê din re bike. Hatiye çavderîkirin ku komên 9-11 salî dîrektîfan bêhtir fêhm dikin û ya 7-8 salî hem di warê têgihîştina dîrektîfan hem di beşdariyê de pasîf in. Loma gava em besayîya alîkaran û profîla zarokan li ber çavan bigirin û girtina zarokên 7-11 salî di heman komê de an di komekê cihê de rewşeke hêjayî nixandîne ye.

Rewşa xwişk û biratiyê

Gava me kom ava kirin ji ber hin sedemên ku me berê jî behs kiribû (daxwazên dê û bavên û xwişk û birayan, beşdariya zarokên cîranan yê ku bi xebatên hisiyane û hwd.) hima bêje di hemû koman de, xwişk û bira, nas û yê ku ji taxê hevdû nas dikin, cih girtin. Encamên vê yê neyînî û yê erênî jî hene. Agahiyên alîkaran yê derbarê vê mijarê wisa ne:

- Di nav koman de ji danûstandina bi hevalan re bêhtir ya nasan derketiye pêş.
- Ji ber danûstandina nasan komên biçûk ava bûne û hevahengiya komê xerab bûye.
- Hin zarok ji ber ku ji xwişk û birayên xwe yê mezin tirsîyane di beşdariya çalakiyan û xweifadekirinê de zehmetî kişandine.

“Gava nerazîbûna xwe li hember M. A. anî zimên û ji polê derket pismamê wî jî li pey derket.” Ev mînak e ku di polê alîkarekî/ê de rû daye. Di rewşeke wisa de piştgiriya nasan bi hev, ji aliyekî ve rexek xurt kiriye ji aliyê din ve hevdijî mezin kiriye. Hevdijî ne di navbera du zarokan de; di navbera koman de çêbûye, loma midaxelaya alîkaran pêwîst kiriye.

- Gava zarokan nikariye xwe îfade bikin xwişk û birayên wan li ser navên wan axivîne. Carinan ev bûye sedema hevdijiyê û carinan jî xweifadekirina hin zarokan hêsan kiriye.

- Gava di çalakîyên komî de alîkaran derfeta ku geşedana zarokan çavdêrî bikin bi dest nexistiye bi rêya xwişk û bira, nas û hevalan agahî bi dest xistine.

Li gorî agahiyên ku me di hevdîtinên bi malbatan re bi dest xistine hin zarokên ku pirsgirêkên wan yê tendirustî hene piştî qonaxa şer hestyartir bûne. Vê rewşê bandor li danûstandina xwişk û birayan jî kiriye. Zarokên ku zorê li xwişk û birayên xwe dikin bi demê re ber bi başiyê çûne. Çalakîyên komî û agahiyên dê û bavan vê rewşê zelal dikin.

Zayend

Li gorî nirxandin û çavdêriyên alîkaran di her du serdemên piştevaniya psîko-sosyal de jî tu pirsgirêkên zayendî nehatine dîtin. Di nav koma 7-11 salî de hebûna xwişk û bira an jî mezin yê ji zayenda din bo xweîfadekirina keçikan bûye sedema zehmetiyê. Di navbera zarokên pêşdibistanê de cudakeriya zayendî hima beje rû nedaye. Ji ber ku aliyekî din ve bi koma 12-15 salî re derbarê zayendê pêşdarazî û têgînên qalibî rû dane. Du sedemên vê hene:

- Ev sal, salên berî qonaxa kamilbûnê ne. Bi guherîna hormonan ya bilez re zarok bi pêdiviyên xwe yê derûnî û laşî dihisin û watedar dikin. Bi vê zarok dikevin pey nasnameyê, bo xwe taybetmeniyên zayendî bi dest dixin.
- Awayên mezinkirina zarokan û helwesta malbatê ew e ku zarok mesafeyekê bixin navbera xwe û yê ji zayenda din. Bo vê guherbarên çand, rewşa aborî-civakî ya malbatan û asta perwerdehiya wan, derdor û çawaniya perwerdehiyê jî faktorên girîng in.

Têgihîştina zayendê ya civakî û danûstandina bi cinsê din re fikre ku zarok cihêtiya zayendiya di navbera xwe de bînin zimên û xwe di ser yê din re bibînin ava kiriye. Bo mînak, gava pêwîst be keçik û lawik destên hev bigirin, ji hev dûr ketine û di birêvebirina çalakîyan de zehmetî hatiye kişandin. Di nav koman de hevdijiyê xwe daye der. Alîkaran di vê rewşê de xwe ji çalakîyên destpêdanê dûr girtiye û bi zimanekî ku zarok fêhm bikin, derbarê têgihîştina zayendê ya civakî agahî dane zarokan û hewl dane hişê wekheviyê ava bikin.

BO ENCAMÊ

Bi vê xebatê armanc ew e ku piştewaniya psîko-sosyal ya bo zarokên ku li Baxler û Sûrê di bin bandora şer de mane, bê nixxandin. Xebatê di Kanûna Pêşî ya 2016an de dest pê kiriye. Pêşî mehekê bi rêbazên dramayê yên afirîner û bi terapiya bi lîstik û hûnerê xebatên bihêzbûnê hatine kirin. Di pey vê re sê mehên peşî bo zarokên Baxlerê û sê mehên dawî bo zarokên Sûrê ev xebat hatiye birêvebirin. Dawiya xebatê atolyeyên hûnerî yên ku du mehan berdewam kirine hatine lidarxistin. Hilberînên van atolyeyan yên weke wêne, peyker, koro û şanoya jixweber di 22 û 23yê Mijdara 2017an de hatine pêşandan.

Ger em faktorên ku derketin pêş bînin bîra xwe;

- Bi sedema ku bo serederîkirina trawmayê zimanê dayîkê gelekî girîng e, yek ji hevkarên alîkar bi kurdî yek bi tirkî axiviye û li Tirkîyeyê cara yekem bû ku xebateke piştewaniya psîko-sosyal ya bi vî rengî dibû. Armanca ku me di beşa yekem de behsa bikarneanîna zimanê dayîkê di perwerdehiyê de, pirsgerêkên têkildarî vê rewşê û bandora zimên li ser geşedana zarokan kir ew bû ku, trawmayên têkildarî veqetandina ji zimanê dayîkê û yên têkildarî şer bi gelek guherberan re dibin sedema trawmaya aloz. Loma bikaranîna zimanê dayîkê bo serederîkirina trawmayan li gel ku pêwendiyê, parvekirina hestan, xweîfadekirin û têgihîştina derdorê hêsan dike; zarokên ku ji zimanê xwe şerm dikin an jî kêmbûnê û bi vê sedemê ji çanda xwe û civaka xwe dûr dikevin jî ber bi aşbûna bi zimanê dayîkê re diajo lewra ew parçeyek ji kesayetiya zarokan e ku bi pêş ve hatiye dafdan. Ji ber vê ev xebat nimûneyek e bo terapî û perwerdehiya pîrzimanî.
- Ji ber şer derfetên zarokan kêmbûnê û qada wan ya lîstikê têra wan nekiriye. Bo xurtkirina van zarokan hûner, lîstik û drama hatiye bikaranîn. Cudahiyekê din ya vê xebatê ew e ku ji bilî alîkarên ji qada tendirustiya derûnî (derûnnas, şêwirmendên derûnî, pisporên xizmeta civakî perwerdekarên hûnerê yên ku di warê wênesazî, muzîk û şanoyê de dixebitin jî cih girtin. Ev dide xuyakirin ku hûner bo sazkarîya derûnî ne tenê diyarkerek e, faktora bingehîn bixwe ye.

Ji bilî van her du faktorên ji ber ku şer bi awayên curbicur berdewam dikir em dikarin bêjin ku “herçiqasî şer berdewam be jî” hat birêvebirin.

Şer û aştî guherbarên girîng in di sazkarîna polîtîkayên perwerdehiyê de. Di navbera şer û polîtîkayên perwerdehiyê de têkiliyêke rasterast heye.

Mirov bi kîjan zimanî bi kîjan bernameyê tê perwerdekirin û xwe çawa hîs dike? Ev bi perwerdehiyê ve girêdayiye. Gava şer dijwar be polîtîkayên perwerdehiyê jî cudaker in û yên ku gelekî di bin bandora wê de dimînin zarok in. Bikarneanîna zimanê dayîkê di perwerdehiyê de û amadekirina bernameya giştî ne li gorî kêmneyan, ne entegrasyonê; hevdiyê zêde dike. Tayînkirina qeyûman û bi wan re bi destê hikûmeta navendî girtina saziyên çandê û perwerdehiyê yên pêşdibistanê yên girêdayî şaredariyê mînak in bo vê rewşê. Ev sazî bi derfetên herêmî li ser lingan diman û di warê çand û hûnerê de dorhêleke civakî bûn bo zarokan. Bi girtina wan mafê zarokan yê geşedanê ji wan hatiye standin û hêviya aştîyê bi wan re nehiştîyê û bûye sedema trawmayê. Herwiha bo zarokên ku mafê perwerdehiyê ji wan hat standin, yên ku dibistanên wan kirin qereqol, yên ku ji ber şer navber dane perwerdehiyê an jî dibistanên xwe guhertin jî rewş ne cuda ye.

Di mercên ku çalakiyên çandî nabin an jî tîstên astengkirin û qadên lîstîkê tîstên hilweşandin de jinûvesazkirina bi temamî ne pêkan e. Lêbelê dîsa jî di her du serdemên sê mehî û serdemeke du mehî de hejmareke berbiçav ji zarokan tevî çalakiyan bûye û derfeta ku hem li derve hem li hundir bilîze bi dest xistiye. Di nav xebatê de hin ji alîkaran bi BHO yan ji karê xwe hatin dûrxistin, mûçeyên wan nehat dayîn, bi lêpîrsînên ewlehiyê bê kar man. Ji ber vê ew dûçarî trawmaya duyemane bûn û hewl dan ku zarokan pê nehisînin. Ev jî aliyên neyînî yên xebata piştevaniya psîko-sosyal bûn. Li gel vê alîkaran ev ji xwe re kirin awantaj lewra ji zarokan gelekî bi hêvî bûn. Çanda piştgiyê ya ku alîkarên ku di zaroktiya xwe de bi trawmayan re rû bi rû mane, saz kir, faktoreke girîng e bo xurtkirina vê xebatê.

Pêşniyar bo xebatên piştevaniya psîko-sosyal yên bo zarokên di bin bandora şer de:

Diyarkirina wergiriya xebatê/dahûrîna pêdiviyên: Pêşî divê piştevaniya psîko-sosyal bê diyarkirin û li gorî wê çalakî bîst destnîşankirin û pêdiviyên kesên ku dê ji vê xebatê sûd wergirin bê dahûrîn. Divê plansazî li gorî pêdiviyên zarokan bê kirin. Têkildarî vê, pêwîst e peywira kes û saziyên alîkarên vê xebatê bi zelalî bê pênasekirin.

Budçe: Divê budçe li gorî çalakiyan û pênaseya peywira alîkaran bê amadekirin.

Dahûrîna rîskê: Her xebat rîskêkê vedihewîne. Divê faktorên rîskê bîst dahûrîn û li gorî wê mekanîzmayên midaxeleya pîrsgirêkan an jî çareseriyên alternatîf bîst bidestxistin.

Zêdekirina qapasîteyê/xebatên bihêzbûnê: Divê performans û motîvasyona kesên ku ji xebatê sûd werdigirin û alîkaran bê geşkirin û hem bo qonaxa xebatê de hem bo çalakîyên paşê ji heq derkevin. Ji ber ku dem jî faktoreke girîng e divê di xebatên perwerdehiyê de li gel teoriyê, li ser rêbazên pratîk -ji teoriyê bêhtir- bê rawestin. Divê di qonaxa xebatê de li gel faktorên rîskê yê weke trawmaya duyemane, mekanîzmayên piştevaniyê yê li gorî pêdiviyên nû jî bîn avakirin.

Parastina mahremiyetê: Mahremiyeta kesên ku ji xebatê sûd wergirin girîng e. Ev jî bi dorhêleke ewle pêkan e. Divê hem di hevdîtinên komî de hem di yê taybet de ev li ber çavan bê girtin.

Avakirina qadeke ewle: Divê bo kesên ku ji xebatê sûd wergirin mercên ku xwe di ewlehiyê de hîs bikin bîn sazkin. Mercên fîzîkî; germahî û paqijîya cihê xebatê, peydakirina alavên ku pêdivî bi wan heye, mahremiyeta cihê hevdîtinên komî û taybet û mercên ewlehiyê; derenceya şewatê/alava agirêkûjîyê, dolaba dermanan, sîstema kilîtîkirina panceyan û hwd. hin ji van mercan in ku pêwîst e bîn çîbicîkin. Herwiha besayîya kesên dê hevdîtinên komî an taybet bike jî bo pêbaweriyê gelekî girîng e.

Beşdarîkirina endamên malbatê bo xebatê: Pêwîst e endamên malbatê jî beşdarî xebatan bibin. Bo mînak; bi endamên malbatê re çalakîyên hevpar bîn lidarxistin. Bo piştevaniya endamên malbatê an jî serpereşîya nîrxandina bandorkerîya xebatê, hevkarîya endamên malbatê jî girîng e.

Di avakirina komên zarokan de;

- Berçavgirtina têkiliyên aştîxwaz û xwişkûbiratiyê (danûstandina nasan û xwişk û birayan): Ger di koman de xwişk û bira an jî nas cih bigirin pêwîst e piştevaniya têkiliyên hevaltiyê yê cihê bê kirin. Divê pêşî li ber astengên xweifadekirina zarokan bê girtin.
- *Faktora zayendî:* Pêwîst e di çalakîyan de cihêtiya zayendî neyê piştguhkirin û rewşa danûstandin û hevdîjîyên wan neyê jibîrkin.
- *Xebata bi zarokên ku temenê wan yek e re:* Pêwîst e ku di komên ku zêdeyî du salan ferq di navbera zarokan de heye, alîkar amade bin û çalakîyên xwe û peywira zarokan ya di komê de li gorî vê rewşê hîlbijêrin. Divê bo pêşgirtina hevdîjîyan, zarok bîn hişyarkirin.

Pêkanîna hevdîtinên taybet ku bo xebatên komî alîkar in: Dibe ku di rêvebirina xebatê de pêdivî bi hevdîtinên taybet çêbibe. Ev pêdivî bi çavdêrîkirina beşdariya zarokan û awayê beşdarbûna wan tê diyarkirin. Dibe ku hevdîjîyên

ku zarok bi çalakîyên nav komê heq jê derkevin, bi hevdiñinên taybet winda bibin. Gava xebatkar nikarîbin ji bin barê vê rewşê derkevin divê alîkariya derûnnas û psîkiyatristan bixwazin.

Înterdîsîplînerî: Pêwîst e di nav rêvebirên xebatê de pedagog, perwerdekarên geşepêdana zarokan, perwerdekarên pêşdibistanê, civaknas, derûnnas, derûnnas, şewirmendên derûniyê û pisporên xizmeta civakî cih bigirin, hev bigirin û piştevaniya alîkarên din yê ku ne pispor in, bikin.

Bidestxistina rêbazên pirzimanî: Pêwîst e plansazî li gorî ziman û zaravayên cuda bê kirin. Divê bê zanîn ku yekzimanî cudakerî ye. Pêwîst e hevdiñinên komî pirzimanî; yê taybet li gorî terciha rawejeran bîn kirin. Terapî û perwerdehiya pirzimanî li gel ku divê bê geşkirin û bipêşxistina ji ber ku pisporiyê dixwaze qonaxeke ku divê bi perwerdehiyê piştevaniya wê bê kirin.

Bandorkeriya sazker ya hûner û lîstikê: Bandora sazker ya hûnerê û karîgeriya lîstikê -li gorî temen û geşedana zarokan- faktorên bingehîn in bo xebatên piştevaniya psîko-sosyal. Bo ku hûner û lîstik weke rêbazeke serederîkirina trawmayê bîn bikaranîn, pêwîst e di xebatê de ji van qadan kesên pispor cih bigirin û mekanîzmayên ku alîkaran xurt dikan bîn sazkin.

Lidarxistina çalakîyên çandî: Pêwîst e faktorên çandî di çarçoveya nebeziyê de bo serederîkirina trawmayê bîn bikaranîn. Bi çirçîrok, helbest, pêkenok, zûgotinok, metelok, mamik, stran, lîstik û şanoyên bi zimanê dayîkê zarok fêrî çanda xwe dibin, rêbazên çareseriyê bi dest dixin.

Xizmeta xwarin û vexwarinê: Pêwîst e li gorî saetên xebatê mêwe, çerez, ava pirteqalan û sendewîç ku ji zebzeyên demsalê hatine amadekirin bîn dayîn. Ger zarok, xwarin û vexwarinê bi kêfxweşî bixwin dê peywendiya wan ya bi cihê xebatê re xurt bibe.

Piştevaniya tendirustî: Li gel ku piştevaniya di warê psîkiyatristiya klînîk de bê kirin, divê bo midaxeleya lezgîn jî amadekarî hebe.

Bidestxistina rêbazên cuda yê pîvan û nirxandinê/raporkirin: Girîng e ku li gorî komên zarokan di serê xebatê de jî û dawiya xebatê jî li nirxandinên zarokan bê guhdarîkin. Ev bo çavdêrikirina bandorkeriya xebatê pêwîst e. Divê berî xebatê, formên agahiyên takekesî yê derbarê zarokan li gorî malbatan bîn dagirtin. Pêwîst e alîkar pêşnûmaya xebatê amade bikin û awayê pîvan û nirxandinê diyar bikin. Divê her roj berî an piştî çalakîyan û di navbera wan de nirxandina pêdiviyên zarokan bê kirin û rewşa destkeftiyên bê belgekirin. Pêwîst e li gorî van hemû nirxandinan çalakî di ber çavan re bîn derbaskirin

û heke pêdivî pê hebe plansaziyeke nû bê kirin. Pêkan e ku piştî xebatê li gorî van hemû daneyan bandorkerîya xebatê bê tespîtkirin.

Jiheqderketina qeyranê: Di qonaxa şer de pêwîst e mirov bo qeyranê amade be. Girîng e ku xebatkar û pirsgirêkên ku rû bi rû dimînin bi hevkarî û hevberiyê çareser bikin.

Bidawîkirina xebatê û xatirxwestin: Pêwîst e bo ku xebata piştevaniya psîko-sosyal di dema xwe de bê bidawîkirin, zarok ji vê qonaxê re amade bin. Bo ku peywendîya zarokan ya bi hev re, bi alîkaran û cihê xebatê re qels nebe, alîkar rêveberiyê baş bikin. Lewra qelsbûna peywendîyan dibe sedema trawmayên nû. Ev hem bo parastina zarokan hem bo ya alîkaran bixwe girîng e.

Berdewamiya têkiliyan: Herçiqasî demeke diyar ya hemû xebatan hebe jî, pêwîst e piştî xebatê jî danûstandina bi zarok û malbatan re berdewam be.

ÇAVKANÎ

- Ahiođlu-Lindberg, E. N. (2012). Çocuk Yetiřtirme Ađısından Türkiye’de Çocukluđun Tarihi. *Pamukkale Üniversitesi Eđitim Fakóltesi Dergisi*.
- Aker, A. T. (2012) Temel Sađlık Hizmetlerinde Ruhsal Travmaya Yaklařım. *Türkiye Psikiyatri Derneđi*, Ankara.
- Alpay, N. (2007). *Dilimiz, Dillerimiz: Uygulama Üzerine Yazılar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Altınay, D. (2000). *Psikodrama Grup Psikoterapisi El Kitabı*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Altınay, D. (2011). *Sahnede Yaratıcılık – Spontanite Tiyatrosu – Tiyatroda Psikodramanın Kullanımı ve Eđitimde Spontanite Tiyatrosu Uygulamalarıyla*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, DSM-IV(4. Ed.). Washington, DC.
- Andreasen, N. C. (1985) “Posttraumatic Stress Disorder”. *Comprehensive Textbook of Psychiatry* (4th ed.). Yay. H. I. Kaplan and B. J. Sadock (Baltimore: Williams&Wilkins) s. 918-24.
- Atlı, M. (2014). *Hepsi Diyarbakır/Herkesin Bildiđi, Kimsenin Bilmediđi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bager-Charleson, S., Dewaele, J., Costa, B. & Kasap, Z. (2017). A Multilingual Outlook: Can Awareness-Raising about Multilingualism Affect Therapists’ Practice? A Mixed- Method Evaluation. *Language and Psychoanalysis*, 6(2).
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- BBC Türkçe (2017). *Diyarbakır’daki Ezidi kampı boşaltıldı*. BBC Türkçe web sitesi: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38513076> erişim: 5 Ocak 2017.
- Becker, D. (1995).The Deficiency Of The Concept Of Posttraumatic Stress Disorder When Dealing With Victims Of Human Rights Violations. (R. Kleber, C. Figley, & B. Gersons, Ed.), *Beyond trauma: Societal and Cultural Dynamics* (pp. 99–114). New York: Plenum Press.
- Blatner A.(2007). *Morenean Approaches: Recognizing Psychodrama’s Many Facet*, Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama and Sociometry.
- Boyden, J. & Gibbs, S. (1997). *Children of war: Responses to psychosocial distress in Cambodia*. Geneva: The United Nations Research Institute for Social Development.
- Bragin, M. (2007). The Psychological Effects of War on Children: A Psychosocial Approach. (E. K.Carl Ed.), *Trauma Psychology* (195-229). United States of America: Praeger Publishers.
- Bragin, M. (2005). The Community Participatory Evaluation Tool for Psychosocial Programs: A Guide To Implementation. *Intervention: International Journal of*

- Mental Health, Psychosocial Work and Counseling in Areas of Armed Conflict*, 3 (1), 3-24.
- Bronfenbrenner, U. (1995). *Developmental Ecology Through Space and Time: A Future Perspective* (In P. Moen, G.H. Elder, Jr., and K. Luscher (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development*. Washington, D.C: APA Books.
- Bulut, S. (2009). Depremden Sonra Çocuklarda Görülen Travma Sonrası Stres Tepkilerinin Yaş ve Cinsiyetler Açısından Karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 43- 51.
- Carl, E. K. (2007) *Trauma Psychology*. United States of America: Praeger Publishers.
- Costa, B. (2015). Mother Tongue Or Nonnative Language? Learning From Conversations With Bilingual/Multilingual Therapists About Working With Clients Who Do Not Share Their Native Language. *Ethnicity and Inequalities in Health and Social Care*, 1(3).
- Coşkun, V., Derince, M.Ş. & Uçarlar, N. (2010). *Dil Yararı: Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri*. İstanbul: DİSA Yayınları.
- Cummins, J. (2013). Dilsel Azınlık Öğrencilerinin Eğitim Başarısının Altında Yatan Temel Psikodilsel ve Sosyolojik Esaslar (F. Gök & Ş. Derince, Ed.) *Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet*. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Çağlayan, H. (2014). *Aynı Evde Aynı Diller*. İstanbul: DİSA Yayınları.
- Çakmak, A. (2016). Çiftkafa'nın Kitabı/Suriçi'nin Yüzyıllık Hikayesi, İstanbul: Alakarga.
- Çolak, B., Kokurcan, A. & Özsan, H. H. (2010). DSM’ler Boyunca Travma Kavramının Seyri. *Kriz Dergisi* 18 (3): 19-25.
- DİHA (2016). Diyarbakır’da 11 okul karakola dönüştürülecek, Sol Haber resmi web sitesi, <http://haber.sol.org.tr/toplum/diyarbakirda-11-okul-karakola-donusturulecek-151528> erişim: 10 Aralık 2017.
- DİSA (2012). Çokdilliliğe Siyaset Penceresinden Bakmak. Diyarbakır: DİSA Yayınları.
- DİSA (2012). Ülkelerin Dil Planlaması ve Politikaları: Eğitimde Çokdillilik. Diyarbakır: DİSA Yayınları.
- Dökmen Ü. (2003). *Sosyometri ve Psikodrama*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ekoloji Derneği (2016). *Kentkırım’a Hayır Çalıştay Raporu*, Diyarbakır.
- Erden, G. & Gürdil, G. (2009). Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psikososyal Yardım Önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (24), 1-13.
- Erden, G. (2000). Çocuklara yönelik afet sonrası müdahaleler. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(5), 49-61

- Evrensel. (2017). Diyarbakır'da OHAL'in 1 yılı. Evrensel resmi web sitesi, <https://www.evrensel.net/haber/326141/diyarbakirda-ohalin-1-yili>, erişim: 11 Aralık 2017.
- Fontaine, P. (2007). *Aurupa Gözüyle Psikodrama*, (İ. Doğaner, Çev. Ed.), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Freud, A. & Burlingham, D. T. (1943). *War and children*. New York: Medical War Books.
- Garbarino, J., Kostelny, K. & Dubrow, N. (1991). *No Place To Be A Child: Growing Up in A War Zone*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Green, A. H. (1983). "Dimensions of Psychological Trauma in Abused Children", *Journal of the American Association of Child Psychiatry* 22, s. 231-37.
- Halmatov, S. (2016). *Oyun Terapisinde Pratik Teknikler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Herman, J. L. (2007). *Trauma ve İyileşme – Şiddetin Sonuçları – Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Herman, Judith (2007) *Trauma ve İyileşme*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Herman, Judith L. (2017) *Trauma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları, Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Honwana, A. (2001). Discussion Guide 4: Non Western Concepts Of Mental Health. *The Refugee Experience: Psychosocial Training Module*. Oxford: Refugee Studies Center. Retrieved December 1, 2006 from http://earlybird.qeh.ox.ac.uk/rfgexp/rsp_tre/student/nonwest/toc.htm
- Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* (M. A. Kılıçbay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Janoff-Bulman, R. (1985). "The Aftermath of Victimization: Rebuilding Shattered Assumptions", *Trauma and Its Wake*. New York: Bruner/Mazel.
- Kaduson, H. (2008). *En Popüler 101 Oyun Terapisi*. İzmir: Psikolali Yayıncılık.
- Kahil, A. & Palabıyıkoglu, N. R. (2017) İkincil Travmatik Stres (Secondary Traumatic Stress). *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2018; 10(1):59-70 doi: 10.18863/syf.336-495
- Kaner, S. & Bayraklı, H. (2009). Aile Yılmazlık Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliği ve Güvenirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(2) 47-62.
- Kaptanoğlu, C. (2009). Travma, Toplumsal Yas ve Bağışlama. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 24 (3).
- Karabekir N. (2004). *Grup Psikoterapisi ve Psikodramada Terapötik Faktörler, Psikodramada Seçme Konular* (D. Altınay, Ed.), İstanbul: Aura Yayınları.
- Karp, M., Holmes, P. & Tauvon, K.B. (2013). *Psikodrama Rehberi*. N. Kalkan-Oğuzhanoglu, (Çev. Ed.) Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, B. (2009). Türkiye'nin Travma Tarihinden İşlenmemiş Bir Yaprak: Sivas Katliamı. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 12 (1) , ISSN 1308-3279.

- Kellermann, P. F. & Hudgins, M. K. (2013). *Traumadan Sağ Kalanlarla Psikodrama – Acıyı Eğleme Dökmek*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Knill, P.J., Levine, E., & Levine, S. (2005). *Principles and Practice of Expressive Arts Therapy: Toward a Therapeutic Aesthetics*. Jessica Kingsley Publishers.
- Knill, P.J., Barba, H.N. & Fuchs, M. N. (1995). *Minstrels of Soul: Intermodal Expressive Arts Therapy*. Toronto, Ontario, Canada: Palmerston Press.
- Kos, A. M., & Dervishadic-Jovanovic, S. (2001) . *What can we do to support children who have been through war? (Refugee Studies Programme and the Global IDP Survey: Forced Migration Review No. 3)*. Oxford, UK: Refugee Studies Center, University of Oxford.
- Küçükparlak, İ. (2016). *Toplumsal Traumaların Psikolojik Etkileri*. Toraks Bülteni, ISSN 21463069.
- Levine, P. A. & Frederick, A. (2013). *Kaplanı Uyandırmak – Traumayı İyileştirmek*. İstanbul : Butik Yayıncılık.
- Lira, E. (1995). The development of treatment approaches for victims of human rights violations in Chile. In R. Kleber, C. Figley, & B. Gersons (Eds.), *Beyond trauma: Societal and cultural dynamics* (pp. 115–133). New York: Plenum Press.
- Machel, G. (1996). *The impact of armed conflict on children*. New York: UNICEF/UNDPI.
- Mail, A. (2017). Çocuklarda Savaşın Etkisi, News PDR web sitesi, <http://www.newspdr.com/yazarlar/psk-dan-mail-aliyev/aile-ici-siddetin-cocuk-uzerindeki-etkileri-ve-psikosoyal-destegin-onemi/34/>, erişim: 10 aralık 2017.
- Çelik, M., B. (2012). İki Dilli Bir Grup İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğrencisinin Benlik Saygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Psikoloji Bölümü.
- Monteiro, C. (1996). *Cultural issues in the treatment of trauma and loss: Honoring differences*. Unpublished paper. Richmond, VA: Christian Children’s Fund.
- Moreno, J.L. (1985). *Psychodrama First Volume*. Beacon House, Inc. Ambler.
- Özbek, A. & Leutz Ş. (2003). *Psikodrama Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim*. Ankara: Abdülkadir Özbek Psikodrama Enstitüsü Yayınları.
- Parla, C. (2005). *Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi*, Ankara: ODTÜ MFD 2005/1 (22:1) 57-84.
- Pavlenko, A. (2006). Bilingual selves. In A. Pavlenko (Ed.), *Bilingual minds: Emotional experience, expression and representation* (pp.1-33). Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Ressler, E., Tortorici, J., & Marcelino, A. (1993). *Children in war: A guide to the provision of services*. New York: UNICEF.

- Rolland, L., Dewaele, J. & Costa, B. (2017). Multilingualism and psychotherapy: exploring multilingual clients' experiences of language practices in psychotherapy. *International Journal of Multilingualism*, 14(1), 69-85, DOI:10.1080/14790718.2017.1259009
- Rogers, N. (1993). *The Creative Connection: Expressive Arts as Healing*. Science & Behavior Books.
- Schrauf, R. W. (2000). Bilingual autobiographical memory: Experimental studies and clinical cases. *Culture and Psychology*, 6, 387-417. doi:10.1177/1354067X0064001
- Terr, L. (2000). Sevgi ve Çalışmanın Ötesinde Oyun Yetişkinler İçin Neden İhtiyaçtır? (M. Köseoğlu Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- TİHV. (2016). *Diyarbakır Fidanlık Alanında Ezidilerle Yapılan Psikososyal Destek Çalışmasından Edinilen Deneyimler*, Ankara: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
- Twemlow, S. (2000). The roots of violence: converging psychoanalytic explanatory models for power struggles and violence in schools. *Psychoanalytic Quarterly*, 69 (4), 741-785.
- Uçarlar, N. (2015) *Hiçbir Şey Yerde Değil: Çatışma Sonrası Süreçte Adalet ve Geçimleşme Yüzleşme Talepleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Uğur, D. & Turhan, L. (2016). Anadilde Psikososyal Destek Çalışmaları. 5. Eleştirel Psikoloji Sempozyumu (Sözel bildiriler), Mersin.
- Uluslararası Af Örgütü (2016). *Yerinden Edilen ve Mülksüzleştirilenler, Sur Sakinlerinin Eulerine Dönme Hakkı*, Londra: Amnesty International.
- UNICEF (2004). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, Ankara: UNICEF Türkiye.
- Van der Kolk, B. A., McFarlane, A., & Weisaeth, L. (1996). *Traumatic stress: The effect of overwhelming experience on mind, body and society*. New York: Guilford Press.
- Yüksel, Şahika (2009) Kadın ve Cinsel Travmalar. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 12 (1), ISSN 13083279.
- Winnicott, D. W. (1956). The antisocial tendency. In C. Winnicott (Ed.), (1984), *Deprivation and delinquency* (pp. 120-132). London: Tavistock/Routledge.
- Wittgenstein, L. (1922, 1960). *Tractatus Logico-Philosophicus*. International Library of Psychology, Philosophy and Scientific Method. London: Routledge and Kegan Paul.
- Winnicott, D. W. (1960). Aggression, guilt and reparation. In C. Winnicott (Ed.), (1984), *Deprivation and delinquency* (pp. 136-144). London: Tavistock/Routledge.
- Winnicott, D. W. (1963). The development of the capacity for concern. In C. Winnicott (Ed.), (1984), *Deprivation and delinquency* (pp. 100-106). London: Tavistock/Routledge.

PÊVEK 1

FORMA HEVDÎTINÊ MALBATAN

1-)

Nav - paşnav:

Nimroya telefonê:

Navnîşan:

2-) Agahiyên demografîk yê zarokên 4-15 salî yê ku di malê de dijîn

Nav - paşnav	Tarîxa jidayikbûnê (sal) salên navbera 2002-2012an	Zayend	Rewşa perwerdehiyê	Rewşa berdewamiya perwerdehiyê	Nexweşiyêke derûnî an jîfîzîkî heye? (Epilepsî, astim, alerjî û hwd.)

3-) Piştî şer û koçberiya ji Surê li gorî çavderiyên we, di tevger û derûniya zarokên we de guherîn heye?

-Bêxewî (Ez nikarim rakevim, tirsra ku bi tenê rakeve, kabûs, di nava rojê de mijûliya bi xewnan û hwd.)

-Şîkayetên fîzîkî yên weke êşa serî û êşa zik

-Axaftinên xwetawanbariyê

-Kêmbûna konsantrasyonê, pîrsgîrêkên baldariyê

-Kêmbûna zîrekiya akademîk

-Axaftinên derbarê bêhêvîtiyê

-Nerazîbûnî, reftarên bihêrs û har

-Xweîzolekirin, izolasyona derûnî û civakî

-Destpêkirina tirsra tiştên ku berê ji wan natirse

-Reftarên bi zîrar yên derbarê xwe û kesên din

-Zehmetiya ku hevaltîyê bike û bidomîne

-Reftarên paşketinê yên weke bixwedemîztin û tilîmijtinê

Heke hebe:

.....

.....

.....

4-) Zarokên 4-15 salî yên li malê bi kîjan zimanî bi we re diaxivin?

.....

5-) Misaîdbûna zarokên 4-15 salî yên li malê

În

Şemî

Yekşem

Sibeh - Navroj

6-) Hûn dixwazin zarokên we beşdarî vê xebatê bibin? Çi hêviyên we ji vê bernameyê hene?

.....
.....
.....

Hevdîtin bi kîjan zimanî bû?

Kê hevdîtin kir?

Nîşe:

Tarîx:...../...../.....

PÊVEK 2

BERNAMEYA XEBATÊ YA HEFTEYÎ

Nav û paşnavê xebatkarên alîkar:
Tarîxa xebatê:
Navên zarokên ku beşdarî xebatê bûne:
Çalakiyên hefteyê: 1. Navê çalakiyê: Armanc: Dem: Materyal: Sepandin: Destkeftiyên armanckirî:
2. Navê çalakiyê: Armanc: Dem: Materyal: Sepandin: Destkeftiyên armanckirî:

3. Navê çalakîyê:

Armanç:

Dem:

Materyal:

Sepandin:

Destkeftiyên armanckirî:

Nîrxandin û çavdêriya giştî ya derbarê endamên komê:

Çavdêrî û danasîna kurt ya derbarê endamên komê:

Armanca bernameye pêkhat? Astengî – heke hebin- çi ne?

Pêşniyarî:

Alîkarên ku dinirxînin:

PÊVEK 3

PÊŞNIYAR BO XEBATA KOMÎ YA BI TERAPIYA HÛNERÊN DERBIRÎNER (Ezgi İçöz Özgür)

Terapiya hûnerên derbirîner xwedî nêrîneke tevahî ye. Em ji aliyên fîzîkî, hestî zîhnî û û civakî ve yek in. Pratîka me ew e ku em hem li xwe hem beşdarên komê bi tevahî binêrin. Pêwîst e di xebatê de em beşdarên komê yek bi yek û komê bi tevahî çavdêrî bikin û bedena xwe nas bikin û di ferqa beden (devkî, hestî û hwd.) û bertekên (bêjeyî, hestî û hwd.) xwe de bin.

Bikaranîna hûnerê di xebatên komî de

Di terapiya hûnerê de hewl tê dan ku bo kesên dûrî daraz (erênî, neyînî, baş, nebaş, rind, kirêt, her cûre daraz) qadek bê avakirin û ew kes berhema xwe ya hûnerî keşf bike.

Pêwîst e berhema hûnerî bê daraz û bi rêzdarî bê pêşwazîkirin. Kesên beşdar dikarin piştî xebatê berhemên xwe, bi xwe re bibin, ger nebin dê bîn avêtin û divê derbarê vê de agahî bo wan bê dayîn. Bi mebesta ku çavdêriya qonaxê bê kirin pêwîst e li gorî hefteyan, birêkûpêk bîn hilanîn -bi awayê ku bo her komekê dosyeyek/qotiyek hebe- lewra dibe ku hefteyên dawî pêdivî bi kontrolkirina wan ji aliyê alîkaran ve çêbibe. Mirov dikare sernavan li wan bike û li pişt wan navê berhêmdar binivîse. Pêwîst e bê destûr li cihên din neyên bikaranîn û fotoxrafên wan neyên kişandin (miswedeyek be jî).

Pêwîst e alîkar materyalên paşveguherî (qûmaşê kevin, qerton, şûşe û hwd.) û yê sirûştî (pêl, kevir, guzik û hwd.) bîn bikaranîn. Pêwîst e li cihê xebatê ûnîteyên depokirinê hebin. Ger xebatên hûnerî birêkûpêk bîn arşîvkin, pêkan e ku bo nivîsîna gotaran an di supervîzyonê bîn bikaranîn.

Di terapiyên komî de, hûner bi kêrî ku hest weke “jêderk”ê bîn dîtin, tê. Bi vî awayî em dibin alîkar ku hest û rewş bibin pirek bo derbirîna afirîner (wêneyê sergêjîyê, tevgera westiyayîyê, hêmayek ji êşa sûkrê).

Divê xebatên bi dilsozî bibin alîkar ku kes wateya berhema xwe keşf bikin:

Gava tu li wêneyê me dinêrî çî hîs dikî? Tu xwe çawa hîs dikî?

Şîroveya xwe bihêlin dawî, bibin alîkar ku pêşî ew vebêje. Heke hûn dixwazin fikrê xwe bêjin, pêşî destûrê bixwazin: Ez dikarim şîroveyê bikim? Ez dikarim bêjim ku bi wêneyê te çi hîs dikim?

Bibin xwediyê hest û ramanên xwe û vê weke helwestekê takekesî şîrove bikin.

“Gava li wêneyê te dinêrim xwe xemgîn hîs dikim, ev hest bi te re jî çêbû?” (Di navbera “Bi min ev wêneyeke xemgîn e” û “Min xwe xemgîn hîs kir.” de gelek ferq hene.)

Dibe ku di navbera şîroveya kes/hûnermend û yên ku lê vedigerê de gelek ferq hebe. Di vir de jidiliya şîroveya hûnermend (kes) jî girîng e, pêkan e ku yê/a ku lê vedigere wisa dabe xuyakirin.

Hinek rêyên xebata bi hûnerê:

- Gestalt: Mirov weke ku parçeyek ji wêneyê ye. Bi awayê ku parçeyên wêneyê, kesê yekem in diaxive. (Ez xêzika şîn im, carinan tarî, carinan çilmisî...)
- Navlêkirina wêneyê xêzkirî.
- Diyaloga bi hêman/hêma/karakterekê/î ji wêneyê re (nivîskî an jî devkî).
- Mezinkirina parçeyekî ji wêneyê: Behskirina beşên cihê yên wêneyê bi çêkirina çarçoveyê (Dibe ku di heman wêneyê de çîrok û hesta cihê hebin). Pêkan e ku parçeyekî bandorker li ser kaxezekê bê xêzkirin û mezinkirin.
- Nivîsîna derbarê wêneyê: Egzersîzên nivîsînê bo zarokên biçûk (yên di bin 12 salî re) nayên tercîhkirin lêbelê girîng e ku alîkar di komên xwe de bikin.

..... dibînim.

..... difikirim.

..... hîs dikim.

..... texeyûl dikim.

Nivîseriya azad, bibîrhatina serbest ew e ku tu destê xwe ji kaxezê ranakî, nasekinî, xeletiyên rêzimanê û rastnivîsînê nefikirî, bê sansûr binivîsî.

Mirov dikare bo wêneyê van bike:

- Nivîsîna diyalogekê derbarê wêneyê,
- Nivîsîna çîrokekê derbarê wêneyê,
- Çêkirina peykerê bedena wêneyê,

- Dansa wêneyê (bi zêdekirina peyv û dangan),
- Çêkirina muzîka wêneyê.

Xebatên komî

Pêwîst e xebatên komî yê 12 hefteyan bi tevahî bîn nirxandin. Ji 12 hefteyan çend jê bo hevnasîn û sazkirina pêbaweriyê ne. Di hefteyên dawî de mebestê ew e ku rê li ber derbirîna hestan bê vekirin, hest bîn pênasekirin, bi hûrgilî li rewşê bê nêrîn û bi hestên nûder xebat bê kirin. Ev ew serdem e ku zarok xweş hevdu dinasin û bi hev bawer dibin. Di heman demê de dibe ku hevdijî jî xwe bide der û pêwîst e bê çareserkerin. Serdema dawî jî (ji hindikayî ve sê hefte) serdema xwedanhêvî û xatirxwestinê ye. Pêwîst e di vê serdemê de xebatên têkildarî jêderkan (zarok) bîn kirin û beşdar aliyên xwe yê xurt entegreyî jiyana rojane bikin.

Her kom di nav xwe de hevgirtî ye. Seriyê pêşî yê xebatên hefteyî bi kontrat, lêgermbûnê diçe û bo zarokan tê dayîn ku ji jiyana rojane derbasî komê bibin (nezîkê nîv saetê). Piştî çalakîyên bingehîn dest pê dikin. Ev ew serdem e ku giranî li ser çalakîyên hûnerî ye (ji hindikayî ve saetek). Bi nîv saeta dawî de jî zarok xwe didin hev û tevlî jiyane dibin. Pêwîst e di serdema ku çalaki hûr û kûr tîn kirin de mijar li navê nemîne û beşdar bi awayekî jixwebawer ji çalakîyê veqetin.

Bo xebatên komî hin çalakîyên terapiya bi hûnerên derbirîner:

Nav	Pênase	Nîşe	Armancên terapötîk
Lîstika bi navan û tevgerê	Kesek navê xwe bi lebtêkê dibêje û her kes (carekê yan du caran) wî navî û lebtê dubare dike.	Divê bi lez bê kirin û zarok zêde nefîkin. Çavdêriya danûstandina wan bikin.	Egzersîza lêgermbûnê ye. Navên hevdû fêr dibin. Zarok li hev dinêrin û bi wî awayî nêzî hev dibin. Hevahengî tê sazîkirin. Alîkar ji tevgera wan, derbarê vejeniya komê û rewşa zarokan agahiyan bi dest dixe.
Lîstik bi dangan û tevgerê	Kesek bi lebtêkê deng derdixe û yê di xelekê de dubare dikin.	Divê bi lez bê kirin û zarok zêde nefîkin. Çavdêriya danûstandina wan bikin.	Egzersîza lêgermbûnê ye. Hevahangiyê saz dike. Beşdaran tevlî qonaxê dike.

Heybera xeyalî	Heybera xeyalî ku ji qutiyêke xeyalî tê dîrxistin ji destê yekî/ê didin destê yên din. Gava heyber li alîkar vedigere heybera din derdixin.	Bi lez tê kirin. Dibe ku di serî de heybera xeyalî cewrik, kevroşk, pitik, darikekî derbekê yê pêxistî û hwd. be. Paşê dibe ku hestên weke tirs, xemgîni, şahî û hêviyê ji qutiyê derkevin. Hûn dikarin ji zarokan bipirsin bê bila kîjan derkeve.	Egzersîza lêgermbûnê. Têmaya komê diyar dike. Beşdaran tevli qonaxê dike. Hestên ku beşdar hildibijêrin derbarê hestên serdest nîşanekê didin.
Xeleka role	Xelekek di hundirê yan din de (Divê kesên di wan de ji hev ne zêde bin.) Alîkar rolên cuda dide wan.	Bila xelekek jê figura serdestiyê be. Bo mînak xelekek dê, xelekek zarok; xelekek polisê hatûçûnê, xelekek şifêr; xelekek bav, xelekek zarokê/a netebitî û hwd. Rolên razber jî dibin. Bo mînak, yê/a ku diyetê dike û paste, xwendekar û kaxeza vala.	Egzersîza lêgermbûnê. Hevahengî û nêzikayiya komê bi cih dibe. Beşdaran tevli qonaxê dike. Hevdilî û jixweberiyê bi pêş dixê.
Mirêkkirina tevgeran	Du kes dibin heval. Yek serî dikêşîne û yê/a din weke wî/ê dike. Paşê serkeş diguhere. Di dawiyê de bêyî ku serkêş hebe heval bi hev re tevdigerin.	Hemû beşdar dikarin di heman demê de bikin. Bi ketoberî cot dibin. Alîkar dikarin bo bandorê mînakan rê bidin. Dawiyê her kes spasiya hev dike.	Egzersîza lêgermbûnê. Jixweberiyê bi pêş dixê. Mirekkirina somatîk. Hevahengiya dualî, derbirîna afirîner û ragihandin.
Deng û tevger	Du kes dibin heval. Yêk jê deng derdixe yê/a din dengê/dansa wî/ê teqlitê dike. Paşê rola xwe diguherin.	Hemû beşdar dikarin di heman demê de bikin. Bi ketoberî cot dibin. Alîkar dikarin bo bandorê mînakan rê bidin. Dawiyê her kes spasiya hev dike.	Egzersîza lêgermbûnê. Jixweberiyê bi pêş dixê. Mirekkirina somatîk. Hevahengiya dualî, derbirîna afirîner û ragihandin.
Meşa di jûrê de	Ji beşdarên tê xwestin ku di jûrê de bimeşin. Ev, carinan bi lez carinan bi hêdî tê kirin.	Alîkar dikarin wan derbarê laş û bêhnstandinê agahdar bikin. Dixwazin bi awayên cuda silavê bidin hev (bi destan, bi lîngan, bi çavan, bi enîşkan...)	Egzersîza lêgermbûnê. Zarok hînî hev û cih dibin. Bi laşê xwe dihîsin û bi hev re tevdigerin.
Meşa lasayî ya di jûrê de	Tê xwestin ku beşdar bi awayên cihê û di rewşên curbicur de bimeşin. Di nav heriyê de, li ser qeşayê, di avê de, weke ku xwe bigihîne otobusê, weke ku ji tiştêkî baz bide û hwd.	Bi lez û jixweber tê kirin. Dikarin bi serê xwe jî bikin û bi hev re jî bikin.	Egzersîza lêgermbûnê. Zarok hînî hev û cih dibin. Bi laşê xwe dihîsin û bi hev re tevdigerin. Lîstin, derbirîna afirîner û jixweberî.

Kîla xeyalî (Hevîrê lîstikê)	Kesek ji hevîrê lîstikê yê xeyalî heybereke xeyalî çêdike. Paşê hevîrê xeyalî dide yê/a rex xwe û ew jî tiştêkî din çêdike.	Yek di nav bêdengiyê de heybereke xeyalî diafirîne. Tiştê ku afirandiye bi komê re parve dike. Hevîrê xeyalî dide yê/a rex xwe û ew dewam dike.	Egzersîza lêgermbûnê. Hevahengiya komê saz dike û kesan nêzî hev dike. Hevdilî û jixwebaweriyê pêş dixê.
Dubarekirina hevokan	Bi awayê komî tê kirin. Di komê de du kes hene. Her yek hevokeke ji hindikayî ve pênc caran dubare dike. Sahneyek tê afirandin û giftugoyê didome.	Erê/na, dixwazim/destûrê nadim/te dilê min hişt/biborîne, ji kerema xwe neçe/divê ez herim hin ji van hevokan in. Piştî ku ev hevok ji hindikayî ve pênc caran tîn dubarekirin sahne tê afirandin.	Pêşî lê germ dibin paşê hest, rewş diyar dibe. Sahneyên ku hatine afirandin jiyana rasteqîn didin xuyakirin. Ji jiyana rasteqîn kes û rûdanên temsîlî derdikevin holê.
Ji cihekî derbasbûna cihekî din	Her beşdar tiştêkî dike û ji serîkî jûrê diçe seriyê din.	Di egzersîzê de rast/xelet nine. Hêsankar dikarin bo ku wan teşwîq bikin mînakan bidin. (Lotikdana li ser zûrçikan, bazdana ji tiştêkî û hwd.)	Li pêşberî kesên din rehet tevdigerin, rehet dibin û dikarin riskê hilgîrin. Bixwebawerî û jixwebaweriyê bi pêş dixin.
Ji cihekî derbasbûna cihekî din bi yekî/e din re	Bi hevaleyê/e xwe re ji seriyekî jûrê diçe seriyê din. Vê bi deng û giftugoyê dikan.	Beşdaran teşwîqî ku jixweber egzersîza bînin cih bikin. Danûstandina beşdaran çavdêrî bikin.	Li pêşberî kesên din rehet tevdigerin, rehet dibin û dikarin riskê hilgîrin. Bixwebawerî û jixwebaweriyê bi pêş dixin û danûstandina jixweber ya bi kesên din re hêsan dibe.
Sosyometrî	Alîkar dixwazin zarok li gorî hin taybetmendiyên komên biçûk ava bikin. Temen, etnîsîte, cihê jidayîkbûnê, asta trawmayê, nexweşî hin ji van taybetmendiyên in. Parvekirin di nav komê de dibe.	Bi komên ku hevdû digirin re tê kirin.	Di nav komê de hevahengiyê ava dike. Serboriyên xwe ji hev re vedibêjin. Beşdar hev dinasin. Girîng e ku kom bi hev bawer be. Divê alîkar ev merc bi cî anîbin.

Egzersizên terapiya bi hûnerên derbirîner ku giraniyê didin terapiya hûnerê

Nav	Pênase	Nîşe	Armancên terapötîk
Hilbijartina îmajê	Îmajên ku berê hatine amadekirin li navê tîrî xistin. Ev dibe ku ji kartpostalan an ji kovaran hatibin qutkirin. Ji beşdarên tîrî xwestin ku ya nêzîkî dilê xwe hilbijêrin. Di nav xelekê de sedema vê hilbijartinê ji hev re dibêjin.	Divê îmaj li gorî temenê zarokan bin û şidetê venehewînin û berê hatibin amadekirin.	Zarok pê xwe dinasin. Bo çîhana îmajî û xwefadekirinê çalakiyêke baş e.
Qertên ajalan	Wêneyên ajalan yêrî ku berê hatine amadekirin li navê tîrî xistin. Her kes wêneyê li gorî dilê xwe hildibijêre û sedema wê ji yêrî di xelekê re dibêje. Ji bilî vê dikarin wê îmajê bi deng û lebtê di serê xwe de bisêwirînin.	Divê arşîveke berfireh ku zarok jê hez bikin bê pêşkêşkirin. Dikarin çend qertên vala jî pêşkêş bikin. Lewra heke zarok hez ji yêrî din nekin dê van xêz bikin.	Zarok pê xwe dinasin. Texeyula wan berfireh dibe. Sêwirandin zarokan tevî qonaxê dike û komê nêzîkî hev dike. (Dikare di her merhaleyê de dê bê bikaranîn.)
Qolaj	Ji wêne û nivîsên kovaran qolajê tîrî çêkin. Her kes qolajê xwe parve dike. Qolajê bi dîwêr vedikin û didin pêşandan. (Uhu, meqes, kovar, bant)	Divê ji beşdarên re bê gotinê ku dikarin tenê hinek nivîs yan wêne hilbijêrin. Weke tu bêjî 3 wêne û ji hindikayî ve peyveke. Divê kovar li gorî temenê zarokan bin.	Zarok pê xwe dinasin. Ji ber ku pêşî bi qolajê hîrî xêzkirinê dibin baweriyê wan bi wan tîrî. (Avakirina Qada Ewlehî û Hezkirinê)
Di xelekê de wêneyê komê	Her kes dest bi wêneyê xwe dike û piştî yek du deqîqeyan wêneyê xwe dide yê/a milê rastê. Bi vî awayî wêne heta digihe xwediyê xwe li nav xelekê digere. Boyaxa pastel, pênsîlêrî keçeji an boyaxa ziwa tîrî tewsiyekirin.	Muzîk dikare bê bikaranîn. Gava muzîk bê girtinê wêne diçe ji yê/a milê rastê re, gava muzîk dest pê dike her kes li wêneyê ber xwe vedigere. Divê di dawiyê de li gorî dilê xwe wêneyê biguhere.	Danûstandina bi komê re. Gava kesek midaxe dike xwe çawa hîs dike. Çawa midaxeleyî wêneyên kesên din dike. Gelo bi encamê kîfxweş e. Ragihandin, çareserkirina pîrsgirêkê, çareserkirina bi serê xwe ne. Qebiliyata xwe ferq dîkin. (Merhaleyê dawî ku li gorî serê xwe wêneyan diguherin girîng e) (watedarkirina û ferqkirin)

Maske	Tê xwestin ku beşdar ji qartonan maskeyeke ku wan bide nasîn çêbikin. Maskeyê bi boyaxê û materyalên cuda dixemilînin. Kaxez jî tê bikaranîn.	Dixwazin ku zarok erênî an neyînî xwe bidin nasîn û hestên xwe bînin zimên. Maskeyê dixin rûyê xwe û dest bi dramayê dikin. Bi wî awayî dikarin giftugoyê jî bikin.	Dibe ku hestên wan yên kûr bidin der. Dawiyê divê pê li axê bikin û xwe rehet bikin. (watedarkirin û ferqkirin)
Wêneyê komê	Kaxezên mezin bi dîwêr vedikin an jî radixin. Beşdar bi dorê wêneyê komê çêdikin. Boyaxa akrilik, guaj an jî tiliyan.	Muzîk jî tê bikaranîn. Dikarin dans û lebatên zarokan jî lê zêde bikin. Dawiyê her kes dikare îmajeke ku yê hez dike ji xwe re bihêle.	Hevahengî, ragîhandin, afirîneriya derbirîner, xebata komî. (watedarkirin, lêhaybûn, bixwevehatin, jinûvesazkirin)
Mandele	Xelekekê li kaxezê xêz dikin. Nav xelekê, cîhana xweyî, ezîtî; derveyî xelekê cîhana derve, derdor.	Dikarin bo komên ku kesên biçûk di wan de ne mandeleyên amadekirî bidin. (Tenê xelekek)	Hevgirtin, hevsengî, xwenasîn, xweyîbûn. (Dikare di her merhaleyê de bê bikaranîn. Pêkan e dawiyê bo komê, mandeleya komê li kaxezeke mezin bê xêzkirin.)
Lîstika hişkûnê	Muzîk lê dixê, gava tê girtin her kes hişk dibe. Muzîk didome, tê dubarekirin, zarok dikarin bi hev re dansê jî bikin.	Divê muzîk li gorî dilê zarokan be. Yek ji komê dikare bibe alîkar. Divê ne weke pêşbirk an hevrikiyê bê kirin.	Hevahengiya komê. Kontrolkirina nihiçkan. Dikare di her merhaleyê de bê bikaranîn. Bo berêvarê, li vegera malê egzersizeke xweş e.
Dara miradan	Zarok bi hev re wêneyê dareke mezin çêdikin. (Dareke sê ber ku bi kompîturê hatiye çêkirin jî dibe) Zarok mirada xwe li kaxezê xêz dikin an jî dînivîsin û bi darê vedikin. Bi komê re jî parve dikin.	Dikarin bo çêkirina darê li teknîkên cuda bigerin. Divê wê soza ku dê mirada wan bi cih were nêya dayîn. Divê hêzê, hêviyê bidin zarokan.	Arasteyî zarokan. Piştewaniya komê. (bixwevehatin, jinûvesazkirin)
Vegotina çîrokekê bi hev re	Alîkar hevokekê dibêje. Yên di xelekê de bi dorê hevokekê lê zêde dikin û çîrokekê dibêjin.	Bi hevokekê pêşvekirî ku ne aloz e des pê dikin. Heke dawiyêke reşbîn derketibe holê divê bo alternatîfên din bi komê re bixebitin.	Afirînerî, jixweberî, lêgerîn. (Bixwevehatin û jinûvesazkirin)

Kîl/Hevirê lîstikê	Dixwazin ku ji kîle an hevîrê lîstikê qadeke ewle ji xwe re ava bikin. Dikarin vê xebatê bi qutiyan jî bikin. (Bi boyaxkirin û neqşkirinê)	Bo beşdaran ewlehi çî ye, bo ku xwe di ewlehiyê de hîs bikin pêdiviya wan bi çî heye hin pirsên ku divê bersiva van bê dan.	Hesta ewlehiyê, avakirina qadên ewle. (Bixwevehatin û jinûvesazkirin)
Nexşeya laşî	Piştî çend lebat û xebata ku bi laşê xwe bihesin, nexşeya laşî tê boyaxkirin.	Heke şikayetên wan yê n fizîkî hebin li ser wan tê axaftin. Carinan bo trawma û lixwenêrinê agahî tê dan.	Hayjêhebûna laşî, lixwenêrin. (Watedarkirin, lêhaybûn, bixwevehatin, jinûvesazkirin)
Xeleka aliyên xurt	Her kes aliyên xurt li kaxezên zirav û dirêj yê n amadekirî dinivîse. Kaxezên xwe di nav hev re derbas dikin û bi awayê komî xelekeke weke zincîrê çêdikin.	Dibe ku bixwazin zarok aliyên hev yê n xurt bêjin. Dikarin li ser kevîran jî binivîsin.	Arasteyî zarokan. Xwenasî bi aliyên xwe yê n xurt, piştgirî. (Bixwevehatin, jinûvesazkirin)
Nivîsandina qertan bo xwe	Her kes derbarê taybetmendiyên xwe yê n erênî û guherîna xwe ya erênî ku di nav komê de peyda bûye qertan dinivîse. Bi awayê karpostalê û bi wêne.	Dibe ku bi awayekî komî aliyên wan yê n erênî ji wan re bê n gotin. Alîkar dikare piştî xebatê bi çend hefteyan bi rêya postê van qertan ji wan re bişîne. Ev dê piştewaniya komê bîne bîra wan. Divê navnîşan neyê n tevlihevkin.	Arasteyî zarokan. Bibîranîna piştewanî û guherîna komê. (bixwevehatin, jinûvesazkirin)
Rêwîtiya lehengî	Çîroka biwêne. Kaxezê weke ku li jê r dixuye dikin şeş beş. Zarok li her beşekî wê wêneyekî xêz dikin. (Boyaxa hişk, qelema keçeyî, materyalên xwezayî)	Divê zarokan teşvîq bikin ku çîrok xeyalî/sembolik be. Divê bo peywendiya bi jiyana rasteqîn re alîkar be.	Arasteyî zarokan. Keşfkirina çareseriyên sembolik bo serederîkirina pirsgirêkan (watedarkirin, lêhaybûn)

Leheng	Leheng dest bi rêwîtiyekê dîke. Rêyeke çawa? Cihê çawa?	Di rê de asteng kirin? Astengîyeke çawa, çî pirsgirêk?
Leheng bi wê pirsgirêkê re serî derdikeve. Çawa?	Leheng vediguhêze? Veguhêziyeke çawa?	Dawî. Dawiyeke çawa?

PÊVEK 4

RÊBAZÊN PSÎKO-DRAMAYÊ YÊN KU PÊWÎST E ALÎKAR DI SUPERVÎZYONÊ DE BI KAR BÎNIN (Zeynep Biter)

Armanca psîko-dramayê ew e ku dahûrîna transferansên (veguhastina hestan) ku awayê danûstandina ne sazkar in dahûrîne û hev-empatî (tele) û empatiya ku awayên danûstandina sazkar in, bi pêş bixe. Bi vê mebestê gelek rêbazên lêgermbûnê û sê rêbazên bingeîn tên bikaranîn:

Rêbaza hevcoiyê

Endamên komê an jî psîko-dramatîst weke ku rewş û jiyana hundirîn ya kesê/a hevcoit hîs kiriye û ew e tîne zimên. Hestên ku protagonist nikare/naxwaze bêje an jî di hişmendiya wî/ê de nînin tîne zimên. Pêwîst e kesê/a ku xwe dixê cihê yê/a din wê kêliyê hest, raman û pêdiviyên xwe ji bîr bike û di pozisyona “hev-empatî”yê (tele) de be.

Bi vî awayî, protagonistê/a ku serboriyên xwe, bîranînên xwe, daxwazên xwe tepisandine dê bi bîr bîne û ji nû ve bijî. (Altınay, D., 2000, Dökmen, Ü., 2003, Özbek A., Leutz Ş., 2003, Karp, M., Holmes, P., Tavon, K. B., 2013).

Rêbaza rolguhertinê

Di psîko-dramayê de hevdtin ne bi axaftina bi hev re, bi hin rolan û tevgerê derbas dibin. Bi vê rêbazê yek jî xwe dixê cihê yê din û rola wî dike ango hewl dide empatiyê bike. Protagonîst bi rolguhertinê empatiyeke ji dil dike. Pêkan e mirov di dika psîko-dramayê de rolên ku di jiyane de nînin jî bike. Bi vê, bi rêya rolguhertinê, rolên nû dinase û şiyana wî/ê ya ku rolên cihê yê di jiyana rojane de hilgire ser xwe geş dibe (Altınay, D., 2000, Dökmen, Ü., 2003, Özbek A., Leutz Ş., 2003, Karp, M., Holmes, P., Tavon, K. B., 2013).

Rolguhertin, rêbazeke psîko-dramayê ya herî xurt e ku bê wê psîko-drama nabe (Altınay, D., 2000).

Rêbaza mirêkkirinê

Di vê rêbazê de, dibe ku mirov ji terapîstekî/ê an jî endamekî/ê yê/a bitecibe ango egoya alîkar ku protogonîst hilbijartiyê sûd wergire. Bi vê rêbazê, egoya

alîkar, rola protagonist dîke û weke ku xwe di mirêkê de dibîne li ser dikê reftarên xwe nîşan dide. Di kêliya temsîlkerîna de protagonist li xwe dinêre. Awayê danûstandina xwe, helwestên xwe û aliyên xwe yê ku mirov aciz dîkin, helwesta yê din dibînin. Herwiha derfeta ku xwe ji derve ve bibîne bi dest dixe (Altınay, D., 2000, Dökmen, Ü., 2003, Özbek A., Leutz Ş., 2003, Karp, M., Holmes, P., Tavon, K. B., 2013).

Rêbaza mirêkkirinê, di psîko-dramayê de tê wê wateyê ku mirov ji derve ve gelek aliyên jiyana xwe binêre (Altınay, D., 2000). Derfeta ku mirov jiyana xwe ya rasteqîn çavdêrî bike ancax bi vî awayî bi dest bikeve. Mirov nikare îtîrazê li vê jiyana ku li ser dikê nîşan dide, bike. Tenê dikare hevkarîyê bike, pêşniyaran bike û van bi alîkariya komê dîke. Ev merhaleyek ji yê terapiyê ye.

Enstîtûya Diyarbekirê bo Lêkolînên Sîyasî û Civakî, bêyî ku peywendîyeka wê bi sîyasetê ve hebe, wek enstîrûyeka pir-reng, di 8ê Adara 2010ê de, li Diyarbekirê hatiye avakirin.

Enstîtûya me xebatên xwe bi bingehe sê bernameyên lêkolînê didomîne. Armanc ew in ku; DISA ji bo wan kesên di nav civakê de ji bo bernameyên lêkolînê kar dikin bibe navendek, DISA bi agahiyên rasterast ji çavkaniyan û agahiyên ji xebatên di nava civakê de piştgiyariya bipêşketina civakî û siyasî dike.

DISA ji bo baldariya wan kesên eleqedar, bi lêkolînan nîşan dide ku digel ferq û cidayîyan jî dikare jiyaneke bi hev re (pêkvejiyan) hebe, ji bo vê yekê, DISA; konferans, panel, komxebat, atolye û raporên pêk tîne û piştgiyariya parvekirina agahiyên dike.

Bernameya Lêkolîna li ser Zimanê Zikmakî û Pedogojîyê: Bi vê bernameyê lêkolîn li ser pirsgrêkên ku bi nebûna perwerdeya bi zimanê zikmakî çêbûne û polîtîkayên perwerdeyê hatine kirin. Ji bo çêkirina modelên perwerdeya bi bingehe zimanê zikmakî, ya pir-ziman pêşniyar hatine dayin.

Enstîtûya me bi lêkolîna li ser zarokên ku nikarin di dewra sosyalbûnê (civakbûnê) de û di perwerdeya giştî de zimanê xwe yê zikmakî baş bikin û encamên hiyerarşîya di nava zimanan de eşkere dike. Ji bo jiyaneke pir-ziman li rêyên pedogojîk digere.

Beşên vê lêkolînê ev in: Di navbera nîşan de guherîna zimanê zikmakî, ji bo perwerdeyê amadekirina berhemên edebiyata devkî ya zarokan û lîstikên zarokan, modelên pir-ziman û pir-çand, teşvîqkirina ji bo afrînerîya berhemên çandî, ya zarokên mayîn di travmaya (sahma) civakî de.

Bernameya Lêkolîna li ser Edalet û Avakirina Aştîyê: Di vê bernameyê de dane û agahiyên li dinyayê wek »çareseriya pevçûnan« tê binavkirin li gor rastiyên herêmê hatine eşkerekirin û agahî û daneyên li gor wê yekê hatine amadekirin.

Di bernameyê de analîz û dan-ber-hevî ji bo wan lêkolînan hatiye kirin ku ew lêkolîn edaletê wek serastkirina hiqûqê (dadê) û aştîyê jî wek lihevkirinekê dibînin û vê rêyê jî wek rêyeka nişûvî û evrazîyên wê heyîn nîşan didin.

Beşên bernameyê ev in: Danîna çekan û bêçekbûn, saziyên nîçekdar (paramîlîter) û paralel, parastina xelkê sivîl, rûbirûbûna digel hesabên dema borî û eşkerekirina heqîqetê, veguherîna di dewletên ji

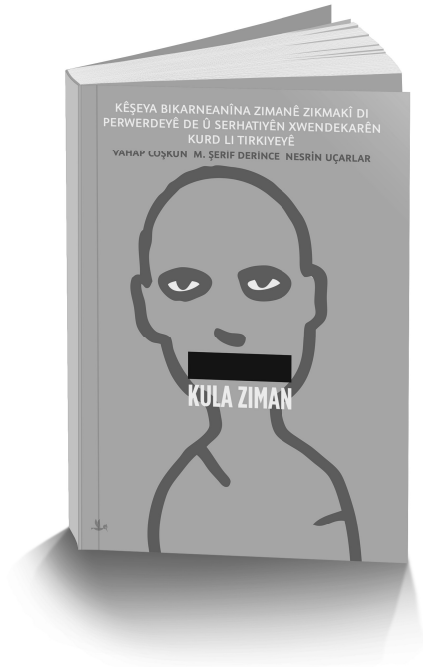
hev cida, pêvajoya mûzakere û avakirina aştîyê, dînamîkên pevçûnên li herêman û tehsîra(bandora) wê ya li pêvajoyên herêmî, navbeynkarî û pêvajoya navbeynkarîyê, analîza li ser pêvajoyên dom nekirîn.

Bernameya Lêkolîna Jîyan û Mekanên Mayinde yên li Diyarbekirê: Ev lêkolîn li ser wê yekê ye ku balê dikêşe ser jîyaneka mirov-navend, ekonomiyeka navendî û ekonomîya bi hevgerîyê pêk hatî ya herêmî, polîtîkayên ji bo çêkirina mekanên li gor çanda herêmê.

Armancên vê lêkolînê ev in: Lêkolîn û gengeşîyên li ser polîtîkayên bajarçêkirinê û geşbûna ekonomîyê yên ku ji navendekê-bûrokrasîyekê ve ji rastîyên civakê dûr têne amadekirin, mezin bike.

Beşên lêkolînê ev in: Polîtîkayên bajarçêkirin û vehewandinê, ekonomiya aştîyê, xweserî û parvekirina çavkaniyên navendî, ekonomiya pir-beşdar û çêkirina bajarên şînkayî lê heyî, çandîniya xwecihî, îktîsada mekan-mirov-xwezayê bernamêyên têkoşîna li dijî hejarîyê.

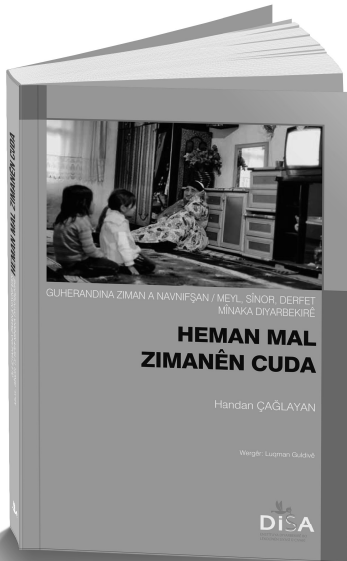
Lêkolînên Dîsayê Li Ser Zimanê Zikmakî û Pedogojîyê

Bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de mafekî mirovî ye. Gelek ji wan deqên ku çarçoweya huqûqa hevçerx diyar dikin, perwerdeya bi zimanê zikmakî wekî mafekî destnîşan dikin ji bo mirovan; herwiha dabînkirina vî mafî wekî berpirsariyeye dewletê ya xizmetguzariya yeksan a li hemwelatîyan dibînin. Lewma, bar û berpirsariya dewletê ye ku hewl bide şert û tedbîrên ji bo îstifadekirina ji vî mafî teqez û cîbicî bike. Lê belê, li Tirkîyeyê –ji ber têgihîştina hemwelatîniyê ku nasname û şêwejiyaneke yekreng ferz dike li ser herkesê/î– kurd bêpar in ji mafê bikaranîna zimanê xwe yê dayikê di perwerdeyê de. Ev bêparî û neheqî hem dibe asteng li ber parastina zimanê kurdî, ku –ji ber şertên xwe yên civakî û siyasî– her bêtir lawaz dikeve, hem di dibistanan de tesîreke xerab li serkeftina wan xwendekaran dike ku zimanê wan ê dayikê kurdî ye, û hem jî zererê digihîne aştîya civakî.

“Kula Ziman”, lêkolînek e ku bi xema van kêşeyên û kêmasiyên behskirî hatiye amadekirin. Du armancên serekî yên vê lêkolînê hene: Ya yekem ew e ku wan texrîbatên siyasî, civakî, aborî, psîkolojîk, perwerdeyî û zimanî destnîşan bike ku ji ber bikarneanîna kurdîyê di perwerdeyê de qewimîne û diqewimin. Ya duyem jî ew e ku xwedantesîr û piştevan be di pêkanîna wan tedbîran de ku dê van zerer û texrîbatan rakin. Ji ber vê yekê, “Kula Ziman”, hem aloziya paşxaneyê siyasî ya Tirkîyeyê teswîr dike, hem kêşeyên û kêmasiyên ku hîn ji vê paşxaneyê dizên destnîşan dike, û hem jî dane û encamên ku ji lêkolîna meydanî bi dest ketine di nav çarçoweya munaqeseyên teorîk de dinirxîne. Herwiha, nirxandineke qiyasî ji tecrûbeyên welatên cihê pêşkêş dike û pêşniyazên çareseriyê rêz dike, ku tê heye hinek ji wan pêşniyazan demûdest pêk bînin û pejiwandina hinekên din maweyeke dirêj bigire. “Kula Ziman” hêvîdar e ku piştevan û hander be ji bo berdewambûn û kûrtirbûna nîqaşên ku îro derheqê bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de têne gerandin û, herwiha, li Tirkîyeyê –bikaranîna kurdî di perwerdeyê de jî tê de – têgihîştineke pîrzimanî bê pêşxistin di perwerdeyê de.

Lêkolînên Dîsâyê Li Ser Zimanê Zikmakî û Pedogojîyê

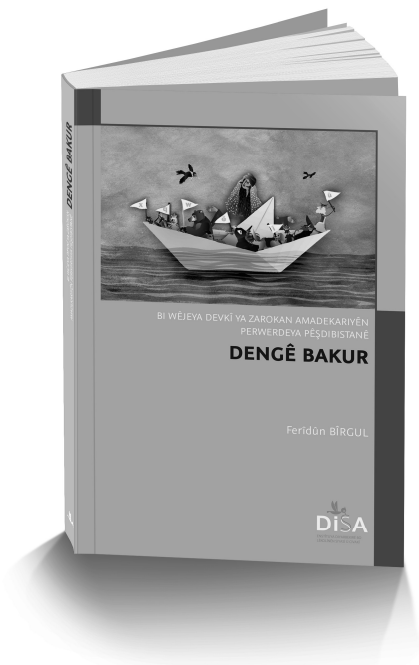

Handan Çağlayanê ji Diyarbekirê da rê û kete dû bikaranîna zimên a di jiyana rojane ya di nav malbatên kurd ên cihê de; wê xebata xwe ya bi navê Heman Mal Zimanên Cuda sparte vê lêkolîna qadî/mezdanî. Ev xebat nîşanî me dide ka di kîjan şert û mercan de nîşkekê kurdî guhastiye nîşka din, lê belê bêhtir jî ka çawan nîşkekê nekariye kurdî biguhêze nîşka din.

Ev xebat, ji gelek aliyên ve pir tiştan hem li nîqaşên heyî yê siyasî hem jî li lîteratura akademîk a di vî warî de zêde dike. Beriya her tiştî xebata Heman Mal Zimanên Cuda, bi awayekî giştî zimanê kurdî yê ku di çarçoveya Tirkîyeyê de ji aliyê meseleya zimanê dayikê ve bûye mijara nîqaşên di biwara perwerdehiyê de, dixê nav çarçoveyê firehtir û di warên din ên jiyana rojane de li serê minaqeşeyan dike. Ew xwe sînordar nake, di heman demê de tenê bi lêhûrbûna li ser encamên qedexekirina zimanê dayikê, nîşan dide ka di navbera nîşkan de qutbûna guhastina zimên di encama kîjan bandorên civakî, psikolojîk û siyasî de pêk tê. Ji ber van sedeman jî para wê ya ku li lîteraturê zêde kiriye, pir girîng e.

Handan Çağlayan di seranserê vê pirtûkê de pê dadikeve ka têkoşîna demdirêj a tevgera kurd çawan xwe di warê zimên de dide der û vê yekê ka ji bo kurdî rê li ber destkeftiyên bi çî awayî vekirîye. Dema vê dike jî di nîqaşên li ser zimanê dayikê de yê di warê siyasî û dîrokî de heqîqetan dibîne û wan di çarçoveyê bi heqaniyet de bi cih dike. Bi vê re jî, gelekî girîng e ku bi bûyerên siyasî dadikeve, ew bûyerên ku di dema lêkolîna mezdanî de dewam dikin, lewma ev yek nîşan dide bê ka nîqaşên li ser zimanê dayikê di rewşê çawan de pêk tên.

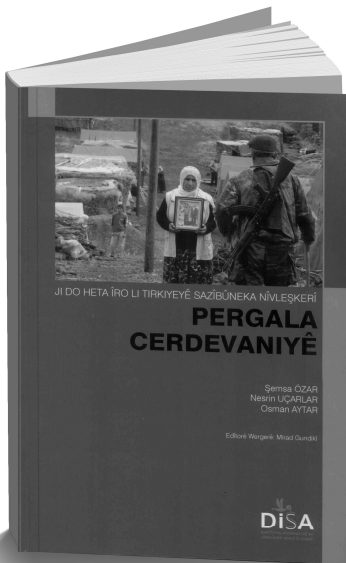
Lêkolînên Dîsayê Li Ser Zimanê Zikmakî û Pedagojîyê

Civakeke ku di bin şert û mercên azad de bi zimanê xwe jiyana xwe bidomîne, bi çand û dîroka xwe bijî, mafê perwerdeya xwe ya xwezayî bikar bîne, ew civak dê çanda xwe ya devkî wek çavkaniyekê bibîne û wê ji hêla civakîbûyîna ve pêşketinên mezin derxe holê. Heman civak ji ber zordariya hêzên serdest zimanekî din bikar bîne, dê ji xwezaya xwe, dîroka xwe, çand û zimanê xwe dûr bikeve û bibe xwedîya kêmasiyan. Rewşa civaka kurd bi vî awayî ye. Civaka kurd, xwedî çand, dîrok, xweza û zimanekî dewlemend e, ji ber zextên dewletên desthilatdar hatiye astengkirin. Li ser vî bingehî çand, dîrok û zimanê gelê kurd nebûye xwedî derfet ku xwe bi awayê niviskî bigihîne nifşên nû. Civaka kurd bi rêya dengbêj, çîrokbêj û stranbêjan bi awayê devkî çand û dîroka xwe parastîye û gihîştîye roja îro. Di encama vê yekê de çanda devkî bi pêş ketiye.

Ev lêkolîn bi armanca berhevkirin, tomarkirin û arşîvkirina zargotina kurdî, di navbera Hezîran û Îlona 2014an de li pênc herêmên Bakurê Kurdistanê, bi tevahî di nava 78 rojan de, li 14 bajar, 32 navçe, 2 bajarok û 76 gundan hate kirin û bi 854 kesan re hevdiîtin pêk hat. Ev lêkolîn ji hêla erdnîgariya Bakurê Kurdistanê ve xebateke berfireh e. Li gel vê berfirehbûnê armanca vê xebatê ev e ku materyalên berhevkerî, li gorî pedagojîyê bîna amadekirin û di encamê de bibin materyalên perwerdeya pêşdibistanê.

Lêkolînên Dîsâyê Li Ser Edalet û Avakirina Aştiyê

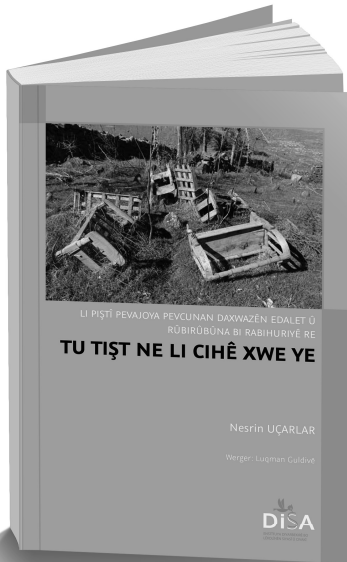
Ev lêkolîna ko di destên we de ye, bi çavê dîrokê û civakê li pergala cerdevaniyê dinêre û lêdikole ka çawa li Tirkiyeyê, dewletê çek dane hinek sivilan û bi vê yekê komên "alîgirên dewletê" û yên "dijminê dewletê" çêkirine.

Ev xebat paşxaneyê sazîya nîvleşkerî ya li demên paşiyê yên osmanîyan, Alayên Hemîdiyeyê û dewama wê, pergala "nûjen" ya li sala 1985ê hatî çêkirin li ber çavan zelal dike. Nêzîkî 30 salan e ko cerdevaniya gundan hem divê bê xelaskirin hem jî ji bo hemî siyasetên dibine desthilatdar hêzeka çekdar e ko wan hemîyan xwestiye ev pergal dom bike. Em da ko bibînin sebebên/binasên heyîna van herdu rewşan ka çi ne, me lêkolîna xwe li ser Belgeyên Meclîsê û Çapemeniyê domand.

Ev, xebateka welê ye ko cara pêşiyê lêkolîneka bi vî rengî, bi berê fireh, di nêv civakê de hatiye kirin, ev xebata ko xwe dispêre hevdiîtinên rû-bi-rû yên li gundan bi cerdevanan, jinên wan û zarokên wan re hatîn kirin, li ber çavan didane û zelal dike ko hinek kes bi dildarî, hinek bi mecbûrî, hinek kes -bi rengekê- cerdevanên dildar ew "mecbûr" kirine, hinek kes ji ber rola xwe ya di civakê de û şexsiyeta xwe ya bi dewlet, PKK an jî nasnameya xwe ya kurdî ve têkildar di nêv vê pergalê de cih girtine.

Ev lêkolîn ne bi çavên ko divê pergala cerdevaniyê bê tune kirin û islah kirin li cerdevaniyê dinêre, ev lêkolîn dîyar dike ko divê li dema destpêkirina pêvajoya bêçek û bêşer bi rêyên li-mafên-xwe-geranê û temînata civakî bê çareser kirin. Ji ber vê yekê ye ko beşek heye, eşkere dike gelo li welatên ji hev cida sazîyên nîvleşkerî bi kîjan rêyên siyasî, hiqûqî û civakî bi rêlibergirtinên biserneketinê hatine tesfîye kirin.

Lêkolînên Dîsayê Li Ser Edalet û Avakirina Aştîyê

Em hewl didin yekê ji wan xebatên “rûbirûbûna bi rabihuriyê re” bikin ku pê armanca me ew e ku em guh bidin hest, fikr û daxwazên wan kesên ku dûçarî “gunehên li dijî mirovahiyê”, şîdeta dewletan bûne, van hest, fikr û daxwazan ragîhînin dewletên berpirsiyar û kesên din ên ku dema ev sûc dihatin kirin, bêdeng bûn.

Em gotinên hinan ji mexdûrên şîdeta dewletê ya salên go’î dikin yek bi wan gotinên felsefî û siyasî yên kesên li deverên din yên cîhanê êşên bi heman rengî hatî serê wan re ku ji bo rewşên dijîbin hev yên di biwara dad, qanûn, lêbihurîn, rikdarî, xeyd û dostaniya siyasî de hatine gotin. Em şahidiyê dikin li wê yekê ku mirovên mêhtingekirî, xizankirî, bêdengkirî, ji cih û warên xwe kirî, xizmên wan “tunekirî” nirx, peyv û siyasetên bi rik li ser xwe digirin, bi têkoşinê hildiberînê diyarî wan mirovan, jiyanan û zanistan dikin ku ev zilm li wan nebûye, ew nedîtine, nebihîstine da ku “bi rabihuriza xwe re rûbirû” bibin. Ev şahidî pêk nayê heta ku neyê qebûl kirin ku ev êş wê tucarî nebihurin û wê nikaribin werin îfadekirin. Bi liberçavgiirtina wê yekê ku ji bilî mafên welatîbûnê û mafên sereke yên mirovan pêdivî û hêviyên wan ên ferdî û civakî jî hene, ev qebûl jî ferz dike ku em bihizirin li ser çerxên dada selihandinê jî ku wê wan pêvajoyên huqûqî bixebitîne û bide destpêkirin ku hîmê edaleta cezaî pêk tine, hin jê kafî nabînin, hin jê girîng nabînin, pirranî jî hîna negihiştîyê. Heke em weha qebûl bikin ku pêvajoyên dadê yên cezaî wê rojekê bêqisûr bixebitin jî, mumkinkirina bi şexsê xwe tevlibûna pêvajoya selihandina hesta dadê jî ji bo wan şahidên nabe mirov wan li ser kursiyê gunehbaran rûnîne, lê belê bare berpirsiyariya bêdengmana li dijî bêdadiyan li ser milên wan e, wê timî pêwîst be ji bo avakirina dostaniya siyasî û nûkirina qewlê biratîyê. Ha ji ber van sedeman di dema hevpeyvînên di çarçoveya vê xebatê de me hewl da fikr û hale wan ê daxwaznekirinê bibihîsin li ser mijarên gerîna li dadê ya mexdûran ku hêviyên wan ên ji dewletê jî dide der, daxwazên wan ên di biwara dadgehkirin û cezakirina fail û berpirsiyaran de; li ser îtirazên wan ên di dijî bêcezanî, kêmkirina ceza û dana tezmîna madî; li serderxistinaholê ya heqîqetan û qebûl kirina wan, û xwetsîna lêbihurînê ji aliyê dewletê ve. Me hewl da serwext bibin li îhtîmala wan a rûbirûbûna bi fail û berpirsiyaran re, îhtîmala li wan bihurînê, ya qewlekê nû yê biratîyê/dostaniyeke siyasî bi tirkan re, heviyên wan ên di vê biwarê de û her weha serwext bibin li têkoşîna wan a ji bo rûmetê. Em niha jî hewl didin van ragîhînin we. “Rûbirûbûna bi rabihuriyê re” ne ji bo kurdan û ne jî ji bo tirkan ferzek e; belkî şensek be ji bo îhtîmala bi hev re jiyane, şensekî din.

Di vê raporê de bandora piştevaniya psîko-sosyal ku di mercên neyînî yê tê-kildarî şer de hatiye kirin û rêbazên serederîkirina trawmayê ku ji aliyê koma piştevaniyê ya ku di bin banê DÎSAyê û Lijneya Zarokan ya Konseya Bajêr ya Diyarbekirê de hatiye avakirin; li gorî hevdişandinên malbatan, rewşa zarokên ku li Baxler û Sûrê dûçarî trawmayê bûne an jî şahidiya wê kirine tê nixandîn.

Piştî xebata bihêzbûnê ya di warê dramaya afirîner û terapiya bi lîstik û hûnerê ya ku di Kanûna Pêşî ya 2016an de hatiye kirin û mehekê berdewam kiriye, piştevaniya psîko-sosyal di sê mehên pêşî de bo zarokên li Baxlerê û sê mehên dawî bo yê Baxler û Sûrê li cihê ewle û duzimanî hatiye kirin û dawiyê atolyeyên hûnerê bo du mehan hatine saz kirin.

Em hêvî dikin ku ev xebata piştevaniya psîko-sosyal ji bilî herêmê bo deverên cihê yê cihanê ku di qonaxa şer de ne, sêdwêr be lewra bo serederîkirina trawmayê; zimanê dayikê, hûner û cihê xebatê diyarker û sazker in.

